

En norsk storkoalisjon?

*En komparativ analyse av mulighetene for et
regjeringssamarbeid mellom
sosialdemokrater og konservative i norsk og
tysk politikk.*

Jens Martin Foss

Masteroppgave ved institutt for Statsvitenskap

UNIVERSITETET I OSLO

November 2010

© Jens Martin Foss

2010

En norsk storkoalisjon?

Jens Martin Foss

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Forord

Arbeidet med denne oppgaven har vært en utfordring. Jeg vil derfor få takke de personene som har hjulpet meg gjennom prosessen. Først og fremst vil jeg takke min veileder Hanne Marthe Narud, som har hjulpet meg til å konkretisere mitt virrvarr av ideer, og som har ledet meg på rett vei med sterk faglig tyngde. Jeg har brukt lang tid på å finne riktig metode- og analyseform, og i dette arbeidet har jeg hatt hjelp av flere personer. Jeg vil takke Carl Henrik Knutsen for å ha ledet meg i riktig retning. I tillegg vil jeg takke Oddbjørn Knutsen for å ha gitt meg nyttige råd om MRG-dataene som er brukt i analysen. Jeg vil også takke Silje Synnøve Lyder Hermansen for å ha hjulpet meg over den siste metodiske kneika. Ellers vil jeg takke min familie og mine venner for deres støtte og oppmuntringer gjennom hele prosessen.

Jens Martin Foss

Oslo

16/11-2010

Antall ord: 33026

Innholdsfortegnelse

1 INTRODUKSJON	9
1.1 En storkoalisjon	9
1.2 Sosialdemokratiske og konservative partier i Tyskland og Norge	9
1.3 Oppgavens problemstilling	11
1.4 Oppgavens progresjon	13
2 TEORI OG BEGREPSAVKLARING	15
2.1 Koalisjonsteorier	15
2.1.1 Maktsøkende koalisjonsteorier	16
2.1.2 Politikkdrevne koalisjonsteorier	18
2.2 Andre regjeringstyper	20
2.2.1 Overtallige regjeringer	21
2.2.2 Mindretallsregjeringer	22
2.3 Politiske skillelinjer	24
2.4 Måling av politisk avstand	26
2.5 Data	27
2.6 Oppsummering	30
3 BAKGRUNN, HISTORIKK OG INSTITUSJONER	32
3.1 Politiske skillelinjer i Tyskland og Norge	32
3.1.1 Utvikling av politiske skillelinjer i Tyskland	33
3.1.2 Utvikling av politiske skillelinjer i Norge	33
3.2 Partisystemer i Tyskland og Norge	34

3.2.1 Det tyske partisystemets framvekst	34
3.2.2 Det norske partisystemets framvekst	36
3.3 Historisk utvikling i etterkrigstiden	38
3.3.1 Tyskland	38
3.3.2 Norge	39
3.4 Politiske institusjoner	41
3.4.1 Valgordning	41
3.4.2 Partienes strategiske valgmuligheter	42
3.4.3 Koalisjonsforhandlinger	44
3.5 Oppsummering	44
 4 ANALYSE AV POLITISK AVSTAND	 46
4.1 Analytisk fremgangsmåte	48
4.2 Venstre-høyre-skillelinjen	50
4.2.1 Avstand mellom partiene på venstre-høyre-skillelinjen	53
4.2.2 Tekstanalyse: Økonomipolitiske forskjeller mellom partiene ved valgene i 2005 og 2009 i Norge og Tyskland	55
4.3 Den utenrikspolitiske skillelinjen	58
4.3.1 Avstand mellom partiene på den utenrikspolitiske skillelinjen	60
4.3.2 Tekstanalyse: Utenrikspolitiske forskjeller mellom partiene ved valgene i 2005 og 2009 i Norge og Tyskland	62
4.4 Religions- og moralskillelinjen	64
4.4.1 Avstand mellom partiene på skillelinjen for religion og moral	66
4.4.2 Tekstanalyse: Religions- og moralpolitiske forskjeller mellom partiene ved valgene i 2005 og 2009 i Norge og Tyskland	67
4.5 Sentrum-periferi-skillelinjen	69

4.5.1 Avstand mellom partiene på sentrum-periferi-skillelinjen	72
4.5.2 Tekstanalyse: Regionalpolitiske forskjeller mellom partiene ved valgene i 2005 og 2009 i Norge og Tyskland	73
4.6 Miljøvernsskillelinjen	75
4.6.1 Avstand mellom partiene på den miljøpolitiske skillelinjen	77
4.6.2 Tekstanalyse: Miljøpolitiske forskjeller mellom partiene ved valgene i 2005 og 2009 i Norge og Tyskland.	78
4.7 Oppsummering	81
 5 AVSLUTNING OG KONKLUSJON	 83
5.1 Koalisjonsteoriers prediksjoner for regjeringsdannelser	83
5.1.1 Maktsøkende koalisjonsteoriers prediksjoner	83
5.1.2 Politikkdrevne koalisjonsteoriers prediksjoner	85
5.2 Forklaringer på andre regjeringstyper	86
5.2.1 Forklaringer på overtallige regjeringer	87
5.2.2 Forklaringer på mindretallsregjeringer	88
5.3 Betydningen av politisk avstand for regjeringsdannelser	89
5.4 Formelle og uformelle forhold påvirker regjeringsdannelser	93
5.5 Avsluttende kommentarer	94
 LITTERATUR	 97
KILDER	102
VEDLEGG	103

1 INTRODUKSJON

1.1 En storkoalisjon

Når et valgresultat ikke gir flertall til ett parti, eller til en på forhånd avtalt sammensetning av partier, må en alternativ regjeringsskonstellasjon fremforhandles. Det finnes forskjellige typer slike konstellasjoner. Hvor mange er avhengig antall partier som er representert. Ett slikt alternativ er en såkalt storkoalisjon. I de fleste vestlige demokratier har vi ett stort sosialdemokratisk parti og ett stort konservativt parti. Disse er gjerne de to største partiene. Hvis disse to partiene danner regjering, har de gjerne et stort flertall i parlamentet. Derfor kalles en slik regjering gjerne en storkoalisjon. Dette vil være definisjonen på dette begrepet videre i oppgaven.

En storkoalisjon er uvanlig, ettersom sosialdemokratiske og konservative partier svært ofte ses på som hovedmotstandere i partisystemene. Like fullt er et slikt regjeringssamarbeid en mulig løsning i mange land. Ett av disse landene er Tyskland. Her har en slik type regjering forekommet to ganger siden 1945. Det første tilfellet var Kurt Georg Kiesingers regjering fra 1966 til 1969, mens det andre tilfellet var Angela Merkels regjering fra 2005 til 2009. Altså er det i Tyskland bare unntaksvis at en slik regjering dannes, men det er likefullt en viss tradisjon for nettopp dette.

Norge har hittil ikke vært blant landene hvor en storkoalisjon har forekommet. Muligheten har kun i noen grad vært diskutert, og det har ikke vært noen forhandlingstilløp. Det har aldri oppstått en faktisk politisk situasjon hvor dette har blitt sett på som aktuelt. Det må finnes noen forskjeller mellom Norge og Tyskland som kan forklare dette forholdet. Dette er hovedpremisset for denne oppgaven.

1.2 Sosialdemokratiske og konservative partier i Tyskland og Norge

Både Tyskland og Norge passer inn i mønstret for vestlige demokratier, hvor ett sosialdemokratisk og ett konservativt parti tradisjonelt sett er de to største. For Tysklands del er det snakk om SPD og CDU/CSU, mens det for Norges del er snakk om Arbeiderpartiet og

Høyre. Jeg vil nå presentere disse fire partiene nærmere, ettersom det er de jeg vil konsentrere meg om i denne oppgaven. Når jeg bruker begrepet ”partiene” videre i oppgaven vil det være disse fire partiene jeg mener, med mindre annet er presisert. Jeg vil også presisere at når jeg snakker om Tyskland mener jeg Forbundsrepublikken Tyskland, altså det som i perioden fra 1945 til 1990 også ble kalt Vest-Tyskland. Etter 1990 er det snakk om det gjenforente Tyskland.

Sozialdemokratische Partei Deutschlands (forkortet til SPD) er det store sosialdemokratiske partiet i Tyskland. Partiet ble dannet i 1875 som en sammenslåing av flere mindre sosialistiske partier. Det var forbudt etter nazistenes maktovertakelse i 1933, men gjenoppsto etter krigen som et sosialdemokratisk parti uten noen kobling til Sovjetunionen (Rogers 1995: 15). Det var likevel først i 1959 at alle henvisninger til marxisme forsvant fra partiets statutter (von Alemann 2001: 59). Partiet kan ses på som et sentrum-venstre-parti. I tiden etter 2. verdenskrig kom SPD først i regjering i 1966. Denne regjeringen var en storkoalisjon med CDU og CSU. Siden har partiet sittet i regjering én periode med FDP (Freie Demokratische Partei) (1969-1982), og én periode med De Grønne (1998-2005). Fra 2005 til 2009 kom en ny periode i storkoalisjon med CDU og CSU.

Christlich-Demokratische Union Deutschlands (CDU) er det store konservative partiet i Tyskland. Dette partiet ble dannet i 1945, rett etter 2. verdenskrig, som et kristendemokratisk parti med bred appell (Rogers 1995: 17). Allerede fra starten samarbeidet de på nasjonalt nivå med Christlich-Soziale Union in Bayern (CSU), som er CDU's søsterparti, med liknende politisk profil. CSU er et lokalt basert parti, men har kontinuerlig operert i tospann med CDU i Forbundsdagen, det tyske parlamentet. Partiet kan ses på som et sentrum-høyre-parti. CDU/CSU var i regjering kontinuerlig fra det første Forbundsdaysvalget i 1949 til 1969. I begynnelsen dannet de regjering med forskjellige ikke-sosialistiske partier, men etter hvert som partisystemet i Tyskland stabiliserte seg, ble FDP deres foretrukne partner. Siden 1961 har de, bortsett fra de to periodene de har regjert med SPD, kun regjert med FDP (1982-1998 og 2009-).

Det Norske Arbeiderparti ble dannet i 1887, og var som SPD i begynnelsen sterkt inspirert av marxistiske ideer. Inn på 1900-tallet gikk de imidlertid i en sosialdemokratisk retning. Partiet har vært det største på Stortinget siden 1930-tallet, og hadde i lang tid etter 2. verdenskrig rent flertall (1945-1961). Denne dominerende rollen ble i noen grad svekket fra 1960-tallet og

framover. Men selv om flertallet gikk tapt, fortsatte partiet i lang tid å regjere alene. Lenge var det faktisk et prinsipp for partiet at de ikke skulle regjere med noen andre (Strøm & Leipart 1992: 69). Arbeiderpartiet dannet mange mindretallsregjeringer i perioden fra 1961 til 2001. I 2005 ble dette prinsippet brutt, og partiet har siden sittet i en samarbeidsregjering med Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet (2005-).

Høyre ble dannet i 1884. Det er et moderat og sosialkonservativt parti, med fokus på en effektiv stat. Partiet har siden 1920-tallet vært det nest største partiet i Norge, etter Arbeiderpartiet, med mindre avbrudd. Etter 2. verdenskrig slet partiet lenge i skyggen av Arbeiderpartiet, og fremsto ikke som et samlende parti på borgerlig side (Sejersted 2003: 259). Høyre vokste seg imidlertid gradvis større fram mot 1970-tallet, og nådde sin foreløpige topp tidlig på 1980-tallet. Partiet har sittet i en rekke borgelige samlingsregjeringer. Fra 1965 til 1971 (også ved et mellomspill i 1963) regjerte partiet sammen med Senterpartiet, Venstre og Kristelig Folkeparti. Fra 1981 til 1983 var Høyre i mindretallsregjering alene, mens fra 1983 til 1986, samt fra 1989 til 1990, var Senterpartiet og Kristelig Folkeparti regjeringspartnere. Fra 2001 til 2005 var Venstre og Kristelig Folkeparti regjeringspartnere. Det har altså vært vanskelig for Høyre å holde den borgerlige blokken samlet, noe som har gjort regjeringskoalisjonene relativt ustabile.

Jeg ser på Arbeiderpartiet og Høyre som søsterpartier til henholdsvis SPD og CDU/CSU. De tyske partiene har etter 2. verdenskrig hatt en mer utpreget profil som masseparti, mens de norske partiene har vært noe mer knyttet til bestemte velgergrupper. Denne forskjellen har imidlertid etter hvert i stor grad blitt visket ut. Størrelsesforholdet mellom partiene har riktig nok vært mer jevnbyrdig i Tyskland, men forholdet mellom partiene, som politiske hovedmotstandere, har vært ganske likt. Jeg ser det derfor som naturlig å sammenlikne partiene i Tyskland med partiene i Norge.

1.3 Oppgavens problemstilling

Målet med denne oppgaven er å forklare hvorfor en storkoalisjon med sosialdemokrater og konservative ikke har vært aktuelt i Norge, mens slikt samarbeid har forekommet i Tyskland. Det finnes en teoretisk retning innenfor statsvitenskapen om dannelsen av regjeringskoalisjoner. Jeg vil i min sammenlikning benytte meg av slike teoretiske perspektiver. Hovedproblemstillingen er derfor delt i to, og lyder som følger:

1: Hvorfor er regjeringssamarbeid mellom sosialdemokrater og konservative ansett som et alternativ i Tyskland, men ikke i Norge?

2: I hvilken grad kan koalisjonsteoretiske perspektiver belyse dette?

For å finne svar på disse spørsmålene vil jeg ta for meg noen sentrale elementer innen saksområdet. For det første vil jeg ta for meg koalisjonsteoretiske perspektiv.

Koalisjonsteorier forsøker å predikere hvilke regjeringskonstellasjoner som blir dannet ut fra størrelsen på partiene når et valgresultat er klart, og hvilke politiske preferanser partiene har. Koalisjonsteoriene definerer en ideell regjeringstype, men ikke alle regjeringer er ideelle. Jeg vil derfor også ta for meg forklaringer på hvordan andre typer regjeringer enn den ideelle blir dannet.

For det andre vil jeg ta for meg den politiske avstanden mellom partiene i Tyskland og Norge. Jeg vil her se på forskjellige politiske saksområder. For å strukturere avstanden vil jeg benytte meg av politiske skillelinjer. Det er her hovedanalysen vil ligge. Jeg vil undersøke den politiske avstanden slik den kommer til uttrykk gjennom partienes plassering på utvalgte skillelinjer. Gjennom denne analysen vil jeg avdekke hva som er de viktigste politiske sakene for partiene, og innenfor hvilke saksområder en vil kunne forvente en tilnærming eller ikke. Partienes skiftende prioriteringer i politiske spørsmål, samt deres varierende velgeroppslutning, vil ses i et historisk perspektiv. Tidsrammen i denne oppgaven er fra 1945 fram til 2009. Jeg vil også forsøke å påvise det faktiske meningsinnholdet bak partienes plasseringer i på skillelinjene. Det vil gjennomføres en analyse for Tyskland, og en for Norge, før de sammenliknes.

For det tredje vil jeg ta for meg formelle og uformelle forhold som spiller inn når en regjering skal dannes. Her vil jeg trekke inn institusjonelle elementer, som partisystem, og det politiske systemet i Norge og Tyskland. Jeg vil også se på historiske faktorer og de forskjellige valgmulighetene partiene har når det gjelder regjeringdeltakelse. Alle disse elementene vil trekkes inn som mulige forklaringer som kan gi svar på problemstillingen.

1.4 Oppgavens progresjon

Etter at oppgavens tema og problemstilling er presentert, vil jeg starte med teoretiske perspektiver i kapittel 2. Jeg vil først gå inn på forskjellige koalisjonsteorier, både de som konsentrerer seg om størrelsen på partiene og de som trekker inn politiske aspekter, for å forutsi hvilke regjeringskonstellasjoner som blir dannet i vestlige demokratier. Jeg vil deretter gå inn på regjeringstyper som ikke nødvendigvis forutsies av koalisjonsteoriene. Det gjelder regjeringer som er mindre eller større enn nødvendig. Så vil jeg gå over til teoretiske perspektiver for analysen av politisk avstand mellom partiene. Først vil jeg ta for meg politiske skillelinjer, som kan gi en strukturell oversikt over de politiske saksområdene som jeg kommer til å gå gjennom i analysen. Deretter vil jeg gå inn på teoretiske perspektiv som angår gjennomføringen av analysen, og som kan si noe om hvilke metoder jeg skal bruke.

Når de teoretiske perspektivene er klarlagt går jeg over på de faktiske politiske forholdene i Norge og Tyskland. Først vil jeg si noe om hvordan politiske skillelinjer har utviklet seg i tysk og norsk politikk. Jeg vil så ta for meg partisystemene i de to landene, og se på utvikling av disse over tid, noe som kan forklare mønstrene for regjeringsdannelser. Jeg vil også se på den historiske konteksten partiene opererer i, ettersom denne kan gi impulser til strategiske valg. Jeg avslutter kapittel 3 med en gjennomgang av de taktiske valgmulighetene partiene har når valgresultatet er klart, og hvordan de kan forholde seg når en regjering skal dannes.

Etter at den konteksten partiene opererer i er avklart, går jeg i kapittel 4 i gang med hovedanalysen av politisk avstand mellom partiene. Jeg går først igjennom den utvalgte analytiske metoden, før jeg tar for meg fem forskjellige politiske skillelinjer. Jeg vil vurdere avstanden mellom partiene i hele perioden etter 2. verdenskrig, og jeg vil avdekke konkret meningsinnhold innenfor de forskjellige politikkområdene. I analysen av det konkrete meningsinnholdet vil valgene i 2005 og 2009 legges til grunn. Den første skillelinjen er venstre-høyre-skillelinjen. Den økonomiske politikken får størst plass, ettersom denne er den antatt viktigste for de fire partiene jeg konsentrerer meg om. Den andre skillelinjen er den utenrikspolitiske. Jeg forsøker her å avdekke politiske forskjeller når det gjelder forsvar og internasjonalt samarbeid. Den tredje skillelinjen omhandler religions- og moralpolitikk. Her beskriver jeg partienes forhold til tradisjoner, og religiøse holdninger. Den fjerde skillelinjen er sentrum-periferi-skillelinjen. Jeg går her inn på partienes distriktspolitiske profil, før jeg

avslutter med miljøvernsskillelinjen. Her forsøker jeg å avdekke forskjeller i holdning til naturvern og i energispørsmål.

Når analysen er avsluttet, vil jeg i kapittel 5 diskutere hvordan de sentrale elementene sier noe om mulighetene for regjeringssamarbeid mellom sosialdemokrater og konservative i de to landene. Her vil jeg forsøke å avklare hvorvidt betingelsene er de samme i Norge, som i Tyskland, og hvilke eventuelle forskjeller som er avgjørende for den mulige dannelsen av storkoalisjoner.

2 TEORI OG BEGREPSAVKLARING

I dette kapitlet vil jeg ta for meg de teoretiske perspektivene jeg kommer til å benytte meg av i denne oppgaven. For det første er det snakk om teorier som ønsker si noe om hvilken regjering vi får, og hvorfor. For det andre er det snakk om teoretiske perspektiver for analysen av politisk avstand mellom partiene.

I underkapittel 2.1 vil jeg beskrive de koalisjonsteoretiske tradisjonene som forsøker å forutsi hvilke regjeringsdannelser man kan forvente ut fra det enkelte valgresultat. Først beskriver jeg teorier som tar utgangspunkt kun i partienes numeriske størrelse, og så beskriver jeg teorier som trekker inn partienes politiske preferanser. Koalisjonsteorier forutsier idealtyper av regjeringer, men det er ikke alltid idealregjeringene blir dannet i de vestlige demokratiene. Derfor tar jeg i underkapittel 2.2 for meg andre regjeringstyper, og hva som kan forklare dannelsen av slike. Det er først snakk om overtallige regjeringer, og deretter om mindretallsregjeringer.

I de tre siste underkapitlene vil jeg se på teoretiske perspektiver for gjennomføring av analysen i oppgaven. I underkapittel 2.3 vil jeg forklare begrepet ”politiske skillelinjer”. Jeg kommer til å benytte meg av slike for å strukturere de politiske avstandene mellom de partiene jeg konsentrerer meg om i denne oppgaven. I underkapittel 2.4 tar jeg for meg den analytiske framgangsmåten jeg vil benytte for å avdekke den politiske avstanden mellom partiene. Til slutt, i underkapittel 2.5, beskriver jeg utvelgelsen av datamateriale, og forklarer hvorfor dette kan brukes til analysens formål.

Jeg vil nå se nærmere på de forskjellige teoretiske perspektivene.

2.1 Koalisjonsteorier

Forskning på regjeringskoalisjoner kan deles opp i to hovedretninger. Den første, og opprinnelige av disse, har sin opprinnelse i amerikansk spillteori. Teorier innen denne retningen legger vekt på at partiene er rasjonelle aktører som handler med det mål for øye å komme i politisk posisjon. Denne formen for koalisjonsteorier er sterkt tilknyttet amerikansk politikk, hvor det er et topartisystem og flertallsvalg i enmannskretser. Den som er i posisjon har derfor flertallet bak seg og står i så måte fritt til å gjennomføre sin politikk. Målet for all

politisk virksomhet er, i følge disse teoriene, posisjonssøking. Michael J. Laver og Norman Schofield (1990: 36) kaller derfor disse teoriene for maktsøkende teorier.

Etter hvert som koalisjonsteori kom til Vest-Europa, fant man at de amerikanske teoriene ikke strakk til for å forklare valg av regjeringsspartnere i vesteuropeiske politiske system. Således oppsto en europeisk tradisjon for koalisjonsteori som, ved siden av posisjonssøking, også tar hensyn til partienes politiske mål. De fleste europeiske land har flerpartisystemer, hvor mange av partiene representerer spesielle politiske interesser i samfunnet. Hvordan man velger koalisjonsspartnere blir her straks langt mer komplisert. De politiske avstandene blir her avgjørende for partienes motivasjon til regjeringssamarbeid. Laver og Schofield (1990: 39) kaller disse teoriene for politikkdrevne teorier.

2.1.1 Maktsøkende koalisjonsteorier

Blant teorier innen den såkalte amerikanske tradisjonen for koalisjonsteori har det vært en tydelig utvikling over tid. Til å begynne med ble politisk ideologi satt til side i teoriene. Etter hvert har teoriene, også gjennom europeisk påvirkning, blitt mer omfattende, og politiske faktorer har til en viss grad blitt tatt opp i teoriene. Det er likevel kun som modererende faktorer på forhandlinger, hvor regjeringsmakt er målet, at dette kan bli tatt i betraktning.

William Riker presenterte en av de første koalisjonsteoriene i 1962. Han mener at koalisjonsforhandlinger er "a constant sum game, a game with a fixed price" (Riker 1962: 39). Rasjonelle politiske aktører vil derfor til enhver tid søke å få flertall og komme i posisjon. Men dette flertallet skal være så lite over 50 % som mulig, ettersom politiske aktører som er overflødige for å danne flertallskoalisjonen ikke bør få politiske gevinster de ikke bidrar til å vinne. Politiske aktører søker derfor å danne en minimalt vinnende regjering ("minimal winning cabinet"), altså 50 % pluss én. Riker mener derfor også at regjeringsskoalisjoner bør dannes av de partiene som til sammen utgjør det minste mulige flertallet. Michael Leiserson (1968: 781) tilføyer at dette hensynet bør være førende på hvilke partier som forhandler med hvem. Prinsippet er altså færrest mulige partier med minst mulig flertall til sammen. Disse teoriene blir av Laver og Schofield (1990: 91) kalt politikkblinde teorier ("policy-blind theories").

Den første som bringer politikkens innhold inn i denne koalisjonsteoretiske tradisjonen er Robert Axelrod (1970). Han mener at de partiene som danner regjeringskoalisjon med minimalt flertall bør ligge ved siden av hverandre på minst én politisk skillelinje. Det impliseres altså at de partiene som danner flertall også bør føre en liknende politikk. Axelrod bruker begrepet minimal tilknyttet vinning ("minimal connected winning"). De partiene som danner regjeringskoalisjon oppfyller altså Rikers krav om å ha så lite flertall som mulig, men er i tillegg knyttet til hverandre gjennom den politikken de fører. Dersom et av partiene tas vekk vil koalisjonen verken være minimal eller tilknyttet. Axelrod tar imidlertid et forbehold om at dersom aktøren kun søker makt, uavhengig av politiske preferanser, faller dette elementet ut av forhandlingene. Laver og Schofield (1990: 102) mener at Axelrods teori derfor setter maktsøking over politiske preferanser, altså at politiske preferanser kun blir aktuelt i koalisjonsforhandlingene når maktsøking alene ikke fører fram.

En annen måte politiske preferanser kan gjøre seg gjeldende på er i aktørenes konkurranse om velgerne. David Austen-Smith og Jeffrey S. Banks (1988: 405) fremsetter teorien om at politiske aktører i virkeligheten kun er maktsøkende, men bruker politiske preferanser som et virkemiddel i kampen om velgerne. Man er tross alt avhengig av velgerne for å komme i posisjon, og det må tas hensyn til at velgernes motivasjon ligger i det å kunne påvirke den politikken som til en hver tid føres. For politiske aktører vil det altså være rasjonelt å gi uttrykk for sine politiske preferanser overfor velgerne, for å vinne deres gunst. Austen-Smith og Banks mener imidlertid at de politiske aktørene ikke vil beskjeftige seg med politiske preferanser utover det som er nødvendig for å vinne valget. Så snart valgresultatet er klart vil maktsøking ta over som det mest rasjonelle igjen. Velgerne, på sin side, vil nøye seg med å eventuelt straffe regjeringskoalisjonen ved neste valg, dersom den politikken som føres ligger for langt unna de valgløftene som ble gitt i forkant. Laver og Schofield (1990: 105) mener at denne teorien er for kategorisk, og at det i praksis er vanskelig å se hvor politiske preferanser og maktsøking krysser hverandre. De påpeker riktignok at denne teorien kan passe ganske godt på de vesttyske valgene fra 1961 til 1983, hvor de to store partiene kjempet om de samme velgergruppene som avgjorde valgene, ettersom FDP var "fast" regjeringspartner¹.

Selv om noen av disse teoriene trekker inn aktørenes politiske prioriteringer, er det likevel maktsøking som er den mest rasjonelle måten å opptre på. Derfor kan ikke disse teoriene

¹ I denne perioden besto det tyske partisystemet av tre partier; CDU/CSU, SPD og FDP.

forklare regjeringsdannelser i de tilfellene hvor politiske preferanser faktisk påvirker aktørenes strategiske opptreden, noe som gjerne er tilfelle i vesteuropeiske demokratier. En mer kompleks forhandlingsprosess krever andre forklaringer enn de som til nå er beskrevet.

2.1.2 Politikkdrevne koalisjonsteorier

I den europeiske tradisjonen for koalisjonsteorier er det de politiske preferansene til potensielle regjeringspartier som står i sentrum. Her er disse preferansene viktigere for å kunne forutsi hvilke regjeringskoalisjoner som dannes enn partienes ønske om å komme i posisjon. Partiene plasserer seg i forhold til hverandre innenfor mange politiske dimensjoner. Et eksempel på slike dimensjoner er venstre-høyre-dimensjonen, hvor partiene plasserer seg i forhold til hverandre etter hvilket syn de har på økonomisk politikk. Et annet eksempel er den religiøs-moralske dimensjonen, hvor partiene plasseres etter hvilken holdning de har i spørsmål om religion og moral. Det er imidlertid forskjellig fra land til land hvilken, eller hvilke, dimensjoner som er viktigst. Michael J. Laver og Ian Budge mener at ”samlingen av politiske dimensjoner som er sentrale (”salient”) i de enkelte partisystemene, utgjør det politiske området hvor konkurranse mellom partiene finner sted (1992: 3)”. Det er partienes plasseringer innenfor dimensjonene som er avgjørende når koalisjonsforhandlinger føres.

Innenfor denne tradisjonen for koalisjonsteorier motiveres politiske partier ikke først og fremst av makt, men av i hvilken grad de vil kunne føre den politikken de ønsker i en eventuell regjeringskoalisjon. Dette gjør at det her blir andre faktorer som utgjør rasjonell opptreden for de politiske aktørene enn innen den amerikanske tradisjonen for koalisjonsteori.

I noen land er det én politisk dimensjon som er avgjørende for hvilke regjeringskoalisjoner som dannes, mens det i andre land er flere. Abram de Swaan (1973: 88) presenterer en teori innenfor det første tilfellet. Han mener at politiske aktører forsøker å forhandle fram regjeringskoalisjoner med flertall, hvor de selv er inkludert, og som aktørene mener vil kunne føre en politikk som ligger så nær som mulig opp til deres egne foretrukne politikk. I tillegg til å være minimalt vinnende, vil en slik regjeringskoalisjon ha minst mulig politisk avstand mellom koalisjonspartnerne. Dette er altså en minimalt vinnende koalisjon som faktisk tar hensyn til partienes plassering innen den politiske dimensjonen som er den viktigste i landet.

Laver og Schofield (1990: 111) mener at koalisjonsteorier, hvor én politisk dimensjon er viktigst, forespeiler en mer eller mindre diktatorisk rolle for det partiet som dekker medianvelgeren. Med dette menes at partiet, som dekker midtpunktet av velgermassen innenfor den spesifikke dimensjonen, dikterer hvilken regjeringskoalisjon som blir dannet. Dette partiet vil derfor delta i regjeringskoalisjonen, og det vil også være det politiske midtpunktet i koalisjonen. Regjeringskoalisjoner vil naturligvis kunne helle mot den ene eller den andre siden, men man vil ikke komme utenom sentrum. Dette gjør at antakelser om hvilke partier som vil danne regjeringskoalisjon vil være rimelig forutsigbare. Hvis derimot flere politiske dimensjoner gjør seg gjeldende, blir bildet straks mer komplisert. Keith Krehbiel (1988: 267) mener at selv å gå fra en til to dimensjoner har store konsekvenser for likevekten i koalisjonsforhandlinger.

Dersom den relative betydningen av to dimensjoner er like stor, vil man, i følge Laver og Schofield (1990: 121), vanskelig kunne komme fram til en regjeringskoalisjon som har flertall innenfor begge dimensjonene. Man vil i så måte vanskelig kunne komme fram til stabile koalisjonsmønstre. Det vil her mangle en kjerne i partisystemet som kan spille rollen som medianen spiller i endimensjonale teorier. En løsning på dette kan være at partiene sirkulerer mellom flere potensielle koalisjonspartnere fra sak til sak for å oppnå flertall. Dersom det er enda flere politiske dimensjoner som er viktige, vil sirkulering over hele partifloraen kunne være aktuelt. En grunnregel er at jo flere politiske dimensjoner som er viktige i et politisk system, jo flere forskjellige mulige regjeringskoalisjoner har vi. Det vil imidlertid være en fordeling av relativ betydning på de forskjellige politiske dimensjonene. De forskjellige dimensjonene vil gjøre seg gjeldende i varierende styrke innenfor de enkelte lands politiske systemer. Det vil derfor være sannsynlig at partier, som stort sett er enige innenfor den politiske dimensjonen som er viktigst i landet, vil kunne inngå kompromisser om uenigheter på politiske dimensjoner med lavere relativ betydning. For eksempel er Kristelig Folkeparti det partiet som legger klart mest vekt på religiøse og moralske spørsmål i Norge. Derfor er det viktig for dette partiet å få gjennomslag for saker langs denne dimensjonen, mens det for eksempelvis Høyre vil være langt viktigere å få gjennomslag for saker som knytter seg til venstre-høyre-dimensjonen. Siden de to partiene har sine hjertesaker på to ulike dimensjoner, har de vanligvis kunnet inngå kompromisser der begges hjertesaker er tatt hensyn til. Selv om den relative betydningen av en politisk dimensjon er lav, vil dimensjonen fortsatt være viktig for det enkelte partiet.

Et partisystems grad av fragmentering på forskjellige politiske dimensjoner kan gi en pekepinn på hvilke partier som vil delta i koalisjonsforhandlinger. Laver og Schofield (1990: 134) lister opp tre partisystem med forskjellige grader av fragmentering. Det er unipolare, bipolare og multipolare partisystemer. I unipolare system finnes det et stort dominerende parti som til enhver tid dekker medianvelgeren. Her vil koalisjonsforhandlinger ofte utebli. For eksempel var Arbeiderpartiet i Norge et slikt dominerende parti fra 1945 til 1961². I bipolare system veksler regjeringsdannelser mellom de to polene. For eksempel var FDP partiet som dekket medianvelgeren i Tyskland fra 1953 til 1998, og samtidig var de alltid med i regjeringene³. Når en andre politisk dimensjon kommer til, kan det dannes en regjering der medianvelgeren ikke dekkes. I multipolare system vil det sannsynligvis være forskjellige mønstre for koalisjonsforhandlinger. Her er det høy fragmentering, og derfor vil et stort parti i midten kunne utgjøre kjernen, også når to politiske dimensjoner er viktige. Det er imidlertid mindre sannsynlig at en koalisjonsregjering her vil være minimalt vinnende.

I følge koalisjonsteoriene, både maktsøkende og politikkdrevne, bør altså en regjering være minimalt vinnende. Forskjellen mellom teoriene ligger i hva som motiverer partiene. I praksis er det imidlertid mange regjeringsdannelser som ikke har det ideelle flertallet. Jeg vil nå ta for meg disse andre regjeringstypene, og se på forklaringer for at disse dannes.

2.2 Andre regjeringstyper

En minimalt vinnende regjering, slik koalisjonsteoriene forutsier, blir av Arend Lijphart (1999: 90) kategorisert som den første hovedkategorien av regjeringstyper. Numeriske begrunnelser for rasjonaliteten av slike regjeringsdannelser er det vist til ovenfor. En politisk begrunnelse kan være at jo bredere koalisjonen er, jo mindre stabil er den. Derfor vil en regjering med færre partier i større grad kunne unngå politiske kriser som følge av at latente uenigheter kommer til overflaten. Lijphart (1999: 91) mener imidlertid at de regjeringene som faktisk blir dannet i vestlige demokratier i liten grad forutsies av koalisjonsteoriene, nettopp fordi de kun bruker minimalt flertall som forutsetning for regjeringsdannelser. Også Laver og Budge mener at ”det er utilstrekkelig å bruke flertallskriteriet (”majority winning criterion”) for å forklare regjeringsdannelser” (1992: 4). En annen grunn er at koalisjonsteoriene stort sett ignorerer institusjonelle forhold som kan påvirke hva slags regjeringer som blir dannet.

² Se for øvrig underkapittel 3.2.2 for nærmere beskrivelse av det norske partisystemet.

³ Se for øvrig underkapittel 3.2.1 for nærmere beskrivelse av det tyske partisystemet.

I tillegg til minimalt vinnende regjeringer, skisserer Lijphart (1999: 90) to andre hovedkategorier av regjeringstyper. Den andre hovedkategorien er overtallige regjeringer ("oversized cabinets"). I vesteuropeiske demokratier i perioden 1945 til 1999 var til sammen 24% av regjeringene overtallige koalisjoner (Narud & Valen 2007: 214). Den tredje hovedkategorien er mindretallsregjeringer ("minority cabinets"). I vesteuropeiske demokratier i perioden 1945 til 1999 utgjorde mindretallsregjeringer 34% av regjeringene (Narud & Valen 2007: 214). Vi ser altså at over halvparten av regjeringene i vesteuropeiske demokratier fra 1945 til 1999 var enten overtallige eller mindretallige, noe som understreker Lijpharts poeng om koalisjonsteoriens manglende prediksjonsevne (1999: 91). Jeg vil nå gjennomgå disse to regjeringstypene, og se på forklaringer på hvorfor de blir dannet.

2.2.1 Overtallige regjeringer

En overtallig regjering har et større parlamentarisk grunnlag enn det som er nødvendig for å få flertall. Det kan være snakk om flere partier, og ikke nødvendigvis partier som er nærmest på viktige politiske skillelinjer. Hvor mye større en slik regjeringens flertall er, avhenger av hvilken motivasjon man har for å danne den overtallige regjeringen. En storkoalisjon vil kategoriseres som en overtallig regjering.

Motivasjoner for dannelser av overtallige regjeringer er av varierende art. William Riker nevner en rent taktisk grunn. Han kaller den for "informasjonseffekten" ("the information effect") (1962: 88). Partiene har ikke utfyllende informasjon om hvordan de potensielle regjeringspartnerne vil opptre i koalisjonen. Usikkerhet om hvor lojale eventuelle regjeringspartnere vil være til avtalt politikk, og hvor lojale fraksjonsmedlemmer vil være, kan påvirke partiene i koalisjonsforhandlingene. For å sikre seg mot slike usikkerhetsmoment kan man inkludere flere partier i regjeringen, slik at risikoen for å miste flertallet blir mindre.

Den vanligste grunnen til at overtallige regjeringer dannes er derimot av politisk art. En viktig grunn er at man trenger et større flertall for å gjennomføre grunnlovsendringer. Det er vanlig at det kreves to tredjedels flertall for slike endringer. Et stort flertall kan også gjøre implementering av større lovgivningskompleks lettere (Lijphart 1999: 102). Hvis et land har stort reformbehov, eller ønsker å gjennomføre større nasjonale prosjekter, kan overtallige regjeringer være å foretrekke. En annen politisk begrunnelse er at overtallige regjeringer kan

forsvare landet, eller demokratiet, mot eksterne eller interne fiender, altså å skape demokratisk stabilitet. (Lijphart 1999: 100). Hvis demokratiet er under press, kan andre politiske stridsspørsmål legges til side, og man kan konsentrere seg om ett felles mål.

Noen land har også spesielle institusjonelle grunner til at overtallige regjeringer dannes. Disse er imidlertid gjerne av nasjonal karakter og ikke allmenne for vestlige demokratier. For eksempel har Belgia som overordnet mål at en regjering skal være balansert mellom de forskjellige språkene i landet (Lijphart 1999: 102). Slike nasjonale grunner handler vanligvis om å skape et felles styre for differensierte grupperinger innad i landet. Imidlertid finnes det ingen slike spesielle institusjonelle grunner i Norge eller Tyskland.

2.2.2 Mindretallsregjeringer

Mindretallsregjeringer har ikke flertall i parlamentet, men de må tolereres av flertallet. De kan oppstå i to varianter. Den første varianten er en mindretallsregjering som har et formelt mønster for flertallsstøtte gjennom overenskomst med andre partier. Den andre varianten er en mindretallsregjering som ikke har noe fast mønster for samarbeid, men som må forhandle med opposisjonen for å få flertall i enkeltsak etter enkeltsak.

Det er vanlig å skille mellom politiske og institusjonelle forklaringer på hvorfor mindretallsregjeringer blir opprettet. En politisk forklaring kan være at partisystemet i det enkelte landet er fragmentert eller polarisert. Jo flere poler vi har i partisystemet, jo større er fragmenteringen mellom partiene. Tradisjonelle argumenter for denne forklaringen er, i følge Hanne Marthe Narud (2010), at fragmenteringen skaper usikkerhet hos de politiske lederne, og at mange partier i partisystemet gjør det vanskelig å innhente tilstrekkelig informasjon, og å forhandle fram bindende avtaler. Polarisering kan vanskeliggjøre regjeringsavtaler fordi avstandene blir for komplekse, noe som kan svekke forhandlingsviljen til det enkelte parti (Narud 2010).

En annen politisk forklaring, som i følge Narud (2010) har mer for seg, er partienes relative styrke vis-à-vis hverandre, og deres plassering i partisystemet. Hvis man har flere jevnstore partier, vil man ikke forvente en mindretallsregjering. Hvis det derimot er ett relativt stort parti som er sentralt plassert i det ideologiske landskapet, er sjansen for en mindretallsregjering relativt stor. Forhandlingspotensialet til dette ene partiet vil være stort,

men det kan også forsøke å danne regjering alene, og hente støtte i parlamentet fra mindre partier (Narud 2010). I Norge har Arbeiderpartiet vært et slikt parti siden 1961. I Tyskland er de to store partiene mer jevnbyrdige⁴.

Et land kan også ha spesielle politiske institusjonelle som kan forklare dannelsen av mindretallsregjeringer. En slik forklaring er mangel på investitur. Investitur betyr at en regjering må bli godkjent av flertallet i parlamentet for å kunne innsettes. For eksempel har Tyskland denne ordningen. Her må kanslerkandidaten ha flertall blant alle representantene i Forbundsdagen for å bli valgt (Saalfeld 2000: 36). En regjering kan her kun bli avsatt gjennom konstruktiv mistillit. Det betyr at det flertallet som uttrykker sin mistillit til Kansleren, selv må stable på beina et regjeringsdyktig alternativ. Norge, på sin side, mangler denne ordningen. Om Norges ordning for regjeringsinnsettelse benyttes begrepet negativ parlamentarisme (Narud & Valen 2007: 211). Dette innebærer, i tillegg til mangelen på investitur, at regjeringen ikke kan oppløse seg selv, og ikke skrive ut nye valg. Imidlertid må regjeringen unngå å få Stortingets flertall mot seg i sak. Disse elementene gjør at mindretallsregjeringer lettere kan dannes.

En annen institusjonelle forklaring er opposisjonens muligheter til politisk innflytelse vis-à-vis regjeringen (Narud 2010). Å sitte i regjering kan være en påkjenning for et parti. Regjeringsslitasje og stemmetap er ulemper man risikerer. Det kan derfor være vel så attraktivt å sitte i opposisjon (Narud 2010). Gode muligheter til politisk innflytelse kan altså få partier til å avstå fra å søke regjeringsmakt, noe som gjør det mer aktuelt med mindretallsregjeringer. Opposisjonens politiske innflytelse kan komme gjennom de parlamentariske komiteene. Sterke parlamentariske komiteer, som påvirker politikk og lovgivning, gir partiene muligheten til å influere politikken (Strøm 1990: 70-72). For eksempel har det norske Stortingets komiteer en sterk stilling. Stortingets komitésystem, opprettet i 1871, har fått en form som gjør dem sentrale i beslutningsprosessen (Rasch 2004: 29). Også i Tyskland finnes et parlamentarisk komitésystem, men her er nesten alle regjeringer flertallsregjeringer⁵. Dermed har regjeringen også flertallet i de forskjellige komiteene, noe som svekker opposisjonens politiske innflytelse.

⁴ Se underkapittel 3.3 for nærmere beskrivelse av partisystemene i Norge og Tyskland

⁵ Mindretallsregjeringer i Tyskland har kun vært interimregjeringer.

2.3 Politiske skillelinjer

I tillegg til politiske og institusjonelle forhold, kan den politiske avstanden mellom partier påvirke hvilke regjeringsdannelser vi får. For å strukturere de politiske motsetningene mellom partiene kan det være nyttig å bruke ”politiske skillelinjer”. Det finnes imidlertid ikke en universell definisjon på hva begrepet ”politisk skillelinje” innebærer. Seymour Martin Lipset og Stein Rokkans modell for politiske skillelinjer, presentert i 1967, er det viktigste referansepunktet for dette emnet. Her forsøker de å finne ut hvilke skillelinjer som vokser fram, hvordan de vokser fram og hvordan velgerne forholder seg til dem (1967: 1-2). De analyserer dette i historisk kontekst, og med vekt på forskjellige nasjonale forhold. Analysen struktureres langs to hoveddimensjoner, en territoriell og en funksjonell (1967: 10).

Sammenfattet mener de at skillelinjene, som generator for partidannelser, stabiliseres rundt 1920. De mener at partisystemet fryses, og at ingen nye skillelinjer har kommet til i perioden fram til ca. 1960 (1967: 50). Dette gir uttrykk for en stabil struktur for politiske skillelinjer.

Lipset og Rokkan definerer imidlertid ikke eksplisitt hva en politisk skillelinje er. Bernt Aardal (1994: 220) viser til at Lipset og Rokkans modell vokste fram gradvis. Den ble ikke lansert som et ferdig teoretisk byggverk. Dette gir rom for forskjellige fortolkninger av begrepet.

Stefano Bartolini og Peter Mair (1990: 215) mener at en skillelinje omfatter tre forskjellige elementer. Det første elementet er empirisk. Med dette menes at det må være et sosialt eller økonomisk grunnlag for skillelinjen. Det må altså ligge til grunn sosiale eller økonomiske motsetninger i samfunnet for dannelsen av en politisk skillelinje. Det andre elementet er normativt. Med dette menes at det forutsettes en samhörighet innenfor den sosiale eller økonomiske gruppen. Det må være en kollektiv identitet bygget på denne samhörigheten. Det tredje elementet er organisatorisk. Det er først når den kollektive identiteten uttrykkes gjennom dannelse av partier og interesseorganisasjoner at motsetningene blir til reelle skillelinjer. I følge Aardal virker det å være stor enighet om Bartolini og Mairs normative og organisatoriske elementet. Han mener for eksempel at ”vekselspillet mellom bevisstgjøring og organisering trolig vil spille en avgjørende rolle for varigheten av, og intensiteten i, de politiske motsetningene over tid” (1994: 227). Det er imidlertid uenighet om det må ligge et sosioøkonomisk element til grunn for skillelinjene.

Aardal (1994: 225) påpeker også at Lipset og Rokkan også har med skillelinjer som ikke har et sosioøkonomisk fotfeste. I tillegg viser han til Erik Allardt og Pertti Pesonen (1967: 325), som differensierer mellom strukturelle og ikke-strukturelle skillelinjer. Derigjennom understreker de at skillelinjer kan ha forskjellige typer utgangspunkt. Ikke-strukturelle skillelinjer vil vanligvis ha et mer verdibasert utgangspunkt. Et eksempel er religionsskillelinjen. Denne er godt etablert som en viktig skillelinje i den statsvitenskapelige litteraturen. Derfor kan Bartolini & Mairs krav om et sosioøkonomisk utgangspunkt karakteriseres som fravikelig. Henry Valen kaller skillelinjer, som ikke har sosioøkonomisk utgangspunkt, for ”ideologiske skillelinjer”. Han definerer disse som ”motsetninger som eksisterer i bevisstheten hos individer og kan identifiseres ut fra deres oppfatning og vurdering av gitte stridsspørsmål” (1992:13). Imidlertid mener Valen at ideologiske skillelinjer i hovedsak kan forklare kortsiktige og situasjonsbestemte svingninger. Aardal (1994: 230) mener derfor det er uheldig å bruke denne betegnelsen, ettersom det er usikkert i om det her er snakk om ”holdningsdimensjoner”, som det ikke nødvendigvis er rimelig å omtale som selvstendige skillelinjer.

Lipset og Rokkans ”fastfrysede skillelinjer” utfordres også over tid av nye politiske motsetninger. Valen mener at ”ettersom stridsspørsmål så vel som ideologiske strømninger skifter over tid, må det nødvendigvis også skje endringer i velgernes forestillinger om skillelinjene” (1992: 197). Derfor kan skillelinjenes aktualitet svekkes, eller den kan måtte vike for nye skillelinjer. Ronald Inglehart (1977) fremsetter teorien om at ”gammel” politikk, preget av materialistiske interesser, må vike for en ”ny”, postmaterialistisk politikk med verdier knyttet til andre behov. Et eksempel på slik politikk kan være miljøvern og ”grønne” verdier. Aardal mener imidlertid at ”de såkalte verditilnærmningene ikke gjør rede for hvordan (slike) verdier blir gjort til gjenstand for politisk mobilisering og institusjonalisering” (1994: 236). De tilfredsstiller altså ingen av Bartolini og Mairs krav. Slike interessemotsetninger kan ”fylle ut politisk tomrom”, men bør muligens ikke betegnes som skillelinjer.

For denne oppgavens del, vil det ikke være hensiktsmessig med et strengt avgrenset skillelinjebegrep. Ettersom målet for analysen er å avdekke politiske forskjeller mellom sosialdemokrater og konservative bør jeg favne over et bredt politisk saksfelt. Skillelinjene vil derfor bli brukt for å strukturere analysen. I min videre bruk av begrepet ”politisk skillelinje” vil jeg derfor legge følgende definisjon til grunn: politiske interessemotsetninger, med

bakgrunn i strukturelle eller ikke-strukturelle forhold, som kommer til uttrykk gjennom dannelse politiske partier eller interesseorganisasjoner.

2.4 Måling av politisk avstand

Politisk avstand kan måles på flere måter. Det kan være vanskelig å sette fingeren på hvordan man kan gjøre dette helt presist, ettersom man vanskelig kan ta hensyn til kortsiktige svingninger. Dessuten er det langt fra gitt at partier er homogene, og man kan gjerne få forskjellige vurderinger av samme sak innad i et parti (se Strøm & Leipart 1992: 63)⁶. Vitenskapelig sett må målet være å finne et presist uttrykk for hva partiene mener om forskjellige politiske saker. For denne oppgavens del vil det være hensiktsmessig å strukturere meningsmotsetningene langs viktige skillelinjer for politisk konkurranse mellom sosialdemokrater og konservative i Norge og Tyskland. Ut fra dette vil man kunne vurdere hvilket potensial det er for politisk samarbeid.

For å uttrykke et partis mening kan man benytte seg av flere typer kilder. For eksempel kan man kartlegge hvordan sentrale partifolk opplever sitt eget parti og sine motstandere. Man kan også la politiske eksperter uttale seg. Men ved bruk av begge disse kildene vil subjektivitet være et problem. En kilde som utelukker dette er imidlertid partiprogram. Et partiprogram er et offentlig dokument som er ment å skulle være et presist uttrykk for partiets politiske holdninger. Jeg vil derfor benytte meg av partiprogram som kilde i denne oppgaven. Meningsinnholdet i partiprogram må således analyseres.

Innholdsanalyse av tekster søker å kartlegge forfatterens mening med teksten, hvilke holdninger forfatteren har og hvilke argumenter som benyttes. Robert Philip Weber definerer innholdsanalyse som en forskningsmetode som bruker et sett av prosedyrer som tas i bruk for å kunne trekke valide slutninger fra en tekst (1985: 9). Klaus Krippendorff mener det er en forskningsteknikk som gjør det mulig å trekke repliserbare og valide slutninger fra data til dets kontekst (1980: 21). Det er altså snakk om de metodene man tar i bruk for å analysere en tekst til vitenskapelig formål.

Innholdsanalyse kan gjennomføres kvantitativt eller kvalitativt. Den kvantitative metoden går ut på å telle antall ganger et enkelt ord, et symbol eller en setning forekommer i teksten, for så

⁶ Dette svekker den koalisjonsteoretiske forutsetningen om at politiske aktører er rasjonelle.

å kategorisere disse forekomstene (Narud 1988: 28). For å kunne gjøre dette trenger man en kodebok som angir hvordan analysen av teksten skal foregå og hvordan dataene som samles inn skal behandles. Kodeboken inneholder altså de enhetene og variablene som skal telles, systemene for tellingen, skjema for kodingen samt instruksjoner for hvordan teksten skal kodes (Flåtten 2000: 37). Den kvalitative metoden fokuserer derimot på meningsinnholdet av hele teksten. Mens den kvantitative fremgangsmåten stykker opp teksten til små partikler, som så analyseres, holder den kvalitative fremgangsmåten teksten samlet, og analyserer oppbyggingen av argumenter og mening i teksten.

I innholdsanalyse skilles det gjerne mellom tre enheter. Klaus Krippendorff (1980: 60) kaller disse for analyseenhet, tekstenhet og kontekstenhet. Analyseenheten er det dokumentet, eller den kilden, som skal analyseres. I denne oppgaven er det partiprogram som er analyseenhet. Tekstenheten er den delen av analyseenheten som skal analyseres. Dette er altså de ordene, setningene, leddsetningene eller avsnittene i analyseenheten som er gjenstand for analyse. I denne oppgaven vil all teksten i partiprogrammene analyseres, og i så måte er analyseenhet og tekstenhet den samme. Kontekstenheten er den delen av analyseenheten hvor tekstenheten befinner seg. Det kan være den som analyseres som angir disse kontekstene, avhengig av hva han eller hun er ute etter. For eksempel er det relativt vanlig at partiprogram er delt inn etter politiske emner, og dermed kan kontekstenheten gi seg selv. I denne oppgaven vil som nevnt hele partiprogram analyseres, men enkelte politikkområder vil plukkes ut. Slik sett er det de politikkområdene jeg benytter meg av for å kategorisere tekstenheten som er kontekstenhet.

Hvorvidt man velger kvantitativ eller kvalitativ analyse avhenger selvsagt av målet for analysen. Man kan si at en kvantitativ analyse gir et overblikk over hvilke emner teksten inneholder, mens en kvalitativ analyse gir innblikk i den konkrete meningen innenfor disse emnene. Målet for min analyse er få oversikt over avstanden mellom partier på forskjellige politiske skillelinjer. Jeg vil derfor analysere partiprogram kvantitativt. Jeg er imidlertid også interessert i å vite hva den eventuelle avstanden innebærer i politisk meningsinnhold. Derfor vil jeg også delvis benytte meg av en kvalitativ tekstanalyse.

2.5 Data

Analyseenheten i denne oppgaven er partiprogram. Partiprogram uttrykker normerte utsagn for partiets politikk. Fordelen med å bruke partiprogram som analyseenhet er at der et relativt

enhetlig dokument, godkjent av styret i partiet, og også det eneste autoritative dokumentet om politisk mening som gjelder for hele partiet (Klingemann et. al. 1994: 21). Partiprogram vedtas av partienes landsmøter. Landsmøtene har dette som en av sine viktigste funksjoner (Heidar & Saglie 2002: 214). Prosessene som fører fram til programvedtakene kan imidlertid variere mellom ulike partier⁷. Et negativt aspekt er at partiprogram kan inneholde taktiske vurderinger for å øke velgeroppslutning (se Klingemann et. al. 1994: 27-30). Noe av innholdet i partiprogrammet kan altså være ”valgflask”. Men den kvantitative analysen i denne oppgaven vil ta for seg partiprogram fra valg til valg, og dermed vil eventuelt valgflask nøytraliseres over tid. Fokus i den kvantitative analysen vil være tendenser i partienes bevegelser over tid. Når det gjelder tekstanalysen er det meningsinnholdet i partiprogram ved de to siste valg som er analyseenhet.

Systematisk innholdsanalyse av partiers politiske posisjonering har foregått siden 1930-tallet. David Robertson så på kvantifisering av partiprogram som den mest effektive metoden å gjøre dette på. Som en følge derav sto han, i 1979, i spissen for dannelsen av Manifesto Research Group (heretter MRG). Hovedideen bak Robertsons bruk av partiprogrammer, var at partiene her fremhever sine egne politiske prioriteringer innenfor forskjellige temaer, heller enn å konfrontere og kritisere andre partiers politikk innenfor de samme temaene (Budge & Bara 2001: 6-7). På denne måten kunne man få et mer reelt inntrykk av den politiske avstanden mellom partier enn det som kom fram i den politiske debatten. Gruppens første viktige oppgave var å utvikle et klassifiseringsskjema som kunne dekke innholdet i partiprogram i et sammenliknende perspektiv så vel som langs en akse (Volkens 2001: 96). Målet var at alle meningsbærende setninger i et partiprogram skulle kunne kategoriseres. Til slutt endte de opp med 56 enkeltkategorier fordelt på 7 overordnede politiske emnekategorier. Disse kategoriene utgjør den standardiserte kodeboken som MRG analyserer partiprogram ut fra⁸.

MRG har også utviklet klare instruksjoner på hvordan de forskjellige meningsbærende utsagnene i partiprogram skal behandles. I kodeboken skiller de mellom kvantifisering og klassifisering. Kvantifiseringen betyr telling av hvor mange utsagn partiprogrammet har. Klassifisering betyr å fastsette hvilken type utsagn partiprogrammet har (Budge et. al. 2001: 217). MRG legger vekt på at alle meningsbærende utsagn skal telle. Vanlige setninger kan inneholde flere

⁷ Se Heidar & Saglie (2002: 214-217) for en nøye beskrivelse av de norske partienes programprosesser.

⁸ Se vedlegg for beskrivelse av MRG-kategoriene

forskjellige slike. Derfor deler de setningene som har flere enn en mening opp i såkalte ”kvasisetninger”. En kvasisetning er definert som en sammensetning av ord som inneholder én, og kun én, politisk mening (Budge et. al. 2001: 217). Kvantifiseringen av partiprogrammet blir altså identifisering av alle kvasisetninger, mens meningsinnholdet i avgjør hvordan den enkelte kvasisetningen klassifiseres i kategorisene.

MRG har drevet ekstensiv analyse av partiprogrammene til partier i vestlige demokratier, og de utvider stadig med nye land og partier. Partiprogrammene til Arbeiderpartiet, Høyre, SPD og CDU/CSU, ved alle valg siden 2. verdenskrig fram til 2001 (2002 for Tyskland), er inkludert her. Datamaterialet er presentert i to bokutgivelser (Budge et. al. 2001 & Klingemann et. al. 2006). Det er disse kategoriserte partiprogrammene som utgjør nesten hele datamaterialet til den kvantitative analysen. Ettersom slikt datamateriale for valgene i 2005 og 2009 ikke foreligger, har jeg kvantifisert og klassifisert disse partiprogrammene selv. Dette er gjort ved bruk av samme detaljerte kodebok.

For at analysen skal kunne gi gyldig mening, og riktige resultater, er man avhengig at datamaterialet, og metodene for analysen, er pålitelige og relevante. Reliabilitet og validitet er derfor sentrale begreper. Begge deler må være tilstrekkelig ivaretatt for at presisjonen og gyldigheten av analysen skal være god nok. Reliabilitet viser til nøyaktigheten ved forarbeidet til datainnsamlingen, ved datainnsamlingen og av behandlingen av de data man benytter i sin analyse (Hellevik 1994: 43 & 159). Et viktig prinsipp er at disse prosessene må gi reproduserbare resultat. Man må altså kunne få de samme resultatene om man gjennomfører analysen på nytt. Validitet handler om hvorvidt data er relevant i forhold til oppgavens problemstilling (Hellevik 1994: 103). Dersom datamaterialet, og metodene man bruker, til sammen utgjør et gyldig mål på det analysen er ment å skulle måle, kan validiteten anses som god. Kort sagt sier validiteten noe om datamaterialets gyldighet for oppgaven, mens reliabiliteten sier noe om datamaterialets presisjon.

I en innholdsanalyse avhenger reliabiliteten, i følge Ole R. Holsti, av koderens kunnskap, erfaring og dyktighet, av klarheten til kategoriene og reglene for bruken av disse, samt graden av tvetydighet i datamaterialet (1969: 135). MRG har benyttet seg av lokale kodere i forskjellige land, noe som i utgangspunktet har presentert utfordringer. Derfor har tilstedeværelsen av en sentral organisasjon vært en viktig faktor. Denne driver utvidet dokumentasjon av kodingsprosedyrer og utgjør dermed en kollektiv databank som bidrar til

stabiliteten og reliabiliteten over tid (Volkens 2001: 93). MRG driver også ekstensiv kursing av kodere for å sikre reliable data. Som tidligere beskrevet er metodene for kvantifisering og klassifisering standardisert, noe som også gjør språklig tvetydighet mindre utslagsgivende. Dette gjør at reliabiliteten til MRG-dataene er sterk. Reliabiliteten til dataene for valgene i 2005 og 2009 blir imidlertid noe svakere, ettersom disse dataene ikke er sjekket sentralt. Jeg har benyttet MRGs metoder for kvantifisering og klassifisering, men jeg har ikke hatt tilgang til deres kursing. Likevel vil dataene fra 2005 og 2009 kunne gi en rimelig godt grunnlag for videre analyse, ettersom målet for analysen er å få oversikt over politisk avstand heller enn å påvise eksakte bevegelser.

Validiteten til MRG-dataene har å gjøre med hvorvidt partiprogram er en god kilde til partienes politiske profil. Man kan dele begrunnelsen for validiteten til partiprogram opp i 4 argumenter (Budge et. al. 2001: 215-216). For det første dekker partiprogram et vidt spekter av politiske holdninger og temaer, og kan derfor bli sett på som en samling av det enkelte partiets politiske hovedsynspunkter. For det andre er, som nevnt, partiprogram autoritative uttrykk for partiets politiske meninger. For det tredje er partiprogram et representativt uttrykk for hele partiet, og ikke grupper eller individer i partiet. For det fjerde blir partiprogram utgitt før hvert valg, noe som gjør det mulig å studere forandringer over tid. Til sammen gjør dette validiteten sterk. Ettersom målet med tekstanalysen er å påvise konkret meningsinnhold i partiprogram ved de to siste valg, er de samme argumentene for validiteten til datamaterialet gjeldende også her. For reliabilitet og validitet ved den analytiske bruken av datamaterialet, se kapittel 4.1.

2.6 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg vist hvordan koalisjonsteoretiske perspektiver forsøker å forutsi hvilke regjeringer som blir dannet etter et valg. De maktsøkende teoriene konsentrerer seg først og fremst om partienes numeriske størrelse, og deres ønske om makt. I de politikkdrevne teoriene er det partienes mulighet til politisk gjennomslagskraft som motiverer til regjeringsdeltakelse.

Innen koalisjonsteoriene er den ideelle regjeringstypen minimalt vinnende. Dermed kan ikke disse teoriene forklare hvorfor overtallige og mindretallige regjeringer blir dannet. Det finnes politiske og institusjonelle forhold i de enkelte landene som kan forklare hvorfor slike regjeringer dannes.

Jeg har også beskrevet det teoretiske utgangspunktet for analysen av politiske avstander mellom partiene. Jeg vil strukturere den politiske avstanden langs forskjellige politiske skillelinjer. For denne oppgavens formål definerer jeg slike skillelinjer som politiske interessemotsetninger, med bakgrunn i strukturelle eller ikke-strukturelle forhold, som kommer til uttrykk gjennom dannelse politiske partier eller interesseorganisasjoner. Når det gjelder selve analysen, vil jeg benytte meg av en kvantitativ innholdsanalyse for å finne tendensene i politisk avstand mellom de aktuelle partiene på forskjellige skillelinjer. Jeg vil også benytte meg av en tekstanalyse for å avdekke hva den eventuelle avstanden består av i konkret meningsinnhold. Datamaterialet jeg vil benytte meg av i den kvantitative analysen er partienes kvantifiserte partiprogrammer i valgene fra 1945 og fram til i dag. I tekstanalysen er det partiprogrammene fra 2005 og 2009 som benyttes.

Før jeg går i gang med analysen, vil jeg imidlertid ta for meg formelle og uformelle forhold i norsk og tysk politikk som kan påvirke hva slags regjeringskonstellasjoner vi får i disse landene.

3. BAKGRUNN, HISTORIKK OG INSTITUSJONER

I dette kapitlet vil jeg belyse formelle og uformelle forhold som påvirker partiene i prosessen som fører fram til dannelsen av en regjeringskoalisjon. Jeg vil her spesifikt ta for meg de nasjonale forholdene i Tyskland og Norge, ettersom nasjonale særegenheter kan forklare hvorfor mønstrene for regjeringsdannelser er som de er i de enkelte landene. I underkapittel 3.1 vil jeg beskrive utviklingen av politiske skillelinjer i Tyskland og Norge. Den partipolitiske konkurransen konsentreres i stor grad om disse. Når det gjelder mønstre for regjeringsdannelse spiller antall partier, og størrelsesforholdet mellom dem, en rolle. I underkapittel 3.2 ser jeg derfor på partisystemenes framvekst i begge landene.

Selv om partienes politiske fundamenter er tradisjonelt betinget, må endring i partiers politiske og taktiske manøvrering ses i lys av samtidige begivenheter. Derfor vil jeg i underkapittel 3.3 se på den historiske utviklingen i Tyskland og Norge etter 2. verdenskrig. Jeg avslutter kapitlet med, i underkapittel 3.4, å ta for meg viktige politiske institusjoner i Tyskland og Norge. Først vil jeg ta for meg valgordningene i de to landene. Disse kan påvirke parlamentets sammensetning, noe som igjen sier noe om potensialet til forskjellige regjeringsalternativer. Deretter går jeg inn på partienes muligheter for taktisk og politisk manøvrering, før jeg til slutt sier noe om de tradisjonelle framgangsmåtene i koalisjonsforhandlinger i de to landene.

Jeg vil nå gå nærmere inn på de formelle og uformelle forholdene i Tyskland og Norge.

3.1 Politiske skillelinjer i Tyskland og Norge

Tyskland og Norge har hatt til dels forskjellige historiske utviklingsforløp. Derfor har vi en noe varierende vektlegging av forskjellige politiske skillelinjer i de to landene. Lipset og Rokkan skisserer to revolusjoner som er viktige for utviklingen av politiske skillelinjer, nemlig den nasjonale og den industrielle revolusjonen (1967: 13). Den første av disse viser til da nasjonalstaten ble den dominerende statsformen. Gamle geografiske enheter støtte sammen, og forskjellige befolkningsgrupper kom i kontakt med hverandre. Dermed fikk vi interessekonflikter. Konflikter mellom sentra og distrikt ble bakgrunn for sentrum-periferi-skillelinjen. Også gamle trosformer ble utfordret, noe som ble utgangspunkt for religions- og moralskillelinjen. Den andre av revolusjonene, den industrielle, endret mønstre for produksjon i samfunnet. Dette ble opphav til interessekonflikter mellom

vareprodusenter og konsumenter. Det ble også klarere fronter mellom arbeidere og arbeidsgivere, og det oppsto definerte klassemotsetninger. Disse klassemotsetningene er utgangspunktet for den økonomiske venstre-høyre-skillelinjen, som i stor grad har vært den dominerende i Norge og Tyskland.

3.1.1 Utvikling av politiske skillelinjer i Tyskland

I Tyskland foregikk de to revolusjonene i ujevnt tempo. Det tok relativt lang tid før den industrielle revolusjonen kom i gang i Tyskland, og når den først var i gang gikk den tregt. Dessuten var landet delt opp i mange små konge- og keiserdømmer, hvor nasjonalismen så å si ble tvunget på dem. Preussens initiativ til å samle Tyskland til et rike, skjedde ved hjelp av maktbruk, og ikke demokratiske prosesser. Juan J. Linz mener at "uneven industrialization in an autocratic-bureaucratic setting" (1967: 285) førte til at man i Tyskland fikk en sosial struktur spekket med konflikter.

Klaus von Beyme peker på en rekke konflikter som har vært viktige i tysk politikk (se 2004: 136). Han mener imidlertid at det har vært en konsentrasjon om færre skillelinjer i tysk politikk etter hvert som mange har blitt visket ut eller absorbert i partistrukturen. Grunnen til konsentrasjonsprosessen har, i følge von Beyme, først og fremst vært utjevning av gamle sosiale forskjeller. (2004: 137). Innføringen av 5 % sperregrense på nasjonalt nivå, i 1953 (2004: 86), gjorde det i tillegg så å si umulig for småpartier som representerte særinteresser å komme inn i Forbundsdagen. De skillelinjene disse partiene representerte forsvant dermed fra rikspolitikken. von Beyme mener at konsentrasjonsprosessen i stor grad var fullført pr. 1961 (2004: 138). Linz (1967: 286) mener at den viktigste skillelinjen pr. 1967 var venstre-høyre-skillelinjen, men at religion også spilte en rolle. Sentrum-periferi-skillelinjen var derimot blitt svekket. I senere år har miljøvern og grønne verdier kommet til som en ny skillelinje, som har blitt relativt viktig i tysk politikk.

3.1.2 Utvikling av politiske skillelinjer i Norge

De to revolusjonene Lipset og Rokkan (1967: 13) beskriver startet enda senere i Norge. I motsetning til i Tyskland kom den nasjonale revolusjonen først. Denne hadde ligget latent i befolkningen lenge under dansketid, og unionen med Sverige, og mot slutten av 1800-tallet kom nasjonale politiske ytringer til overflaten. De store avstandene mellom regionene gjorde

det lett å få øye på interessemotsetninger mellom forskjellige deler av landet. Dette gjorde igjen at man fikk relativt store grupper med likelydende interesser, og derfor fikk man ikke like mange småpartier i Norge som i Tyskland. Den industrielle revolusjonen kom til Norge først nærmere århundreskiftet. I følge Bernt Aardal førte denne til at ”bondesamfunnets religiøse og kulturelle motsetninger ble supplert med økonomiske motsetninger knyttet til kampen mellom ulike samfunnsklasser” (1994: 219). Den industrielle revolusjonen endret altså sysselsettingsmønstret i Norge, noe som også endret mønstret for politisk meningsdannelse.

I følge Narud og Valen (2007: 125) er det de følgende skillelinjene som utgjør grunnlaget for de norske partienes framvekst. Vi har en territoriell konflikt hvor by står mot land, og urbane strøk mot rurale strøk. Dette er sentrum-periferi-skillelinjen. Det er også snakk om tre kulturelle konflikter som baserer seg på norske motkulturer. Disse er målsak, avholdssak og religiøs lekmannsbevegelse. Disse motkulturene er grasrotbevegelser som står i opposisjon til bykulturen. Til slutt er det også snakk om to økonomiske motsetninger. Den ene er konflikten mellom arbeidsgivere og arbeidstakere, som er en klassekonflikt og utgangspunkt for venstre-høyre-skillelinjen. Den andre er konflikten i varemarkedet mellom produsentene og konsumentene av varer fra primærnæringene.

3.2 Partisystemer i Tyskland og Norge

Vanligvis er det en kollektiv identitet knyttet til et interessefellesskap, langs en enkelt skillelinje, som ligger til grunn for en partidannelse. Det er vanligvis langs den partidannende skillelinjen at partiet har sine sterkeste meninger, og derfor også her det er vanskeligst å komme til politisk enighet med andre partier. I tillegg spiller partienes størrelse i forhold til hverandre en rolle i koalisjonsforhandlinger. Derfor er partisystemet med på å bestemme potensialet for forskjellige regjeringskonstellasjoner. Norge og Tyskland har radikalt forskjellige veier fram til dagens partisystemer, og også partistrukturene er relativt ulike.

3.2.1 Det tyske partisystemets framvekst

I keisertiden var den tyske regjeringen sentralisert, og parlamentariseringen utviklet seg sent. Likevel ble det dannet mange partier, som uttrykk for politiske egeninteresser, alt fra 1800-tallet. Ulrich von Aleman (2001: 15) peker på fire hovedstammer av partier i Tyskland siden ca. 1850. Disse fire stammene er konservative, liberale, katolske og sosialistiske partier.

Innenfor disse stammene ble det dannet stadig nye partier av kortere eller lengre varighet. Integreringen av partifloraen forble imidlertid halvhjertet (von Alemann 2001: 33). Parlamentet hadde ikke den makten det formelt sett skulle ha i samfunnet, og kunne ikke spille en stabiliserende rolle i et samfunn spekket med politiske konflikter. Med nazistenes maktovertakelse i 1933 hadde partisystemet spilt fallitt.

Utviklingen av partisystemet etter 2. Verdenskrig deles, av Ulrich von Alemann (2001: 46), inn i fire faser. Årene fra 1945 til 1953 kaller han for en formasjonsfase. Det fremsto to typer partier; de som hadde en formell historie og de som representerte nye ideer (Rogers 1995: 15). SPD var av den første typen. CDU og FDP var av den andre typen partier (Rogers 1995: 17-18). I tillegg dukket mange småpartier opp med forskjellig bakgrunn.

Deretter begynte den fasen von Alemann kaller konsentrasjonsfasen (2001: 57). Fra 1953 var det, takket være Kansler Adenauers politikk overfor småpartiene, samt innføringen av 5 % sperregrense, kun CDU/CSU, FDP og SPD som fikk plass i Riksdagen. CDU/CSU, og fra begynnelsen av 1960-tallet også SPD, utviklet seg til å bli avideologiserte massepartier, eller 'Volksparteien' (von Beyme 2004: 146). Kritikere mente at ønsket om makt gikk på bekostning av politisk ideologi⁹, FDP innså at de ikke kunne kjempe mot CDU/CSU og SPD, og rendyrket rollen som samarbeidspartner til de store, og "tunge på vektskålen" (von Alemann 2001: 61), noe som gjorde at partiet, med unntak av perioden 1953 til 1957, satt i regjeringskoalisjon sammenhengende fra 1949 helt til 1998.

Den tredje utviklingsfasen, som startet på 1970-tallet, blir av von Alemann kalt transformasjonsfasen (2001: 62). Som følge av ny oppmerksomhet rundt temaer som miljøvern og atomkraft, og generell protest mot det etablerte system fra nye generasjoner, kom partiet De Grønne, stiftet 1979, på banen. Fra midten av 1980-tallet besto derfor partisystemet av to store og to små partier, og man så tendenser til to blokker, en liberalkonservativ og en rødgrønn. Imidlertid førte den tyske gjenforeningen i 1990 til nye endringer. von Alemann kaller perioden fra 1990 og frem til årtusenskiftet for den "sentrpetale" fase i utviklingen av det tyske partisystemet (2001: 68). Med dette menes at alle partiene tenderer mot sentrum på venstre-høyre-skillelinjen, men står samtidig for andre

⁹ Jamfør Austen-Smith og Banks' koalisjonsteori i underkapittel 2.1.1

idealer i forskjellige retninger, som kronblader på en blomst. Partiet PDS-Die Linke har kommet til som en etterkommer av SED, det statsbærende partiet i gamle DDR.

CDU/CSU og SPD har, som to store og jevnbyrdige partier, dominert tysk politikk i stort sett hele etterkrigstiden. Partisystemet har i stor grad vært bipolar, og regjeringsmønstrene har vært relativt forutsigbare frem til 1990-tallet. I senere år har imidlertid disse partienes dominans til en viss grad blitt svekket. I dag består det tyske partisystemet av to store og tre mindre partier, noe som har gjort koalisjonsforhandlinger mer kompliserte.

3.2.2 Det norske partisystemets framvekst

De første partidannelsene i Norge oppsto som protest mot, og ønske om bevaring av, det bestående. Unionen med Sverige var upopulær i store deler av befolkningen. Henry Valen (1992: 63) peker på framveksten av en nasjonalpopulistisk ideologi i bygde-Norge og utviklingen av en radikaldemokratisk bevegelse i byene. En allianse mellom disse to bevegelsene utgjorde en sterk politisk kraft (Rokkan 1967: 394), som kom til uttrykk gjennom dannelsen av Venstre. Dette partiet var imidlertid spekket med potensielle interne konflikter, noe som ble særlig synlig etter at unionen med Sverige ble oppløst i 1905. Høyre var, ved dannelsen, forsvarer av embetsmannstaten og et relativt svenskvennlig parti. Innføringen av parlamentarismen (1884) og alminnelig stemmerett (1898) førte til at de to partiene ble mer organisasjonsbaserte, og de måtte i større grad appellere til befolkningen for å få støtte for den politikken de ønsket å føre. Høyre gikk i retning av å bli et parti for handelsstand og industriledere.

Den begynnende industrialiseringen rundt århundreskiftet gjorde også arbeidere og husmenn til viktige potensielle velgergrupper (Valen 1992: 66). Arbeiderpartiet ble dannet, overtok ikke ubetydelige deler av Venstres velgerbase, og flyttet Venstre mot midten av partisystemet. Etter hvert brøt de mest radikale elementene i arbeiderbevegelsen ut og dannet Kommunistpartiet. Det gjenstående Arbeiderpartiet gikk i en sosialdemokratisk retning.

På 1920-tallet fortsatte Venstre å slå sprekker. Bøndene uttrykte misnøye med Venstres politikk, noe som etter hvert førte til at Bondepartiet, senere Senterpartiet, ble dannet i 1921 (Valen 1992: 68). Dermed forsvant en ny velgergruppe fra Venstre. Enda en splittgruppe fra Venstre gikk ut og dannet Kristelig Folkeparti i 1933 (Rokkan 1967: 399), først som regionalt

parti. Utover 1930-tallet begynte det norske partisystemet å stabilisere seg, og de viktigste politiske skillelinjene var nå representert i partisystemet.

Etter 2. Verdenskrig gjenoppsto alle partiene som var representert på Stortinget før krigen. Det politiske systemet ble restaurert uten de store endringene. Kristelig Folkeparti ble fra nå av et landsdekkende parti, og partistrukturen nådde en midlertidig likevekt ("temporary equilibrium") (Rokkan 1967: 402). Partistrukturen var den samme til inn på 1960-tallet. Narud og Strøm (2000: 160) mener det norske partisystemet i denne perioden var unipolart, ettersom Arbeiderpartiet nå ble det store statsbærende partiet med flertall i Stortinget.

Tidlig på 1960-tallet skjedde tre viktige endringer i det norske partisystemet. For det første brøt Sosialistisk Folkeparti (snart under navnet Sosialistisk Venstreparti) ut fra Arbeiderpartiet, for det andre mistet Arbeiderpartiet sitt flertall, og for det tredje klarte de borgerlige partiene i 1963 å stable på beina et borgerlig regjeringsalternativ. I forbindelse med det siste gikk det norske partisystemet inn i en bipolar fase (Narud & Strøm 2000: 161). Vi fikk altså to like store blokker.

I forbindelse med EF-saken, tidlig på 1970-tallet, sprakk det borgerlige samarbeidet. Mange velgere ble derfor politisk hjemløse i kjølvannet av denne saken (Valen 1992: 75). Vi fikk fragmentering både på venstre og høyresiden i denne perioden. Narud og Strøm kaller dette "bipolar fragmentering" i partistrukturen (2000: 161). Det var imidlertid kun det høyrepopulistiske Fremskrittspartiet¹⁰ som fikk parlamentarisk fotfeste. Arbeiderpartiet tok tilbake sin dominerende rolle som følge av denne fragmenteringen.

Etter 1980-tallet har partistrukturen i Norge vært så å si uendret. Narud og Strøm (2000: 161) karakteriserer det norske partisystemet som "multipolart" i denne perioden. Arbeiderpartiet er det største partiet, med Sosialistisk Venstreparti som protestparti til venstre. Høyre er mellomstort, med Fremskrittspartiet som protestparti til høyre. Høyre og Fremskrittspartiet har imidlertid blitt jevnstore på 2000-tallet. I midten har vi tre mindre borgerlige sentrumpartier. Arbeiderpartiets størrelse og de borgerlige partienes samarbeidsevne er mest avgjørende for regjeringsdannelser.

¹⁰ Dette navnet fikk de først i 1977. Det opprinnelige navnet var "Anders Langes Parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep."

3.3 Historisk utvikling i etterkrigstiden

I tillegg til partienes politiske grunnoppfatninger, spiller dagsaktuelle hendelser alltid inn på den kursen den politiske utviklingen tar. Derfor kan den historiske utviklingen påvirke og forklare den måten partier opptrer på i koalisjonsforhandlinger. Utviklingen i Norge og i Tyskland etter 2. verdenskrig har til dels vært innom liknende fenomener. Det finnes imidlertid også flere særegne trekk for begge.

3.3.1 Tyskland

Da Forbundsrepublikken ble grunnlagt i 1948 var konsolidering av nye politiske strukturer en av de viktigste oppgavene. I denne utviklingen la man seg tett opp mot det amerikanske idealet. En føderal styreform ble innført. Dette innebar en horisontal og vertikal deling av makt (von Beyme 2004: 38). Den horisontale maktdelingen ble først og fremst representert ved Forbundsrådet. Dette ble et lovgivende organ som utøvde en kontrollfunksjon overfor Forbundsdagen. Alle delstatene skulle representeres her, og den partimessige sammensetningen kunne gjerne gå på tvers av den man hadde i Forbundsdagen. Staten skulle altså ikke lenger kunne bestemme noe uten at de forskjellige delstatene var enige. Den vertikale maktdelingen ble representert ved at mange store forvaltningsoppgaver ble lagt på delstatsnivå.

Konrad Adenauers regjering, innsatt 1949, hadde to viktige prinsipp. Først skulle den vesttyske økonomien gjenreises. Marshallhjelpen kickstartet dette arbeidet. Heretter fulgte en langvarig vekstperiode (von Aleman 2001:58), som snart gjorde den vesttyske økonomien til en av de sterkeste i Europa. Det andre av Adenauer-regjeringens prinsipp var å ikke på noe vis anerkjenne den kommunistiske utviklingen i Øst-Tyskland. Til dels som en konsekvens av dette ble Vest-Tyskland innlemmet i NATO i 1953, bare åtte år etter avslutningen av 2. Verdenskrig. Dersom man ikke hadde vestens støtte, ville Sovjetunionen ha de sterkeste kortene på hånden hvis man ønsket gjenforening av hele Tyskland (Görtemaker 1999: 271).

SPD innså etter hvert at deres radikale opposisjonspolitikk ikke var noen trussel mot Adenauer-koalisjonens makthegemoni, og derfor ble det såkalte Godesbergerprogrammet vedtatt som partiprogram i 1959. Her kvittet partiet seg endelig med sine marxistiske røtter (von Alemann 2001: 59), og ble dermed langt mer spiselig som potensielt regjeringsparti.

På begynnelsen av 1960-tallet begynte den økonomiske vekst-boomen å avta, og arbeidsmarkedet strammet seg til. Det ble stadig klarere at man trengte omfattende politiske reformer for å tilpasse seg den nye situasjonen. Derfor ble den første storkoalisjonen ble dannet. Denne koalisjonen ble i stor grad dannet fordi man trengte å gjennomføre viktige nasjonale endringer for å fremme videre økonomisk og samfunnsmessig vekst. Da disse oppgavene var gjennomført ble storkoalisjonen oppløst.

I 1969 klarte SPD å overtale FDP til å bytte side, og en sosialliberal koalisjon tok over regjeringsmakten. Den nye koalisjonen under Willy Brandt tok inn over seg de politiske realitetene i Europa, og hadde en mer imøtekommende holdning overfor Øst-Europa. Dette var et radikalt brudd med Adenauers kontante avvisning av denne slags tilnærming.

Tidlig på 1980-tallet var det politisk dragkamp om hvorvidt Vest-Tyskland skulle implementere NATOs såkalte dobbeltvedtak om utplassering av to typer mellomdistanseraketter i landet. CDU/CSU var pådrivere, mens deler av SPD foretrakk nedrusting (Haftendorn 1986: 127). Likevel gikk den SPD-ledede regjeringen inn for implementering, noe som svekket partiets utenrikspolitiske tillit. Dette var sannsynligvis medvirkende til at regjeringen falt. FDP byttet side igjen, og en liberalkonservativ koalisjon tok over makten igjen i 1982. Den virkelig store utfordringen for denne regjeringen ble den tyske gjenforeningsprosessen etter at Berlinmuren falt 1989. Det nye Tyskland overtok i stor grad den vesttyske politiske strukturen. Siden 1990 har utfordringer i forbindelse med gjenforeningen påvirket politikken mer enn noe annet. På 2000-tallet har Tyskland slitt med dårlig økonomi og høy arbeidsledighet. Dette, i tillegg til den internasjonale finanskrisen fra høsten 2008, har påvirket tysk politikk sterkt.

3.3.2 Norge

Etter krigen var det bred enighet om at gjenoppbyggingen av landet måtte komme i første rekke, og derfor var politikken de første årene etter 2. verdenskrig av konsensusbasert art, selv om Arbeiderpartiet inntok en dominerende posisjon. Også Norge mottok Marshallhjelp, og gjenreisingen av landet gikk i høyt tempo.

Arbeiderpartiregjeringens utenrikspolitiske målsetning var i de første årene etter krigen å opprettholde økonomisk og politisk handlefrihet og motarbeide tendenser til blokkdannelse

(Eriksen 1977: 189). Dette varte imidlertid ikke lenge. I 1949 ble nøytralitetspolitikken oppgitt gjennom medlemskapet i NATO. Dette var et symbolsk brudd med fortidens utenrikspolitikk (Eriksen 1977: 170), men oppslutningen om den nye kursen var bred.

I 1963 fikk vi den første borgerlige regjeringen i landet på 30 år. Bakgrunnen var Kings Bay-saken, hvor Arbeiderpartiregjeringen gikk av som følge av sterk kritikk for driften av kullgruver på Svalbard. Dermed kunne den første borgerlige koalisjonsregjeringen, bestående av Senterpartiet, Kristelig Folkeparti, Venstre og Høyre, komme til makten, om enn for kun fire uker. Dette ble et bevis for at en slik regjering faktisk kunne være et alternativ til Arbeiderpartiet (Valen 1992: 72). Tore Grønlie mener imidlertid at det ikke var enighet om borgerlig regjeringssamarbeid som var utgangspunktet for regjeringsskrisen, men derimot krisen som sveiset den borgerlige opposisjonen sammen (1977: 164).

Sent på 1960-tallet startet to prosesser som skulle få store konsekvenser for norsk politikk. Den ene var EF-striden, som var en splittende faktor for partistrukturen og regjeringsskjemaene. Den borgerlige koalisjonen ble sprengt, og siden har ikke alle disse fire partiene regjert sammen samtidig. Særlig har Senterpartiet hatt problemer med å inngå varig samarbeid med Høyre. Den andre prosessen var starten på det norske oljeeventyret, som har gjort Norge mer avhengig av tendenser i internasjonal økonomi, men som samtidig har gjort Norge til et av verdens rikeste land. Denne rikdommen har fått konsekvenser for samfunnsstrukturen og politikken. Økt levestandard, urbanisering og økonomisk utvikling kan ses på som utgangspunkt for den såkalte høyrebølgen som startet sent på 1970-tallet (Valen 1992: 295). Også Fremskrittspartiets vekst kan ses på som resultat av de samme samfunnsmekanismene.

På 1990-tallet kom Norges tilknytning til Europa opp igjen som den viktigste politiske saken. Etter den kalde krigens slutt, fikk vi en ny virkelighet i Europa, og Norge måtte forholde seg til dette. EU-avstemningen i 1994 endte også denne gangen med 'nei'. Men dette resultatet fikk ikke de samme konsekvensene for norsk politikk som EF-saken, tidlig på 1970-tallet, hadde. Arbeiderpartiet har riktignok vært under et visst press, ettersom deres oppslutning, til dels, har vært lavere enn tidligere. Dette førte til at Arbeiderpartiet før valget i 2005 endelig ga opp sin tanke om at partiet regjerte best alene, og den første rødgrønne regjeringsskalisjonen ble resultatet. En sentrum-venstre-koalisjon var noe nytt i norsk politikk.

3.4 Politiske institusjoner

I tillegg til partisystemet og den historiske konteksten, kan andre formelle og uformelle forhold ved det politiske systemet legge føringer på partienes opptreden i regjeringsforhandlinger. Slike forhold er av til dels forskjellig karakter i Norge og Tyskland. Koalisjonsforhandlinger forekommer altså ikke i et institusjonelt vakuum.

3.4.1 Valgordning

Valgordningen er med på å bestemme hvilke partier som blir representert, og i hvilken grad valgresultatet gir uttelling i form av representanter i Parlamentet for det enkelte parti. Antall representanter avgjør hvilken sjanse et parti, eller en koalisjon, har for å kunne danne regjering. Dette igjen er med på å bestemme partienes strategi i forkant av valget. En valgordning skal ivareta flere hensyn. For det første har vi prinsippet om representativitet, eller ”én mann, én stemme”. I følge Narud og Valen ”postulerer (dette) fullstendig proporsjonalitet mellom stemmer og mandater (2007: 50). For det andre har vi målet om at valgresultatet skal produsere styringsdyktige regjeringer. Her vil store partier få styringstillegg (Narud & Valen 2007: 50), noe som betyr mindre uttelling for mindre partier. For det tredje har vi prinsippet om distriktsrepresentasjon (Narud & Valen 2007: 50). Dette betyr at tynt befolkede områder blir overrepresentert, mens tett befolkede områder blir underrepresentert. Alle disse hensynene kan ikke ivaretas fullstendig samtidig. En valgordning vil derfor være et kompromiss mellom de forskjellige hensynene. Det finnes det noen viktige forskjeller på valgordningene i Norge og Tyskland.

I Norge har vi forholdstallsvalg. Narud og Valen nevner at ”prinsippet om territorial representasjon har stått sterkt i Norge og er en av de viktigste grunnene til at det ikke har vært noe en-til-en-forhold mellom antall stemmer og mandater” (2007: 56). Fylkene fungerer som valgkretser, og antall representanter fra hvert fylke blir stadig regulert ettersom befolkningssammensetningen mellom fylkene endres. Det er imidlertid klart at noen fylker er overrepresentert for å kompensere for lavt befolkningstall. I tillegg til de 150 ”vanlige” mandatene, blir det fordelt 19 utjevningsmandater for å gjøre representasjonen mest mulig rettferdig for partiene og for den territoriale representasjonen. Det er imidlertid en sperregrense på 4 prosent ved fordeling av utjevningsmandater (Narud & Valen 2007: 61).

Dette betyr at et parti må ha fått minst 4 prosent av alle stemmene på landsbasis for å kunne motta noe utjevningsmandat.

Den tyske valgordningen til Forbundsdagen er en blanding av flertallsvalg og forholdstallsvalg. Det opereres med en mindre lokal valgkrets, men også delstaten er valgkrets. Tyske velgere avgir to stemmer. Den første gjelder for valg av kandidat i den lokale valgkretsen. Her vinner kandidaten med simpelt flertall ett direktemandat. Den andre stemmen går til en partiliste i delstaten. Her fordeles mandatene etter forholdstallsvalg (von Beyme 2004: 85). For å kunne vinne delstatsmandat må imidlertid partiet ha vunnet minimum 5 prosent av stemmene i hele Tyskland. Denne sperregrensen holder i stor grad regionale partier ute av Forbundsdagen (Saalfeld 2000: 34). Det må imidlertid nevnes at den føderale styreform i Tyskland også gjør lokale delstatsvalg viktige på nasjonalt nivå. Sammensetningen av det enkelte delstatsparlament avgjør delstatens representasjon i Forbundsrådet. Dette er med på å veie opp for eventuelle misforhold i distriktsrepresentasjon i Forbundsdagen, ettersom delstatene får direkte innflytelse på den lovgivende prosessen også gjennom Forbundsrådet.

Valgordningen til Forbundsdagen i Tyskland gjør det altså mulig for de stemmeberettigede å ”velge” koalisjon, ettersom de kan fordele sine to stemmer mellom sannsynlige koalisjonspartnere. Denne muligheten mangler altså i Norge. Slik sett kan man si at den tyske valgordningen gjør det nyttig for partiene og på forhånd lansere foretrukne koalisjonspartnere.

3.4.2 Partienes strategiske valgmuligheter

Både før og etter at valgresultatet foreligger gjør partiene forskjellige taktiske vurderinger som er med på å bestemme hvilke regjeringskoalisjoner som dannes. Når valgresultatet foreligger må de intensjonene man hadde før valget tas opp til ny vurdering. Styrkeforholdet mellom partiene etter valget fordrer nye taktiske vurderinger.

Det er relativt vanlig at politiske partier annonserer hvem de ønsker å samarbeide med forut for valg. Dette er med på gi velgerne klare alternativer. Dette gjøres for å kommunisere sin intensjon til velgeren, og kan derfor utgjøre et stemmemessig oppsving. Dette er imidlertid langt mer vanlig i Tyskland enn i Norge. Ettersom det nesten utelukkende forekommer flertallsregjeringer i Tyskland, er det viktig for partiene å være tydelig på hvilke andre partier

de ønsker å samarbeide med før valget. Slike, til dels uformelle, intensjonsavtaler begrenser partienes forhandlingsmessige frihet etter valget (Saalfeld 2000: 39). I Norge har bildet vært noe annerledes. Av og til har borgerlige partier presentert intensjoner om samarbeid, men det har ikke vært noen systematisk trend til dette. På venstresiden har man ikke sett noe slikt før i 2005, da Arbeiderpartiet, SV og Senterpartiet presenterte en intensjonsavtale. Det er imidlertid en annen form for avklaring av partienes intensjoner som har forekommet langt oftere i Norge. Dette er det selvpålagte veto mot å regjere med andre partier, noe som begrenser mulige koalisjoner (Saalfeld 2000: 39). Det klareste eksemplet på dette er Arbeiderpartiets tidligere tradisjon om ikke å regjere sammen med noen andre (Strøm & Leipart 1992: 69). Det er ellers, både i Norge og Tyskland, blitt relativt vanlig at moderate partier ikke ville regjere med fløypartier. I Norge har dette først og fremst rammet Fremskrittspartiet, mens i Tyskland har det vært Die Linke som har blitt rammet.

Partiene må også vurdere hvilke følger det vil få å delta i en regjering. Et risikomoment, som kanskje er vanligst i Norge er at et eller flere av partiene i regjeringskoalisjoner ofte får lide på meningsmålingene som følge av sitt regjeringsengasjement. Dette kan skape problemer for regjeringssamarbeidet. Kanskje enda vanligere er det at politiske saker, hvor regjeringspartiene er uenige, dukker opp til overflaten og skaper splid. Som nevnt har EU-saken vært en slik sak i Norge. Splittelsene denne har ført til har gått ut over det borgerlige samarbeidsklimaet. Regjeringskoalisjoner har derfor vært ustabile i Norge. I Tyskland har det derimot vært få tilfeller av at regjeringskoalisjoner har måttet gå av på annet grunnlag enn valgnederlag.

Det som likevel synes å være det viktigste å vurdere er i hvilken grad regjeringsdeltakelse gir den ønskede politiske gjennomslagskraften. Ettersom flertallsregjeringer er normen i Tyskland, har man relativt liten påvirkningskraft som opposisjonsparti, og derfor vil regjeringsdeltakelse som oftest være å foretrekke. I Norge gjør, som nevnt i underkapittel 2.2.2, komitésystemet det mulig å påvirke den politikken som føres i relativt stor grad. Dette gjør at avveilingen mellom fordeler og ulemper ved regjeringsdeltakelse er mer reell for de norske partiene enn i mange andre vestlige demokratier.

3.4.3 Koalisjonsforhandlinger

Når et valgresultat foreligger, og partienes intensjoner er avklart, starter de endelige koalisjonsforhandlingene. Det er vanlig at man her enten arbeider videre på en tidligere inngått intensjonsavtale, eller at man fra grunnen av bygger opp en felles politisk plattform. Fordeling av ministerposter fremforhandles også. Når forhandlingene er ferdige kan en koalisjonsregjering innsettes.

I Norge har det, fram til 2005, kun vært borgelige partier som har forhandlet om regjeringsmakten. Som oftest har de resulterende regjeringene vært mindretallsregjeringer. Avhengig av valgresultatet og forhåndsintensjoner vil de potensielle regjeringspartiene komme sammen for de nødvendige drøftelser. Det finnes imidlertid ingen formelle regler for hvordan man går fram for å danne regjering, og derfor kan man beskrive dannelsesprosessen av norske regjeringer som frie forhandlinger (”freestyle bargaining”) (Narud & Strøm 2000: 172). Det tar vanligvis ikke lang tid å fastslå om partiene klarer å bli enige. I følge Narud & Strøm trengs det sjelden flere forhandlingsrunder (2000: 172). Det er vanligvis en måned mellom valget og åpningen av Stortinget, og hvis regjeringsskifte skal foregå er dette avklart som oftest i god tid før Stortinget åpner.

I motsetning til i Norge er mindretallsregjeringer sjelden noe alternativ i Tyskland. Investituren nærmest tvinger fram flertallsregjeringer. I tillegg favoriseres flertallsregjeringer av opinionen (Klingemann & Volkens 1992: 190). Heller ikke i Tyskland er det noen formelle regler for hvordan koalisjonsforhandlinger skal foregå, men så lenge valgresultatet har gitt en klar indikasjon, vil forhandlingsforløpet være ganske forutsigbart. Wolfgang Dexheimer (1973: 154-55) deler forhandlingsforløpet opp i fem faser. Det starter med samtaler innad i de aktuelle partiene for å klargjøre sitt utgangspunkt for forhandlinger, både politisk og posisjonsmessig. Derneft må de mulige regjeringspartnerne enes om hvordan forhandlingene skal foregå. Den tredje fasen er de reelle forhandlingene hvor en felles politisk plattform utformes. Deretter fordeles ministerpostene før forhandlingsresultatet, til slutt, blir bekreftet gjennom at ny Kansler velges av koalisjonspartnerne representanter i Forbundsdagen.

3.5 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg tatt for meg formelle og uformelle forhold som kan påvirke partiene i koalisjonsforhandlinger. Disse forholdene er vanligvis av nasjonal karakter. De politiske

skillelinjene sier noe om hvilke politiske saksområder som er viktigst i Norge og Tyskland, ettersom de er basis for utvikling av partisystemene. I Norge har vi tre hovedgrupper av skillelinjer, nemlig territoriale, kulturelle og økonomiske skillelinjer. I Tyskland er det venstre-høyre-skillelinjen som er viktigst, men religion og miljøvern spiller også en rolle. Partisystemene sier noe om størrelsesforholdet, og dermed konkurranseforholdet mellom partiene. Det tyske partisystemet ble reformert etter 2. verdenskrig, før en konsentrasjonsfase stabiliserte partisystemet. Siden har partisystemet i stor grad hatt to jevnstore blokker, men Die Linkes inntog på 1990-tallet har forkludret dette bilde. I Norge har Arbeiderpartiet spilt en dominerende rolle i stort sett hele perioden. Først med flertall og siden med et stort mindretall. De borgerlige partiene har slitt med å holde sammen, og dermed skape et reelt alternativ til Arbeiderpartiet.

Når det gjelder den historiske utviklingen i er det, for Tysklands del, først og fremst den føderale styreformen, den økonomiske gjenreisningen av landet etter krigen, forholdet til NATO samt gjenforeningsprosessen som har påvirket partienes politikk. I Norge har Kings Bay-saken, EF-saken og det norske oljeeventyret vært bakgrunn for de viktigste politiske endringene. Når det gjelder institusjonelle forhold er distriktsrepresentasjon det viktigste i den norske valgordningen, mens Tyskland har flere elementer i valgordningen som forsøker imøtekomme alle de motstridende prinsippene for valgordninger. I Tyskland er dessuten partienes intensjoner for koalisjonssamarbeid i forkant av valget svært viktig. I Norge foreligger det ikke alltid presist definerte regjeringsalternativ. De norske partiene har også sterk politisk innflytelsesmulighet selv om de ikke sitter i regjering. Dermed blir det et reelt taktisk valg om partiet ønsker å delta i regjering eller ikke. I Tyskland, hvor normen er flertallsregjeringer, er regjeringsdeltakelse alltid å foretrekke.

Etter at spekteret av påvirkning på partiene er gjennomgått, går jeg nå over til målingen av politisk avstand mellom de aktuelle partiene i denne oppgaven. Jeg vil her gå videre med det teoretiske fundamentet beskrevet i underkapittel 2.3, 2.4 og 2.5 og gjennomføre analysen, før jeg presenterer resultatene av denne.

4 ANALYSE AV POLITISK AVSTAND

Etter å ha sett på forskjellige forhold som påvirker partienes strategiske fremgangsmåte, vil jeg i det følgende ta for meg de politiske forskjellene mellom Arbeiderpartiet og Høyre samt mellom SPD og CDU/CSU. I tillegg vil jeg forsøke å avdekke hvilke konkrete saksområder som utgjør den eventuelle avstanden. Målet med dette er å se hvilket potensial som finnes for politisk samarbeid mellom partiene, og om de politiske forskjellene er større mellom partiene i Norge enn de i Tyskland. Ettersom det altså har forekommet regjeringssamarbeid mellom SPD og CDU/CSU vil jeg forsøke å avdekke om det er et større sammenfall av politiske holdninger mellom SPD og CDU/CSU enn det som er tilfelle mellom Arbeiderpartiet og Høyre. Jeg vil belyse endringer i avstand mellom partiene over tid. Derfor studeres forholdet mellom partiene i tidsperioden 1945 til 2009.

Jeg analyserer forskjellene på partiene på to måter: Først vil jeg finne ut avstanden mellom partiene på utvalgte politiske skillelinjer gjennom en kvantitativ analyse av MRG-dataene. Deretter vil jeg se på forskjellene mellom partiene slik de kommer til uttrykk i teksten i partiprogrammene for valgene i 2005 og 2009. En variant av den første av disse analysene er blitt foretatt tidligere. Michael J. Laver og Ian Budge (1992) har presentert en analyse av politisk avstand mellom partiene i flere vestlige demokratier. Underkapitlene for Norge og Tyskland ble da skrevet av henholdsvis Kaare Strøm og Jørn Leipart, og Hans-Dieter Klingemann og Andrea Volkens. Først ble avstand på venstre-høyre-skillelinjen analysert, før en multi-dimensjonal analyse ble gjort. Det er den første av disse som blir videreført i min analyse. I tillegg til MRG-dataene, benyttet man seg her av regjeringserklæringer som datamateriale. Ettersom jeg kun har brukt partiprogram blir en direkte sammenlikning feil, men de samme utviklingstrekkene bør kunne gjenkjennes i min analyse. Analysene til Strøm og Leipart, og Klingemann og Volkens går fram til siste valg på 1980-tallet (henholdsvis 1989 og 1987). For venstre-høyre-skillelinjen vil min analyse være en fortsettelse av denne. Den vil imidlertid kun være for partiene Arbeiderpartiet og Høyre i Norge, og SPD og CDU/CSU for Tyskland.

Jeg ønsker en bred fremstilling av de politiske forskjellene på partiene, og vil derfor ta for meg flere enn bare venstre-høyre-skillelinjen. Men der Laver og Budge presenterer en multidimensjonal analyse for å belyse et større spekter av politiske meningsforskjeller, vil jeg benytte endimensjonale analyser av forskjellige politiske skillelinjer. I tillegg til venstre-

høyre-skillelinjen, vil jeg se på skillelinjer for utenrikspolitikk, religion og moral, sentrum-periferi og miljøvern.

I analysen vil jeg bruke størst plass på den økonomiske venstre-høyre-skillelinjen. Strøm og Leipart viser til at den relative betydningen ('saliency') til denne dimensjonen i Norge er beviselig høy, ettersom 45% av alle meningsbærende setninger i deres datamaterial omhandler denne skillelinjen (1992: 74). For Tysklands del sier også Klingemann og Volkens at det tegner seg et klart venstre-høyre-mønster når det gjelder økonomisk politikk (1992: 197). Det er i hovedsak langs denne skillelinjen partiene som er aktuelle i denne oppgaven har sine kjerneverdier, selv om CDU/CSU også til en viss grad influeres av religion-moral-skillelinjen. Økonomi og velferd er temaer som er definerende for partiene. Det vil derfor forventes at meningsmotsetninger på denne skillelinjen vil være avgjørende i en koalisjonsforhandling.

Utenrikspolitiske prioriteringer kan i utgangspunktet også omfavnes av venstre-høyre-skillelinjen, men jeg har likevel valgt å skille ut dette som en egen dimensjon. Dette fordi sosialdemokratiske og konservative partier erfaringsmessig tillegger sine utenrikspolitiske synspunkter stor viktighet.

Skillelinjene for religion og moral, og for sentrum-periferi, er uttrykk for tradisjonelle motsetninger i samfunnet og er derfor viktige for den partipolitiske strukturen. Skillelinjen for miljøvern er derimot av nyere art. Det vil her være interessant og se hvordan partienes politikk endres i møte med et politisk tema som de ikke har noe tradisjonelt forhold til.

Først vil jeg presentere de metodiske prinsippene, og den analytiske fremgangsmåten, i underkapittel 4.1. I den videre framstillingen vil jeg presentere skillelinjene med egne underkapittel. Venstre-høyre-skillelinjen presenteres i underkapittel 4.2, den utenrikspolitiske skillelinjen i underkapittel 4.3, religions- og moralskillelinjen i underkapittel 4.4, sentrum-periferi-skillelinjen i underkapittel 4.5 og den miljøpolitiske skillelinjen i underkapittel 4.6. I hvert disse underkapitlene vil jeg først presentere den detaljerte framgangsmåten for den kvantitative analysen av avstanden på denne bestemte skillelinjen. Deretter kommer et avsnitt hvor resultatene av den kvantitative analysen presenteres, og til slutt kommer et avsnitt hvor jeg presenterer funnene i tekstanalysen.

4.1 Analytisk fremgangsmåte

Som nevnt i underkapittel 2.5 er klassifisering og kvantifisering av partiprogram utgangspunktet for den kvantitative analysen i oppgaven. Etter at partiprogram er klassifisert og kvantifisert, vil det enkelte partiet ha en prosentvis score på alle de 56 MRG-kategoriene¹¹. De 4 partiene jeg konsentrerer meg om i denne oppgaven vil altså ha en score på alle kategoriene for hvert valg som er gjennomført siden 1945. Det er disse prosentvise scorene som brukes for å finne ut hvor partiene plasserer seg i forhold til hverandre over tid på de politiske skillelinjene. Den videre metoden likner den Budge og Klingemann (2001: 21) beskriver for sin dannelse av en venstre-høyre-skala for politiske forskjeller mellom partier. På deres venstre-høyre-skala legger de sammen prosentvise scorer på de kategoriene de grupperer som venstre og høyre. Deretter trekkes summen av venstrescorene fra summen av høyrescorene. Det tallet jeg ender opp med angir hvor partiet plasseres langs skalaen/skillelinjen. Jeg benytter meg av det samme mønstret for å plassere partiene i forhold til hverandre på forskjellige politiske skillelinjer.

Når det for eksempel gjelder venstre-høyre-skillelinjen plukker jeg ut MRG-kategorier som gir uttrykk for typiske venstre- henholdsvis høyreverdier i økonomisk politikk. De sammenlagte scoren på venstrekategoriene utgjør ett ytterpunkt, mens de sammenlagte scoren på høyrekategoriene utgjør et annet ytterpunkt. Hvis et partiprogram skulle inneholde bare kvasisetninger som uttrykker støtte til økonomisk venstrepolitikk ville venstrescoren vært på 100%, og partiet ville blitt plassert lengst mulig ut på venstresiden av skillelinjen. I praksis er partiprogram langt mer nyanserte og omhandler langt flere politiske temaer.

Denne prosessen er gjennomført for alle partiene på alle de politiske områdene som analyseres. Utvalget av MRG-kategorier på de forskjellige skillelinjene er valgt ut etter teoretisk og skjønnsmessig vurdering av hvilke kategorier som hører hjemme hvor. Forut for den grafiske presentasjonen av de forskjellige politiske skillelinjene beskriver jeg tankegangen bak bruken av de forskjellige MRG-kategoriene. For å gjøre sammenlikningen lettere har jeg brukt samme målestokk på de norske og de tyske grafene innenfor hvert politisk tema. Imidlertid har jeg brukt forskjellige målestokker fra skillelinje til skillelinje for å vise forskjellen på partiene klarere. Scorene i tabellene under grafene vil likevel angi partiets plassering med tall, og her er størrelsene direkte sammenliknbare. Grafene viser

¹¹ Se vedlegg for detaljert beskrivelse av de 56 MRG-kategoriene.

politisk avstand mellom henholdsvis de norske og de tyske partiene i et historisk perspektiv. Markeringene i grafene mellom 2001(2002 for Tyskland) og 2005 viser et skille mellom hvor jeg har benyttet foreliggende data, og hvor jeg har kvantifisert og klassifisert partiprogrammer selv.

Når det gjelder tekstanalysen er målet å påvise politiske forskjeller mellom partiene i praksis. Jeg har benyttet meg av partiprogrammene fra 2005 og 2009 for alle partier for å finne ut hvordan de skiller seg fra hverandre på meningsinnhold. Tekstanalysen er altså en fordypning av den kvantitative analysen. Selv om en kvalitativ analyse ikke har noen kodebok for hvordan analysen skal foregå, har jeg latt visse forhåndsregler styre analysen. Jeg har filtrert ut alle "kvasisetninger" som ikke er kategorisert innenfor de MRG-kategoriene som benyttes i den kvantitative analysen. Deretter har jeg samlet alle kvasisetningene i partiprogrammene som er kategorisert innenfor de MRG-kategoriene jeg benytter, og trukket ut de mest representative formuleringene for hver skillelinje. Representativiteten til formuleringene er skjønnsmessig vurdert ut fra meningsinnholdet i hele teksten. Jeg har altså gjennomført en slags destillering av partienes holdninger. Jeg får dermed vist et konkret meningsinnhold i partiprogrammene som ligger til grunn for partienes plasseringer på skillelinjene i den kvantitative analysen. Setningene vises med henvisning til hvilket partiprogram de er hentet fra. For enkelhets skyld har jeg forkortet disse henvisningene. Arbeiderpartiets partiprogram er forkortet med "A 05" og "A 09", Høyres med "H 05" og "H 09", SPDs med "S 05" og "S 09" og CDU/CSUs med "C 05" og "C 09".

Målet for analysen er altså å vise avstanden mellom henholdsvis Arbeiderpartiet og Høyre i Norge, og SPD og CDU/CSU i Tyskland, på forskjellige politiske skillelinjer over tid. MRG-dataene utgjør et godt utgangspunkt for dette, ettersom partiprogram, som nevnt, er en god kilde til et partis politiske standpunkter. Bruken av den samme kvantifiseringen og klassifiseringen av partiprogram fra valg til valg gjør det lettere å påvise tendenser over tid. Det politiske innholdet på hver av de utvalgte skillelinjene legger klare føringer på hvilke MRG-kategorier som bør være med. Denne teoretiske utvalgsmetoden, sammen med skjønn, er med på å gjøre reliabiliteten og validiteten til den kvantitative analysen relativt høy. Den rent matematiske metoden er også lett reproduserbar. For valgene i 2005 og 2009 er også konkret meningsinnhold analysert. La oss nå se på resultatene av analysen.

4.2 Venstre-høyre-skillelinjen

Den økonomiske venstre-høyre-skillelinjen er den mest avgjørende for politisk oppslutning både i Norge og i Tyskland. De sosialdemokratiske partier omtales gjerne som venstrepartier, mens de konservative partiene omtales som høyrepartier. Norske Høyre har sågar tatt sitt navn etter hvor de plasserer seg på denne skillelinjen. Det synes å være klart at det er prioriteringer på denne skillelinjen som er definerende for disse partienes verdimeslige profil. Derfor vil avstand mellom partiene i økonomisk politikk være et avgjørende element i koalisjonsforhandlinger.

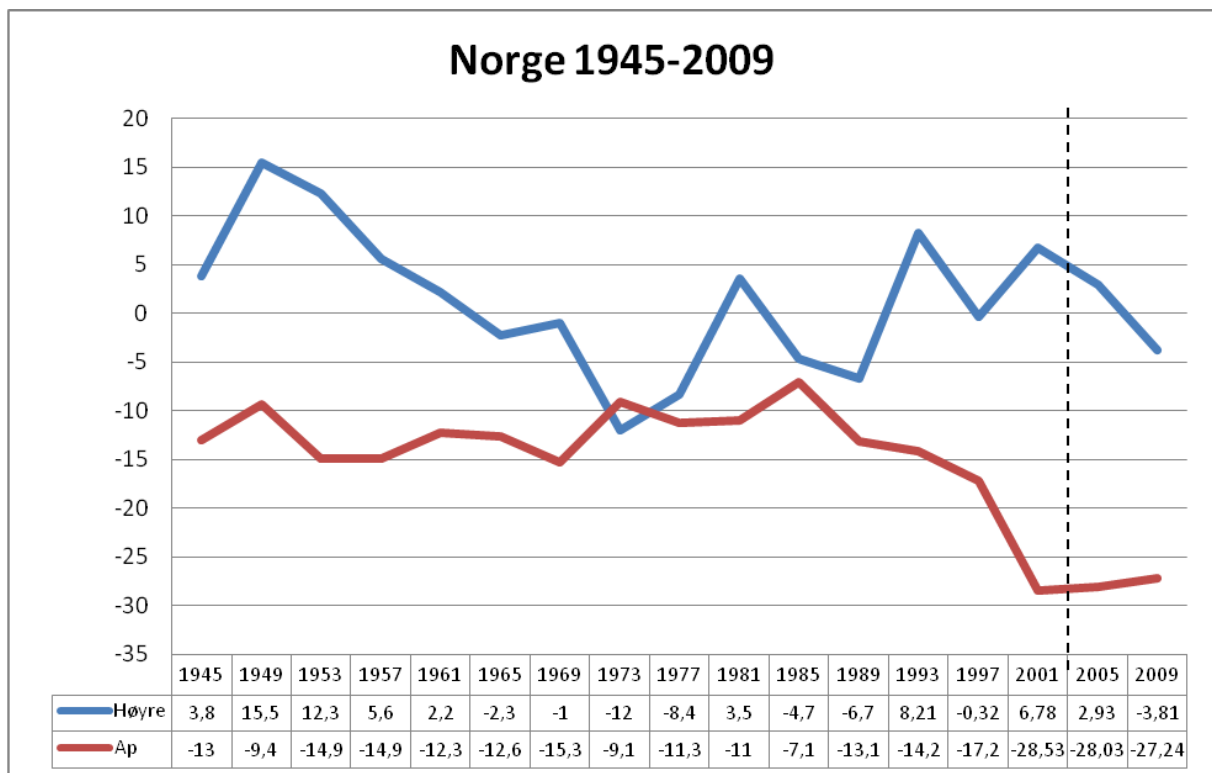
Partienes politikk på denne skillelinjen sier noe om hvordan man ønsker å gjennomføre den økonomiske styringen av landet. Et hovedpunkt her er hvor stor rolle staten skal spille for styringen av samfunnet. Det sier også noe om hvordan man ønsker verdiskapningen skal foregå og hvordan man ønsker å sysselsette befolkningen.

For å finne ut hvor partiene står i forhold til hverandre på denne skillelinjen har jeg benyttet meg av en del MRG-kategorier som på den ene siden kan kalles høyreverdier og på den andre siden kan kalles venstreverdier. Det er innenfor det økonomiske området det finnes flest MRG-kategorier, noe som avspeiler kompleksiteten og viktigheten av dette politiske emnet.

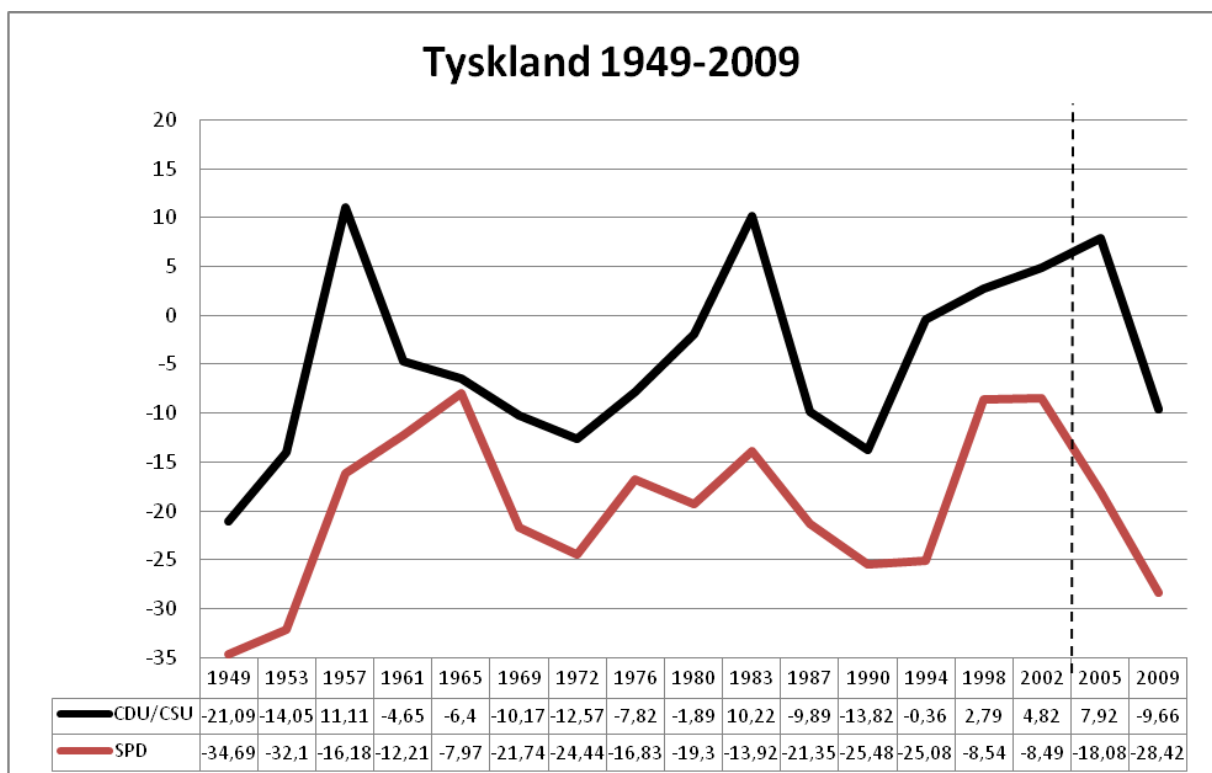
Som mål på det jeg kaller høyreverdier benytter jeg følgende MRG-kategorier: per401 (Free Enterprise: Positive), per402 (Incentives: Positive), per407 (Protectionism: Negative), per414 (Economic Orthodoxy: Positive), per505 (Welfare State Limitation: Positive), per702 (Labour Groups: Negative) og per704 (Middle Class and Professional Groups: Positive). De tre første kategoriene er uttrykk for minst mulig statlig innblanding i handel og marked, nasjonalt og internasjonalt, både for selskaper og for enkeltpersoner. Dette er typiske liberalistiske verdier. per414 uttrykker støtte til tradisjonelle økonomiske metoder og institusjoner som får markedet til å fungere bedre, mens per505 uttrykker skepsis til statlige velferdstilbud som fordrer et høyt skattenivå. De to siste kategoriene, per702 og per704, beskriver holdninger til grupperinger i samfunnet hvor høyrepartier vanligvis har henholdsvis liten og stor støtte. Man uttrykker støtte til eiere og arbeidsgivere på bekostning av arbeiderne. Til sammen representerer disse kategoriene et vidt spekter av økonomisk politikk på høyresiden av skillelinjen.

For å måle det jeg kaller økonomiske venstreverdier benytter jeg meg av følgende MRG-kategorier: per403 (Market Regulation: Positive), per404 (Economic Planning: Positive), per409 (Keynsian Demand Management: Positive), per412 (Controlled Economy: Positive), per413 (Nationalization: Positive), per503 (Social Justice: Positive), per504 (Welfare State Expansion: Positive) og per701 (Labour Groups: Positive). Den første av disse kategoriene gir støtte til statlig regulering av markedet. Alle former for inngrep som legger til rette for aktørene i markedet går under denne kategorien. Kategoriene per404 og per409 gi uttrykk for støtte til økonomipolitiske midler som tradisjonelt blir hevdet av sosialistiske tenkere. Planøkonomi gir assosiasjoner til sosialistiske stater, mens John Maynard Keynes mente at staten aktivt kan intervenere i krisetider for å stimulere økonomien. Kategoriene per412 og per413 gir støtte til klassiske elementer i sosialistisk politikk. En sterk stat som styrer økonomien med fast hånd, og som eier viktige institusjoner i samfunnet, er gode kjennetegn på en sosialistisk eller venstreorientert økonomisk politikk. Kategoriene per503 og per504 understøtter sosial likhet og gode støtteordninger til de som faller utenfor. Partienes score, kanskje spesielt på 504, kan imidlertid gi noe uventede utslag. Denne kategorien inneholder alle former for støtteerklæringer til tiltak som kan øke befolkningens velferd. For eksempel kan alle generelle utsagn om bedre helsetjenester falle inn under denne kategorien. Derfor utelukker ikke denne kategorien høy score for partier som ikke ligger på venstresiden. Den siste kategorien (per701) uttrykker støtte til arbeiderne som tradisjonelt sett har utgjort velgergrunnlaget for sosialistiske og sosialdemokratiske partier. Alle disse kategoriene dekker over de langt fleste uttalelser som støtter opp om økonomiske venstreverdier.

Partienes plassering på skalaen, med total oppslutning om venstreverdiene som det ene ytterpunktet og total oppslutning om høyreverdiene på den andre, finner jeg ved å trekke scoren på venstreverdiene fra scoren på høyreverdiene. Således vil et høyt resultat på plussiden tilsvare sterk høyreorientering, mens et høyt resultat på minussiden tilsvarer sterk venstreorientering.

Figur 1.1 De norske partienes utvikling på venstre-høyre-skillelinjen.

Figur 1.2 De tyske partienes utvikling på venstre-høyre-skillelinjen.

4.2.1 Avstand mellom partiene på venstre-høyre-skillelinjen

I følge figur 1.1 og 1.2 kan det se ut til at alle partiene i stor grad scorer høyere på venstreverdiene. Dette kan være en mulig virkning av variabelutvalget. Den nevnte ambivalensen som ligger i noen av kategoriene kan her ha vært utslagsgivende. Generelt sett kan det se ut som at CDU/CSU legger seg noe lenger til venstre enn Høyre, mens SPD til tider legger seg lenger til venstre enn Arbeiderpartiet. Det er likevel ikke sikkert at tysk politikk er mer venstreorientert enn norsk. Det kan også ha med partiprogrammenes språklige struktur å gjøre.

Figur 1.1 viser at Høyre plasserer seg stort sett godt til høyre for Arbeiderpartiet. Vi ser at avstanden er størst fram til Høyre selv kommer i regjering midt på 1960-tallet. Fra 1945 og fram til 1960-tallet er også tiden Høyre var lengst unna regjeringsmakt. Det kan hende at deres relative dreining til venstre har vært en følge av mangel på innflytelse. Som regjeringsparti i 1969 ser det ut til at Høyre har stabilisert sin økonomiske politikk. Heretter har ikke Høyres bevegelser på grafen noen bestemt tendens.

For Arbeiderpartiets del holder de seg relativt stabilt på samme nivå helt fram til ca. 2000. I perioden fra 1945 fram til midten på 1960-tallet da partiet satt med flertallsregjering endres den økonomiske politikken minimalt. Senere kan det se ut som at partiet beveger seg en tanke mot høyre fra midt på 1970-tallet og inn på 1980-tallet. I 1973 plasserer Arbeiderpartiet seg til og med til høyre for partiet Høyre. Fra midten av 1980-tallet beveger de seg stadig lengre mot venstre. Lengst til venstre går de i 2001. Dette er noe overraskende sett i lys av velgeranalysene fra valget i 2001. Disse viser nemlig stor stabilitet i velgernes plassering av Arbeiderpartiet på venstre-høyre-skillelinjen mellom 1997 og 2001 (Narud, 2003:197). Senere på 2000-tallet ser Arbeiderpartiets plassering på grafen ut til å ha stabilisert seg.

De norske partiene ligger fra starten av perioden relativt langt fra hverandre i økonomisk politikk. Senere får vi en tilnærminingsperiode mellom partiene. Strøm og Leipart kom til samme resultat. De fant at størst avvik fra gjennomsnittlig plassering skjedde tidlig i perioden etter 2. Verdenskrig (1992: 74). Her er det imidlertid Høyre som beveger seg mot venstre, mens Arbeiderpartiet holder seg på stort sett samme nivå. Deretter er det interessant og observere at de ser ut til å gli fra hverandre igjen, noe også Strøm og Leipart fant ut.

Figur 1.2 viser at de tyske sosialdemokratene i SPD, i de første årene etter 2. verdenskrig, plasserer seg lengre til venstre enn noen gang senere. SPD hadde i disse årene en noe mer sosialistisk fremtoning enn for eksempel Arbeiderpartiet. Utover 1950-tallet lukes den sterkeste venstreradikalismen ut og partiet legger seg noe nærmere CDU/CSU. Lengst til høyre legger SPD seg i 1965, og det er ikke før Gerhard Schröders vellykkede forsøk på å ta over regjeringsmakten i 1998 at partiet er like langt til høyre igjen. I den første perioden hvor SPD hadde regjeringsmakten (1969-1982) plasserer partiet seg relativt sett noe lenger til venstre.

De konservative i CDU/CSU plasserer seg også svært langt til venstre tidlig i tidsperioden. Det virker imidlertid som om den økonomiske veksten på 1950-tallet fører til at partiet får mer tiltro til markedsorienterte mekanismer. Partiet går raskt mot høyre og når et ytterpunkt i 1957. Klingemann og Volkens hadde samme resultat, og mener det henger sammen med Adenauers standhaftighet i forsvarsspørsmål, sammen med en mer konservativ holdning til økonomiske og sosiale problemer (1992: 197). Partiet holder seg relativt stabilt på 1960- og 1970-tallet, mens de heretter har store svingninger.

SPD og CDU/CSU har overraskende like kurver, og de beveger seg i stor grad i samme retning fra valg til valg. Avstanden mellom partiene er altså relativt konstant. Det er derfor bare tidvis noen stabilitet i den økonomiske politikken som føres av begge partiene. Et lite brudd på de sammenfallende kurvene finner vi tidlig på 1960-tallet. I 1961 og i 1965 er SPD fortsatt på vei bort fra sine marxistiske røtter og når et metningspunkt i 1965. Det er på dette tidspunktet at partiene er nærmest hverandre i økonomisk politikk. Etter dette glir partiene fra hverandre igjen og holder avstanden. Det er altså en stor grad av stabilitet i avstanden mellom partiene.

Mens forskjellen på de tyske partiene er relativt konstant kommer altså de norske partiene først nærmere hverandre for så å trekke fra hverandre igjen. Likevel kan man si at partiene Arbeiderpartiet og Høyre holder seg relativt stabile på samme nivå gjennom store deler av perioden, mens de tyske partiene har større svingninger. I den perioden Arbeiderpartiet og Høyre ligger nærmest hverandre er forskjellen mindre enn den noen gang er for SPD og CDU/CSU. Det er imidlertid ikke overraskende at Høyre trekker seg mot høyre igjen etter dette, ettersom partiet er avhengig av avstand i den økonomiske politikken for å fremstå som et troverdig alternativ til Arbeiderpartiet. De norske partiene beveger seg også relativt sett

innenfor mindre avstander enn de tyske partiene. Etter at partiene nærmer seg hverandre i begge land fram mot 1960-tallet ser vi altså de norske og de tyske partiene beveger seg i forskjellig retning fra slutten av 1970-tallet. Høyre følger til dels bevegelsene til CDU/CSU, mens Arbeiderpartiet og SPD har relativt avvikende utvikling.

4.2.2 Tekstanalyse: Økonomipolitiske forskjeller mellom partiene ved valgene i 2005 og 2009 i Norge og Tyskland.

Det er altså noe avstand mellom partiene i økonomisk politikk. Tekstanalysen av partiprogrammene gir et konkret inntrykk av hva som utgjør denne avstanden. Av partiprogrammene kommer det relativt klart fram at Høyre sverger til mer liberale økonomiske virkemidler enn Arbeiderpartiet. De mener for eksempel at ”konkurransetsatte bedrifter er viktige for verdiskapningen, og bidrar til ny kompetanse og kunnskap” (H 2005: 26). Derfor er det et mål for Høyre å øke det private eierskapet (H 2005: 11). I tillegg mener de at myndighetene bør bidra slik at det skal bli lettere å privatisere bedrifter. Et virkemiddel er ”å senke skatteregningen, og å skape optimisme gjennom å legge til rette for trygge arbeidsplasser og nye bedrifter” (H 2009: 21). Dette står i kontrast til Arbeiderpartiet. De mener at ”statlig eierskap kan sikre inntekter til fellesskapet, og være avgjørende for å sikre nasjonalt eierskap og nasjonal forankring av nøkkelvirkosomhet i Norge” (A 2005: 25). Arbeiderpartiet avviser ikke privat eierskap, men mener at statlige bedrifter er verdifulle, og ikke står i veien for økonomisk vekst og utvikling. Det kan derfor konstateres at Høyre er mer positive til ren markedsøkonomi enn Arbeiderpartiet.

Begge partiene er derimot enige om at i markedsøkonomien bør staten være tilrettelegger for næringslivet. Arbeiderpartiet mener at ”vi må ha rammebetingelser som gjør at næringsmiljøer som er veletablerte og sterke i Norge, skal kunne videreutvikle seg”. Altså må ”virkemiddelapparatet være en fleksibel partner, ikke et byråkratisk hinder for næringslivet” (A 2005: 17). Staten sørger altså for at det private næringslivet har klare retningslinjer som sikrer stabil økonomisk vekst. Høyre mener også at ”myndighetene skal legge til rette for konkurranse, slik at næringslivet er best mulig rustet” (H 2005: 26). Men selv om begge partiene er enige i statens rolle, får man til en viss grad inntrykk av at Høyre mener staten kun skal operere etter hva næringslivet har behov for, mens Arbeiderpartiet mener at staten definerer hva næringslivet skal få lov til.

For Arbeiderpartiet er det sosiale aspektet ved deres økonomiske politikk det viktigste. Et hovedmål er ”å skape mer sosial rettferdighet” og å ”motvirke fattigdom og økte forskjeller” (A 2005: 4). For å nærme seg disse målene er det viktig må staten kunne tilby universelle offentlige velferdstjenester. Disse skal være like for alle fordi ”uansett livssituasjon har alle krav på en verdig og god behandling fra det offentlige” (A 2005: 43). Høyre bruker i svært liten grad uttrykk av typen ”sosial rettferdighet”. Likevel er de opptatt av at velferdstjenestene bør være gode for alle, og at de ”må støtte opp under den enkeltes muligheter gjennom hjelp til selvhjelp” (H 2005: 90). Velferdsytelser skal altså stimulere til økt samfunnsinnsats. Kvaliteten på velferdstjeneste bør derfor være høy. Finansieringen har staten ansvaret for. Men dette ”betyr ikke at det offentlige selv må produsere tjenestene” ettersom ”et skille mellom bestiller- og utførerrollene vil gi økt oppmerksomhet om tjenestenes kvalitet” (H 2005: 94). Høyre ønsker altså å benytte markedsøkonomiske virkemiddel for å sikre gode velferdstjenester, mens Arbeiderpartiet mener at det offentlige spiller den viktigste rollen i sosialøkonomien.

Det er altså en del forskjeller på Høyre og Arbeiderpartiets økonomiske politikk, men hovedmotsetningen går på hvilken rolle staten skal spille i økonomien. Høyre mener statens rolle bør begrenses slik at kvalitet og effektivitet ikke reduseres, mens Arbeiderpartiet mener staten spiller en viktig rolle for å sikre sosial utjevning og universelle velferdstjenester. Dette forklarer i stor grad hvorfor partiene tradisjonelt har sett på hverandre som hovedmotstandere i økonomisk politikk.

Norge har stort sett vært skånet for økonomiske kriser på 2000-tallet. Tyskland har ikke vært like heldig, og dette har klart påvirket de tyske partienes politikk. Det er enighet mellom SPD og CDU/CSU at den økonomiske krisen i landet må overvinnes, men det er divergerende syn på hvordan man skal komme seg på stabil økonomisk kjøp. CDU/CSU mener at ”nøktern vekst” er veien ut av krisen, og ”for få til dette må vi konsolidere statsfinansene, legge til rette for investeringer og avlaste borgerne”¹² (C 09: 8). Markedet må altså stimuleres til vekst, og skattene må ned for å få opp forbruket. SPD mener derimot at staten må ta ansvar gjennom en aktiv konjunkturpolitikk: ”når konjunkturen er svak må staten føre en bestemt og målrettet

¹² ”Wir brauchen nachhaltiges Wachstum, um die Folgen der Krise zu überwinden. Um dieses zu erreichen müssen wir den Haushalt konsolidieren, Investitionen fördern sowie Bürgerinnen und Bürger entlasten.”

motkonjunkturpolitikk med økte økonomiske bidrag”¹³ (S 09: 19). Staten må altså øke pengebruken for å stimulere økonomien. Dette er klassisk Keynesiansk politikk. Selv om målet er det samme for begge partiene sverger man altså til forskjellige virkemidler.

Begge de tyske partiene mener at ”sosial markedsøkonomi” bør være gjeldende økonomiske samfunnsmodellen. CDU/CSU mener at ”i en sosial markedsøkonomi sikrer staten rammene som menneskene kan handle fritt innenfor. Staten sikrer derigjennom at rettferdig konkurranse kan skaffe arbeidsplasser, at innsats lønner seg og at de svake beskyttes”¹⁴ (C 09: 6). Videre ”kombinerer modellen muligheter for den enkelte med sosial utjevning i vårt samfunn.”¹⁵ (C 09: 13). SPD kommer med liknende utsagn, og man kan derfor si at det er universell oppslutning om at de viktigste målene for tysk økonomi er sosial utjevning og økonomisk vekst.

Det er imidlertid noe forskjellig oppfatninger om hvilken rolle staten skal spille. SPD mener ”at statens viktigste oppgave er å sikre rammebetingelser og tilrettelegge for markedets aktører, slik at det lønner seg å opptre bærekraftig økonomisk, sosialt og økologisk”¹⁶ (S 09: 10). I tillegg mener de at staten skal være ”en handlingsdyktig stat som gir borgerne sikkerhet, og garanterer offentlige velferdstjenester”¹⁷ (S 09: 9). For SPD er altså staten den viktigste aktøren i økonomien, og en garantist for næringslivet og menneskenes ve og vel. CDU/CSU mener derimot at en for sterk stat fører til passivisering av befolkningen. Derfor erklærer de: ”Vi reduserer statens oppgaver. Dermed styrker vi individuelt ansvar istedenfor naiv tiltro til

¹³ ”In einer konjunkturellen Ausnahmesituation muss der Staatentschieden und gezielt mit einer antizyklischen Finanzpolitik, also mit zusätzlichen staatlichen Ausgaben für eine begrenzte Zeit, gegensteuern.”

¹⁴ ”In der Sozialen Marktwirtschaft sichert der Staat den Rahmen, in dem die Menschen frei handeln. Er stellt sicher, dass fairer Wettbewerb Arbeitsplätze schafft, Leistung belohnt und Schwache schützt.”

¹⁵ ”Sie verbindet Chancen für den Einzelnen mit dem sozialen Ausgleich in unserer Gesellschaft.”

¹⁶ ”Doch eine ihrer wesentlichen Aufgaben besteht darin, Rahmenbedingungen und Anreize für die Marktteilnehmer so zu setzen, dass wirtschaftlich, sozial und ökologisch nachhaltiges Verhalten sich mehr auszahlt als nicht nachhaltiges Verhalten.”

¹⁷ ”Ein handlungsfähiger Staat, der den Bürgern Sicherheit bietet und eine starke öffentliche Daseinsvorsorge garantiert.”

staten... Staten må begrense seg til sine kjerneoppgaver”¹⁸ (C 05: 13). I næringslivet er denne kjerneoppgaven å være ”beskytter av orden”¹⁹ (C 09: 7). Staten er derfor et nødvendig onde som bør utstrekke sin virksomhet i minst mulig grad. Her er det en klar motsetning mellom partiene.

Når det gjelder hvilken rolle staten skal spille i økonomien er det tilnærmet lik avstand mellom Arbeiderpartiet og Høyre som det er mellom SPD og CDU/CSU. I tillegg ser vi liknende mønstre hva gjelder næringsliv, hvor de konservative partiene mener private løsninger er å foretrekke, mens de sosialdemokratiske partiene forsvarer staten som modererende faktor. De tyske partiene er mer opptatt av det økonomiske systemets form enn de norske partiene. Her er det imidlertid stor enighet mellom de tyske partiene. Altså er de økonomipolitiske motsetningene stort sett de samme i både Norge og Tyskland. Dette gir inntrykk av at utfordringene ved eventuelle regjeringsforhandlinger er omtrent like store i begge land.

4.3 Den utenrikspolitiske skillelinjen

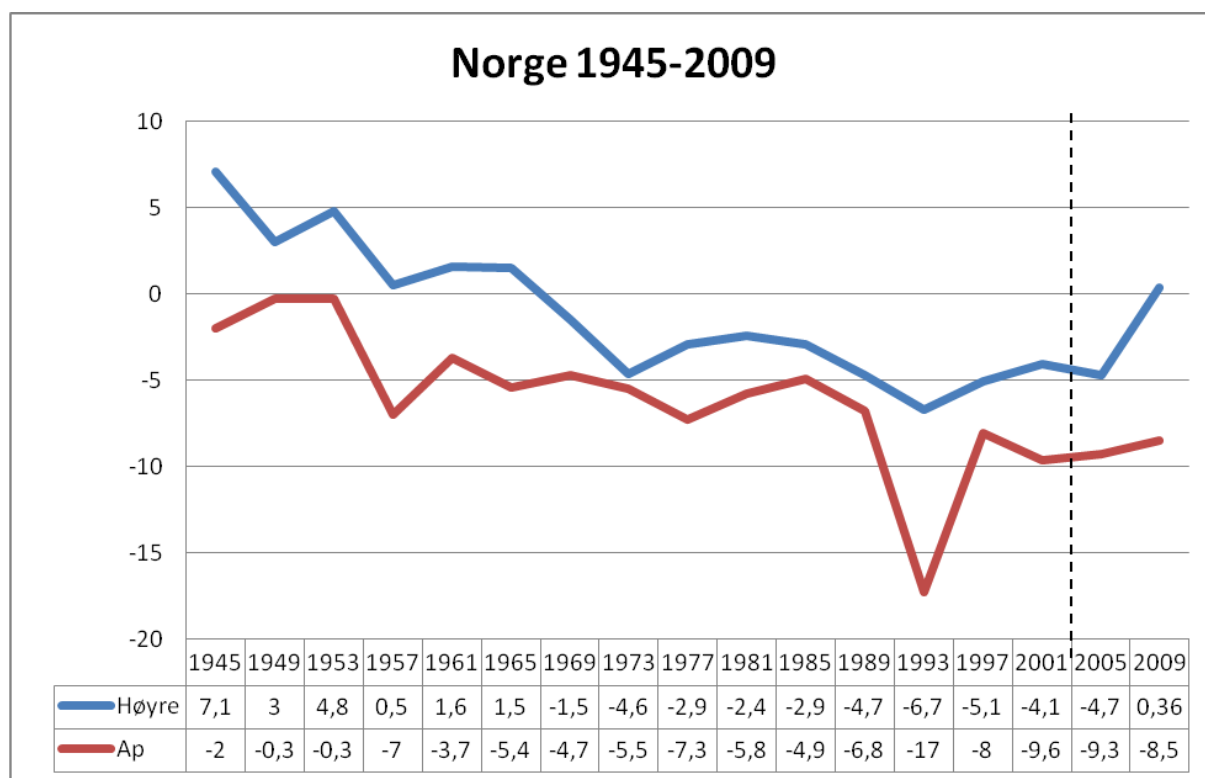
Dette politiske temaet har jeg skilt ut som et eget kapittel, selv om saksområdet til dels hører til den økonomiske venstre-høyre-skillelinjen. Bakgrunnen for dette er at holdninger til omverdenen har vært, og er fortsatt, med på å definere den politiske identiteten til flere partier både i Norge og i Tyskland. For Norges del har EU-saken hatt stor politisk påvirkningskraft, ettersom den handler om Norges nasjonale identitet. I tillegg går den på tvers av flere skillelinjer i norsk politikk, og har derfor til dels vært et hinder for å danne koalisjonsregjeringer. Også Norges forhold til NATO er et tema som påvirker partienes utenrikspolitikk. Partienes utenrikspolitiske holdninger kan derfor også påvirke utfallet av koalisjonsforhandlinger.

For å finne ut hvordan partiene står i forhold til hverandre utenrikspolitisk har jeg lagt til grunn en skillelinje hvor åpen og samarbeidsvillig holdning til utlandet er det ene ytterpunktet

¹⁸ ”Wir bauen staatliche Aufgaben ab, und stärken Eigenverantwortung statt Staatsgläubigkeit... Der Staat muss sich auf seine Kernaufgaben beschränken.”

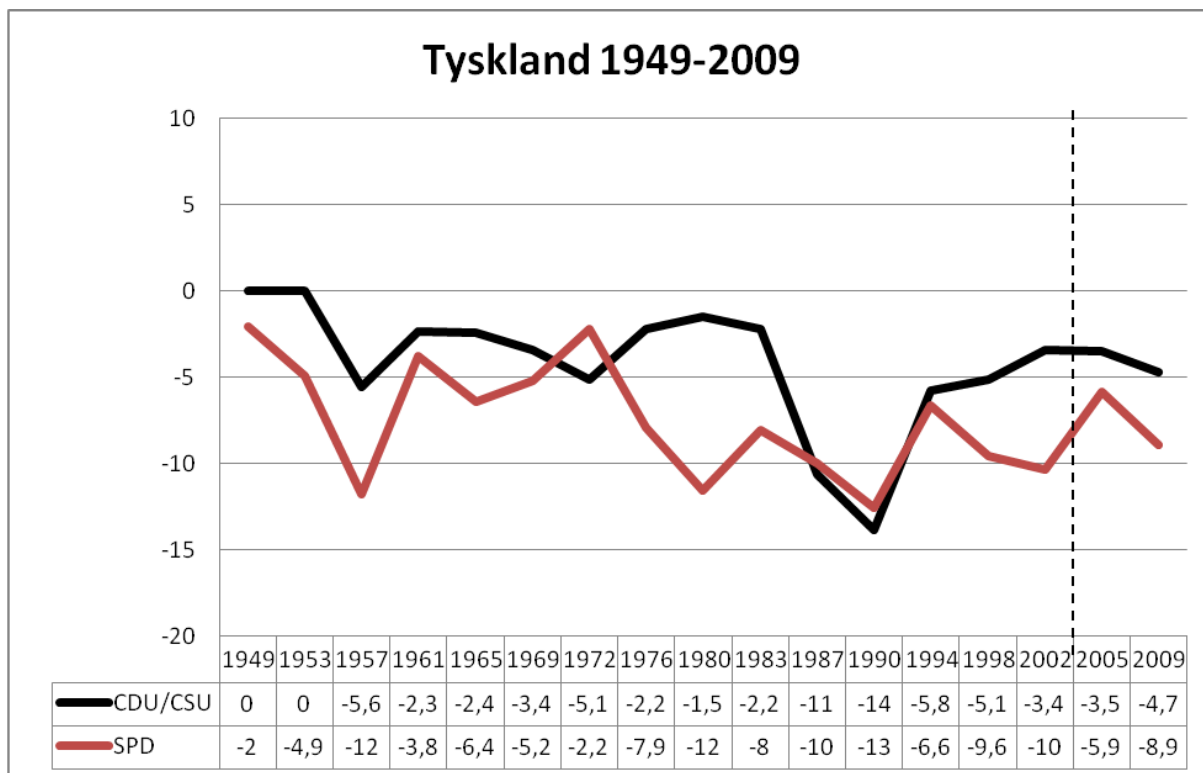
¹⁹ ”Hüter der Ordnung.”

er mens isolasjonisme²⁰ det andre ytterpunktet. Det første ytterpunktet på denne skillelinjen representeres ved følgende kategorier: per 105 (Military: Negative), per 107 (Internationalism: Positive) og per 108 (European Integration: Positive). Disse kategoriene holder samarbeid med omverdenen som den mest effektive måten å forhindre og løse konflikter. Militær forsvarsevne og slagkraft prioriteres ned. Det andre ytterpunktet representeres ved følgende MRG-kategorier: per 104 (Military: Positive), per 109 (Internationalism: Negative) og per 110 (European Integration: Negative). Disse kategoriene inneholder utsagn som fremhever mistillit til omverdenen, og vektlegger styrking av militær kapasitet. Partienes plassering på skillelinjen finner vi ved å trekke verdiene på de førstnevnte kategoriene fra verdiene på de andre kategoriene. Høye plussverdier tilsvarer derfor høy grad av isolasjonisme, mens høye minusverdier tilsvarer sterk samarbeidsvilje.

Figur 2.1 De norske partienes utvikling på den utenrikspolitiske skillelinjen.

²⁰ Med isolasjonisme mener jeg her et lands ønske om å unngå kontakt med utlandet, og tilnærminger fra andre land blir møtt med skepsis.

Figur 2.2 De tyske partienes utvikling på den utenrikspolitiske skillelinjen.

4.3.1 Avstand mellom partiene på den utenrikspolitiske skillelinjen

I figur 2.1 kan vi se at de norske partiene grovt sett har hatt en utvikling i retning av en mer samarbeidsvillig holdning til utlandet, mens figur 2.2 viser at bildet er noe mer uklart for de tyske partiene. Tysklands forhistorie kan ha bidratt til at de tyske partiene legger seg på en moderat utenrikspolitisk linje rett etter krigen, mens vi for Norges del ser at spesielt Høyre markerer seg med en mer forsiktig holdning til omverdenen i de første årene etter krigen. Det er også i Norge vi finner de største forskjellene på partiene fram til 1970-tallet.

Det kan se ut som at medlemskapet i NATO fra 1949 har påvirket de norske partiene til å bli mer samarbeidsvillig med utlandet. I tillegg viser figur 2.1 en tendens til at forskjellene mellom partiene minker, selv om Arbeiderpartiets plassering i 1993 skiller seg ut. Vi ser imidlertid ingen tegn på at EF-striden har hatt stor påvirkning på partienes utenrikspolitikk rundt starten av 1970-tallet, selv om Høyre i denne tiden blir stadig mer samarbeidsorientert i utenrikspolitikken. Den andre EU-avstemningen ser heller ikke ut til å ha særlig stor effekt på Høyres utenrikspolitiske kurs, mens Arbeiderpartiets plassering i 1993 kan tyde på at EU-forhandlingene har påvirket dem i samarbeidsvillig retning. Tendensene til større

samarbeidsvilje med utlandet, og til mindre avstand mellom partiene, ser ut til og svekkes inn på 2000-tallet. Her kan norsk medvirkning i de to USA-ledede krigene i Midtøsten, henholdsvis i Afghanistan og Irak, ha påvirket partienes utenrikspolitikk. Høyre ser ut til å ha blitt mer forsvarsfokusert, men Arbeiderpartiet har blitt liggende omtrent på stedet hvil. Det kan derfor se ut som at Høyres dreining mot en mindre åpen holdning til omverdenen har bidratt til større avstand mellom Høyre og Arbeiderpartiet i utenrikspolitikken.

Figur 2.2 påviser ingen store forskjeller mellom de tyske partiene i utenrikspolitikken, selv om det finnes enkelte utslag. Plasseringen til SPD i 1957 skiller seg ut, selv om CDU/CSU har en utvikling i samme retning. Den tyske innlemmelsen i NATO kan her ha påvirket partiene til åpen holdning til andre land. Også dannelsesprosessen til EEC kan ha bidratt i samme retning. Det er noe overraskende og se at SPD går i en retning av mer skepsis til utlandet i 1972. Dette går på tvers av Willy Brandts utstrakte hånd til Øst-Europa. Den største forskjellen på de tyske partiene finner man tidlig på 1980-tallet. Det ser ut til at Striden om NATOs dobbeltvedtak skjerpet motsetningene mellom SPD og CDU/CSU. Man kan også merke seg at CDU/CSU legger seg på en svært samarbeidsvillig linje i årene rundt den tyske gjenforeningen, men samtidig at denne tendensen starter tidligere enn 1989. Det er naturlig at begge de tyske partiene legger seg på et historisk nivå i samarbeidsvilje i 1990, da dette var det første alltyske valget etter gjenforeningen. Inn på 2000-tallet svekkes denne samarbeidsviljen litt, noe som kan være en konsekvens av at også Tyskland deltar med styrker i Afghanistan.

Forholdet mellom de norske partiene er noe forskjellig fra forholdet mellom de tyske. I Norge ser vi at Arbeiderpartiet hele tiden ligger på en mer utadvent utenrikspolitisk linje enn Høyre, mens SPD og CDU/CSU krysser hverandre flere ganger. I tillegg er de tyske partiene nesten uten unntak nærmere hverandre enn de norske. Vi kan også se at de tyske partiene har hatt mindre endringer over tid enn de norske. Imidlertid har alle partiene til dels liknende kurver. For alle partier utmerker perioden rundt 1990 seg som den hvor tiltroen til andre land er størst, selv om Høyre ikke helt følger de andre partiene.

4.3.2 Tekstanalyse: Utenrikspolitiske forskjeller mellom partiene ved valgene i 2005 og 2009 i Norge og Tyskland.

Norsk utenrikspolitikk er i stor grad fortsatt konsensusbasert, men partiprogrammene avdekker imidlertid noen små forskjeller på detaljnivå som viser noe motstridende preferanser mellom Høyre og Arbeiderpartiet. En minimal forskjell observeres når det gjelder Forsvaret. Høyre ønsker ”å styrke Forsvaret for å skape balanse mellom pålagte oppgaver, struktur og bevilgninger, å øke aktivitetsnivået i hele Forsvaret og å styrke hæren” (H 2009: 66). Bruken av ordet ”styrke” finner vi ikke i Arbeiderpartiets program. De mener at ”Forsvaret må være i stand til å ivareta et bredt spekter av oppgaver. (A 2009: 65) ”, men sier lite om økonomisk ressursbruk. Høyre er mer konkret og kan derfor ses på som marginalt mer forsvarsvennlig enn Arbeiderpartiet.

I tillegg går Arbeiderpartiet mye lenger i sin støtte til forhandlingsbasert konfliktløsning og internasjonale organisasjoner. Der Høyre mener at vi må være en ”troverdig samarbeidspartner” (H 2005: 16), sier Arbeiderpartiet at det er ”både en moralsk forpliktelse og i vår egen interesse at vi er aktive for å bekjempe urettferdighet og fattigdom, og for å skape mer global styring.” (A 2005: 50). Høyre mener at vi må handle slik at vi kan få innflytelse, mens Arbeiderpartiet til en viss grad uttrykker mer idealistiske motiver for sitt internasjonale engasjement.

Arbeiderpartiet og Høyre har vært blant de klareste tilhengerne til norsk EU-medlemskap ved begge folkeavstemningene (1972 og 1994), og det er fortsatt stor støtte til et medlemskap i partiene. Høyre er likevel mest positive, og et av de viktigste argumentene er at ”samfunnet formes av beslutninger tatt i et politisk system der norske velgere ikke er representert. Utenforskapet svekker dermed norske velgeres grunnleggende demokratiske rettigheter” (H 2009: 63). Arbeiderpartiet uttaler seg langt mer omstendelig om saken, men konkluderer med ”at et medlemskap gir en politisk innflytelse og deltakelse som ikke ivaretas gjennom EØS-avtalen” (A 2005: 56). I partiprogrammet for 2009 sier de imidlertid at ”en del av partiet mener det er best å stå utenfor EU” (A 2009: 63). Arbeiderpartiets holdning til norsk EU-medlemskap er altså ikke like enhetlig som tidligere.

Også i Tyskland er det konservative partiet klarest i sin støtte til Forsvaret. De mener at ”soldatene må ha den best mulige utrustningen, utdanningen og støtten”²¹ (C 09: 87) for å kunne gjennomføre sine oppgaver. Forsvarets tilgang på ressurser skal altså ikke begrenses, og Forsvaret skal selv sette premissene. SPD vil heller spisse ressursbruken inn mot Forsvarets internasjonale oppgaver og vil ”fortsette den påbegynte reformprosessen”²² (S 2005: 62) for å iverksette dette. I dette ligger det at Forsvaret må bedre utnytte de ressursene de mottar. CDU/CSU vil altså styrke Forsvaret, mens SPD vil effektivisere Forsvaret.

Som i Norge er det også i Tyskland det sosialdemokratiske partiet som uttrykker sterkest støtte til internasjonalt samarbeid, og for SPD innebærer dette også sterk støtte til EU. Deres ”europaiske politikk preges av fordypning og utvidelse av EU”²³ (S 09: 85). De er opptatt av at EU skal være så dynamisk som mulig. De ”ønsker at EU skal være beslutningsdyktig og samtidig styringsdyktig”²⁴ (S 05: 60), og for å få til dette må man ha en klar definisjon på hva som er EUs ansvarsområde. I motsetning til i Norge er det i Tyskland de konservative som er mest skeptiske til EU. Denne skepsisen går imidlertid ikke på deltakelse eller ikke, men i hvor stor grad EU skal påvirke Tysklands egen lovgivning. CDU/CSU er opptatt av å bevare tysk handlingsfrihet. Derfor mener de at ”nye EU-forskrifter skal implementeres først etter grundig vurdering av (hvilke) lovmessige følger de får (for Tyskland)”²⁵ (C 05: 13). Likevel mener de at ”det europeiske samarbeidet er nøkkelen til varig fred, frihet og velstand på vårt kontinent”²⁶ (C 05: 40). Det er dermed stor enighet blant de tyske partiene om at EU er et gode. Meningsforskjellene mellom SPD og CDU/CSU viser seg først når man ser på forholdet mellom EUs ansvarsområde og tysk selvbestemmelse.

Forskjellene mellom partienes utenrikspolitikk er altså små i begge land. Det hersker stort sett enighet om utenrikspolitiske mål. Det er en viss uenighet om hvor store bevilgninger Forsvaret skal ha, og det er de konservative partiene i begge land som ønsker å gå lengst. De

²¹ ”Die Soldatinnen und Soldaten müssen die bestmögliche Ausrüstung , Ausbildung und Betreuung...”

²² ”Den erfolgreich eingeleiteten Transformationsprozess... fortsetzen”

²³ ”Vertiefung und Erweiterung der EU bleiben die prägenden Grundkonstanten unserer Politik (als Europapartei).”

²⁴ ”Wir wollen eine Europäische Union, die entscheidungsfähig und zugleich politisch führbar ist...”

²⁵ ”Neue EU-Vorschriften sollen erst nach einer gründlichen Gesetzesfolgenabschätzung erlassen werden.”

²⁶ ”Die europäische Einigung ist der Schlüssel zu dauerhaftem Frieden, Freiheit und Wohlstand auf unserem Kontinent.”

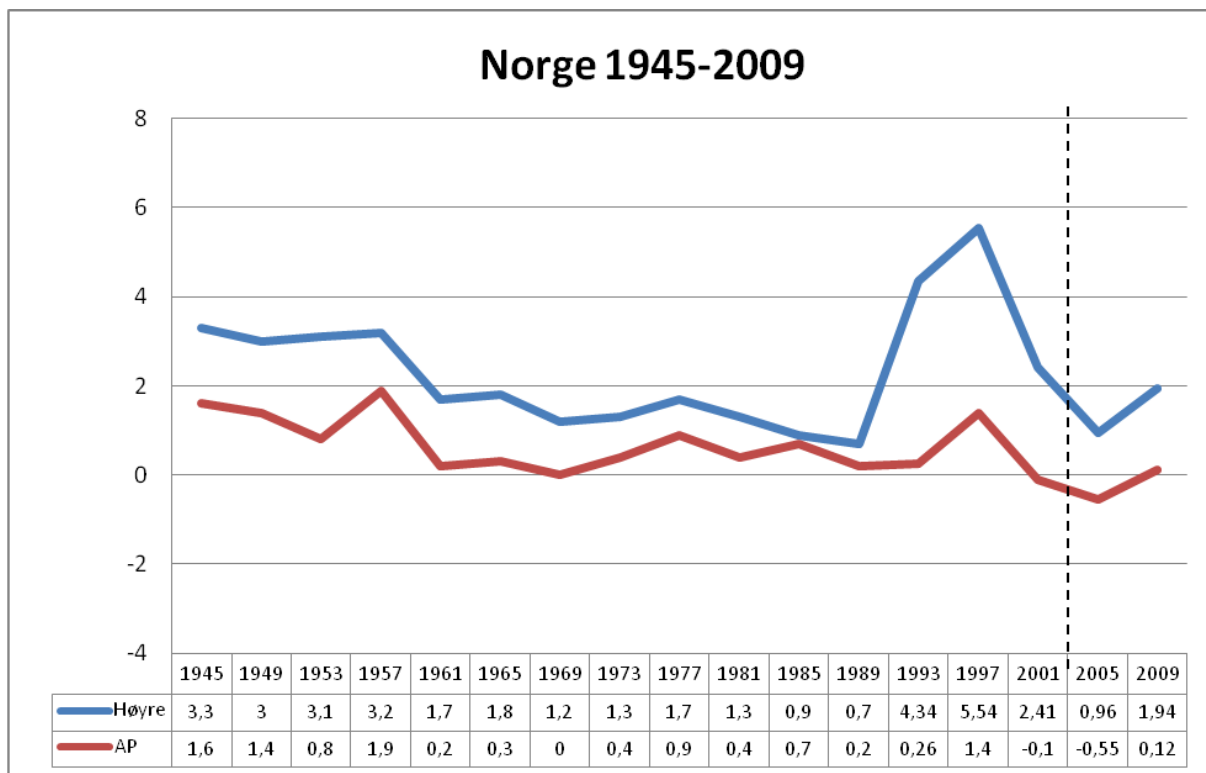
sosialdemokratiske partiene er i noe større grad tilhengere av internasjonalt samarbeid. Ettersom Tyskland er EU-medlem og Norge står utenfor, er debatten om europeisk samarbeid av forskjellig art i de to landene. I Tyskland handler de små uenighetene som finnes om EUs evne til å være en demokratisk og effektiv aktør. I Norge, hvor debatten i stor grad handler om medlemskap eller ikke, er Høyre den største tilhengeren, mens Arbeiderpartiet har mange EU-motstandere innad.

4.4 Religions- og moralskillelinjen

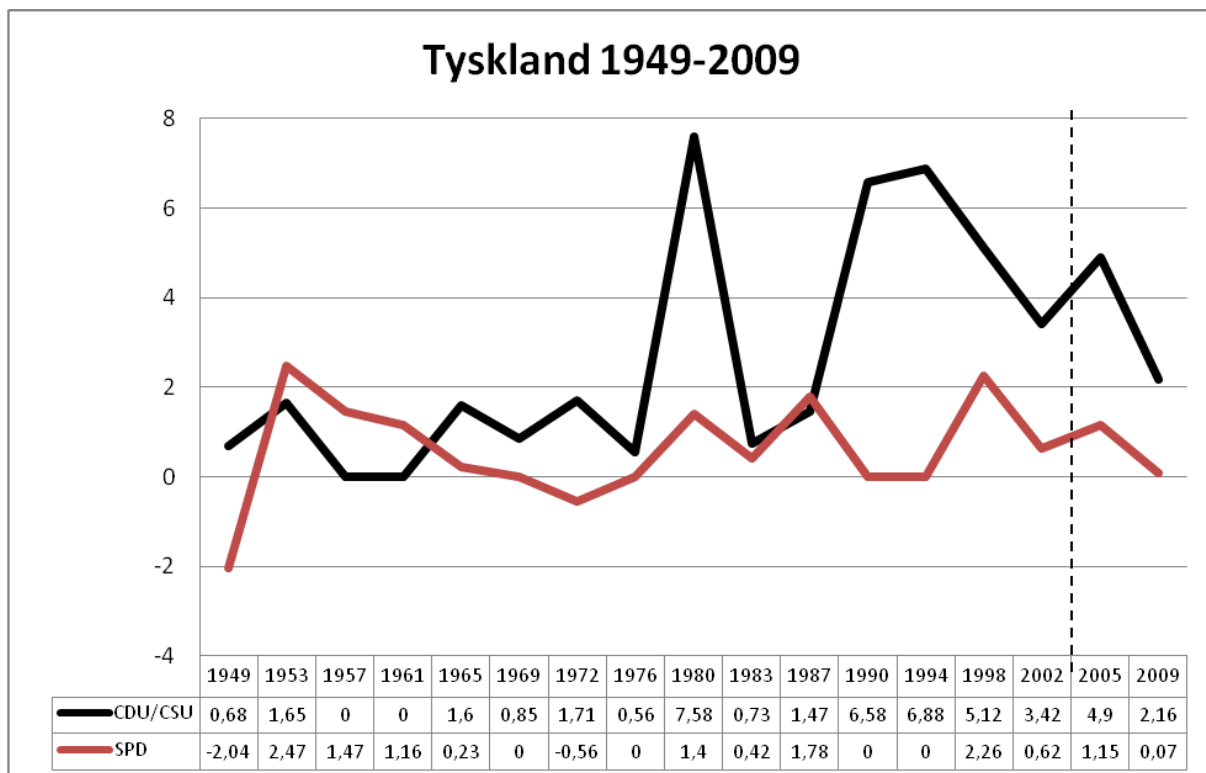
Religion har tradisjonelt sett vært en viktig bærer for moralsk meningsdannelse, ettersom kirken har stått sterkt. I vestlige samfunn har imidlertid kirkens autoritet i samfunnet stadig blitt svekket av sekulariseringen. Således må man anta at denne skillelinjen ikke er like viktig for den politiske konkurransen som tidligere. De konservative partiene har et relativt avklart forhold til religion og moral ettersom de bekjenner seg til det kristne grunnsynet. CDU og CSU har sågar ”kristelig” med i navnet på partiet. De sosialdemokratiske partiene er religionsnøytrale, i alle fall i utgangspunktet. Imidlertid har ingen av partiene noen uttalt religiøs politikk.

For å finne ut hvor partiene plasserer seg i forhold til hverandre har jeg lagt til grunn de eneste MRG-kategoriene som finnes om dette saksområdet. Det er derfor kun to kategorier som er plukket ut. Den ene er per603 (Traditional Morality: Positive) og den andre er per604 (Traditional Morality: Negative). Dette er kanskje et noe snaut grunnlag å bygge på, men disse kategoriene dekker samtidig over en rekke forskjellige emner. Tradisjonelle moralske verdier favner over religiøse samfunn, beskyttelse av kjernefamilien, restriktiv abortlovgivning, motstand mot alkohol og rusmidler, filmsensur og så videre. Generelt sett kan man si at høy score på per603 angir beskyttelse av tradisjonelle verdier, mens høy score på per604 gir støtte til den generelle sekulariseringen av samfunnet.

Ettersom det kun er snakk om en kategori for hver side av skalaen, trekkes den scoren partiene har fått på kategorien som er negativ til tradisjonell moral fra den scoren partiene har fått på den kategorien som er positiv til tradisjonell moral. Jo høyere score på plussiden partiene har, jo mer positive er de til tradisjonell moral. Minusresultater vil på den andre siden uttrykke negativitet til tradisjonell moral.

Figur 3.1 De norske partienes utvikling på religions- og moralskillelinjen.

Figur 3.2 De tyske partienes utvikling på religions- og moralskillelinjen.

4.4.1 Avstand mellom partiene på skillelinjen for religion og moral

Figur 3.1 og 3.2 viser at partiene holder seg relativt stabile på samme nivå og det er liten avstand fra 0, med noen få unntak. Det er også svært få plasseringer som er på minussiden, noe som tyder på at partiene scorer lavt i den kategorien som er negativ til tradisjonell moral. Partiene uttrykker seg altså i liten grad direkte negativt til tradisjonell moral, men samtidig uttrykker de seg ikke mye innenfor religions- og moralspørsmål i det hele tatt. Dette kan tyde på at denne skillelinjen ikke genererer de store velgergruppene for disse partiene.

Figur 3.1 viser at de norske partiene i stor grad plasserer seg nær hverandre. Ingen av kurvene skiller seg spesielt ut bortsett fra at Høyre har en liten dreining i retning av støtte til tradisjonell moral ved inngangen til 1990-tallet. Denne dreiningen kan være tilfeldig, men kan også ha vært et forsøk på å konkurrere med Kristelig Folkeparti som hadde et velgermessig oppsving på denne tiden. Fra 2001 ser imidlertid denne tendensen til å ha gått over. Det kan også bemerkes at både Arbeiderpartiet og Høyre fra begynnelsen av 1960-tallet parallelt beveger seg i retning bort fra tradisjonelle religiøse og moralske verdier. Herfra og fram til 1990-tallet er det små endringer hos begge partiene. For eksempel ser ikke diskusjonen om abortlovgivning på 1960- og 70-tallet til å ha påvirket partiene i noen spesiell retning²⁷. Partiene krysser imidlertid aldri hverandre, og Arbeiderpartiets holdninger er gjennomgående mindre påvirket av tradisjonell moral.

For de tyske partiene er mønsteret noe annerledes. Der de norske partiene etter hvert utvikler seg i en retning av mindre støtte til tradisjonell moral, viser figur 3.2 at CDU/CSU er mindre positive til tradisjonell moral først, for så å bli mer positiv fra 1970-tallet. SPD har en noe annerledes kurve, hvor de gjennom hele 1950-tallet overraskende nok er mer positive til tradisjonell moral enn de konservative. Senere får CDU/CSU noen midlertidige avstikkere i retning mer støtte til tradisjonell moral uten at det blir noen tendens. Bakgrunnen for disse er noe uklart. Det kan være at partiet markerer sin kristne grunnholdning etter kommunismens fall. SPD plasserer seg mer progressivt enn noen gang senere i 1949, noe som understreker deres mer radikalsosialistiske holding tidlig i tidsperioden. Siden 1953 har partiet imidlertid holdt seg stabilt på samme nivå.

²⁷ Ved Høyres landsmøte i 1980 ble det vedtatt å fristille partiets representanter i abortsaken (Sejersted 2003: 464). Dermed hadde ikke partiet lenger noen offisiell mening i denne saken.

Norge har en enhetlig religiøs profil hvor protestantismen er dominerende. Bortsett fra Kristelig Folkeparti er ingen av partiene spesielt opptatt av religionspolitiske spørsmål. Tyskland er ikke like homogent religionsmessig. Både katolisisme og protestantisme er utbredt. Men CDU er ikke knyttet spesielt til noen av disse trosretningene. CSU representerer i stor grad katolisismen, ettersom dette er den vanlige religiøse retningen i deres kjerneområde, Bayern. Det er likevel heller regional, og ikke religiøs, tilknytning som er viktigst for CSU. Det ser ut til at denne skillelinjen ikke gir de største motsetningene mellom partiene verken i Norge eller i Tyskland innenfor tidsperioden. Det er derfor grunn til å tro at skillelinjen ikke spiller noen stor rolle i kampen om velgerne lenger, i alle fall for disse partiene. Det er en liten tendens til at de sosialdemokratiske partiene holder seg mer stabilt enn de konservative, men de få utslagene de konservative partiene får i retning mer støtte til tradisjonell moral er av kortvarig art.

4.4.2 Tekstanalyse: Religions- og moralpolitiske forskjeller mellom partiene ved valgene i 2005 og 2009 i Norge og Tyskland.

Når man ser nærmere på partiprogrammene ser man i svært liten grad forskjeller på Høyre og Arbeiderpartiet innenfor religions- og moralpolitikk. Høyre viser imidlertid en noe sterkere støtte til tradisjonelle verdier, hvor det for eksempel presiseres at ”familien er samfunnets viktigste fellesskap og arena for trygghet, tilhørighet og utvikling” (H 05: 69). De mener dessuten at ”ekteskapet er den mest forpliktende og stabile av samlivsformene” (H 05: 69). Kjernefamilien får altså sterk støtte. Arbeiderpartiet er ikke like entydig i sin behandling av tradisjonelle verdier. De understreker imidlertid at ”den norske kirke har både formelt og reelt en særstilling blant trossamfunnene i Norge”, men ”samtidig er det avgjørende for (Arbeiderpartiet) at innbyggere som har en annen religiøs eller livssynsmessig tilhørighet ikke skal bli diskriminert eller tilsidesatt av flertallet” (A 09: 53). Kirken må altså virke i samspill med andre trosretninger. Støtten til tradisjonelle institusjoner er altså noe klarere i Høyre enn i Arbeiderpartiet.

Bortsett fra denne lille forskjellen er enigheten mellom Høyre og Arbeiderpartiet stor. Når det gjelder de homofiles rettigheter er partiene stort sett på samme linje. ”Arbeiderpartiet vil ha kjønnsnøytral ekteskapslov” (A 05: 38), mens Høyre vil at ”livssynsorganisasjoner med vielsesrett skal kunne forestå partnerskapsinngåelse” (H 05: 69). Arbeiderpartiet følger dermed opp sin holding om at de tradisjonelle institusjonene i samfunnet ikke skal være

enerådende, men at de er en del av det sosiale mangfoldet. Høyre på sin side, ønsker at også homofile skal omfavnes av de tradisjonelle institusjonene, og derfor er det ingen forskjell på partiene innenfor denne saken.

Også i Tyskland uttrykker det konservative partiet klare støtte til tradisjonelle verdier. De forsvaret for eksempel religionsundervisningen i skolen. ”Vi garanterer at religionsundervisning skal være et skikkelig skolefag, slik som det står i vår grunnlov”²⁸ (C 05: 28). Tradisjonelle tyske verdier skal altså ikke kunne trues av andre, og må derfor støttes aktivt. I tillegg mener de at ”familien er den viktigste formen for samliv. Vi står for spesiell beskyttelse av ekteskap og familie”²⁹ (C 05: 27). Men selv om SPD ikke er like bastante, mener også de at familien bør ha gode vilkår i samfunnet. ”I familien gjelder prinsippet om solidaritet hvor man stiller opp for hverandre. Denne solidariteten fortjener også familien å få fra samfunnet”³⁰ (S 09: 55). Det konservative partiets noe sterkere støtte til tradisjonelle verdier er altså den samme som i Norge.

SPD gir sterk støtte til andre samlivsformer. De ”vil fremme respekt for homoseksuelle, biseksuelle og transpersoner og bryte ned fordommer i samfunnet”³¹ (S 09: 62). Familien skal altså ikke inneha noen moralsk særstilling som samlivsform. De slår fast at ”partnerskap har i utstrakt grad like rettigheter og plikter som ektepar”³² (S 05: 11). Denne støtten deles ikke fullt ut av CDU/CSU. De er langt mer forbeholdne overfor alternative samlivsformer. De ”respekterer menneskers beslutninger om å leve i et mangfold av samlivsformer”³³, men

²⁸ ”Wir halten an der Regelung unserer Verfassung fest, dass der Religionsunterricht als ordentliches Lehrfach zu erteilen ist”

²⁹ ”Die Familie ist die wichtigste Form des Zusammenlebens. Wir stehen zum besonderen Schutz von Ehe und Familie.”

³⁰ ”In der Familie gilt das Prinzip der Solidarität: Jeder steht für den anderen ein. Diese Solidarität verdienen Familien auch von der Gesellschaft.”

³¹ ”Wir werden den Respekt gegenüber Homosexuellen, Bisexuellen und Transgendern fördern und Vorurteile in der Gesellschaft abbauen.”

³² ”Gleichgeschlechtliche Partnerschaften haben heute weitgehend gleiche Rechte und Pflichten wie... Ehepaare.”

³³ ”Wir respektieren die Entscheidungen von Menschen, in vielfältigen Formen des Zusammenlebens ihren Lebensentwurf zu verwirklichen.”

”avviser en fullstendig rettslig likestilling mellom ”slike” samlivsformer og ekteskapet”³⁴ (C 09: 43). Her er altså forskjellen mellom sosialdemokrater og konservative noe større i Tyskland enn i Norge.

Partiprogrammene viser altså at meningsmotsetningene er noe større mellom de tyske partiene enn mellom de norske. For begge de konservative partiene er støtten til tradisjonelle verdier forholdsvis sterkere enn for de sosialdemokratiske partiene. Men der Arbeiderpartiet og Høyre er enige om homofiles rettigheter, er det større avstand mellom SPD og CDU/CSU. Dette kan tyde på at religionsskillelinjen er noe viktigere for konkurransen mellom partiene i Tyskland enn i Norge. For Norges del må man imidlertid huske på at selv om religionsskillelinjen ikke er viktig for Arbeiderpartiet og Høyre, er for Kristelig Folkeparti fortsatt den viktigste. Derfor har denne skillelinjen fortsatt en rolle å spille i norsk politikk, men ikke mellom Arbeiderpartiet og Høyre.

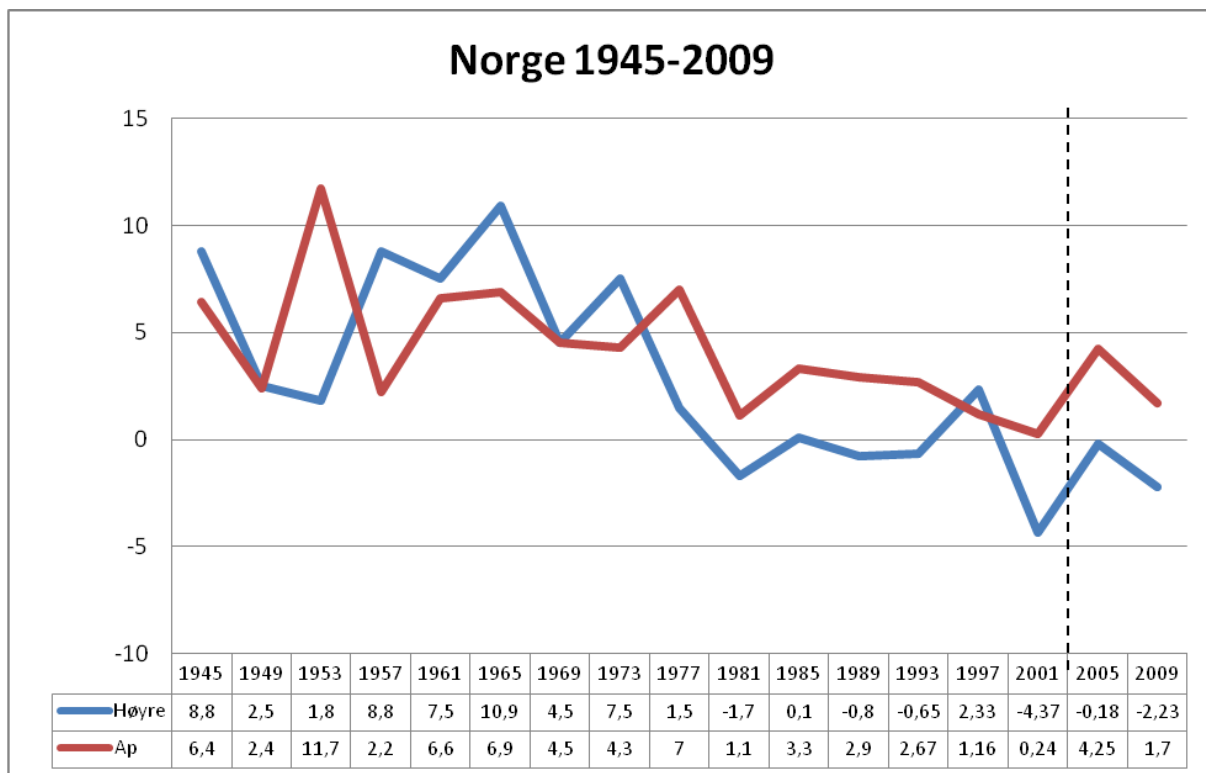
4.5 Sentrum-periferi-skillelinjen

Det er lang tradisjon for politiske motsetninger mellom by og land. Disse motsetningene har imidlertid blitt mindre etter hvert som infrastruktur og kommunikasjonslinjer er blitt utbygd. Denne utviklingen har knyttet by og land sammen, men samtidig har den gjort det mulig for sentrum og tvinge sin vilje på utkantstrøk. Derfor er denne skillelinjen fortsatt aktuell, i alle fall i norsk politikk. Jeg forventer at Høyre, som i utgangspunktet var embetsmennenes parti, er noe mer sentrumsorientert enn Arbeiderpartiet.

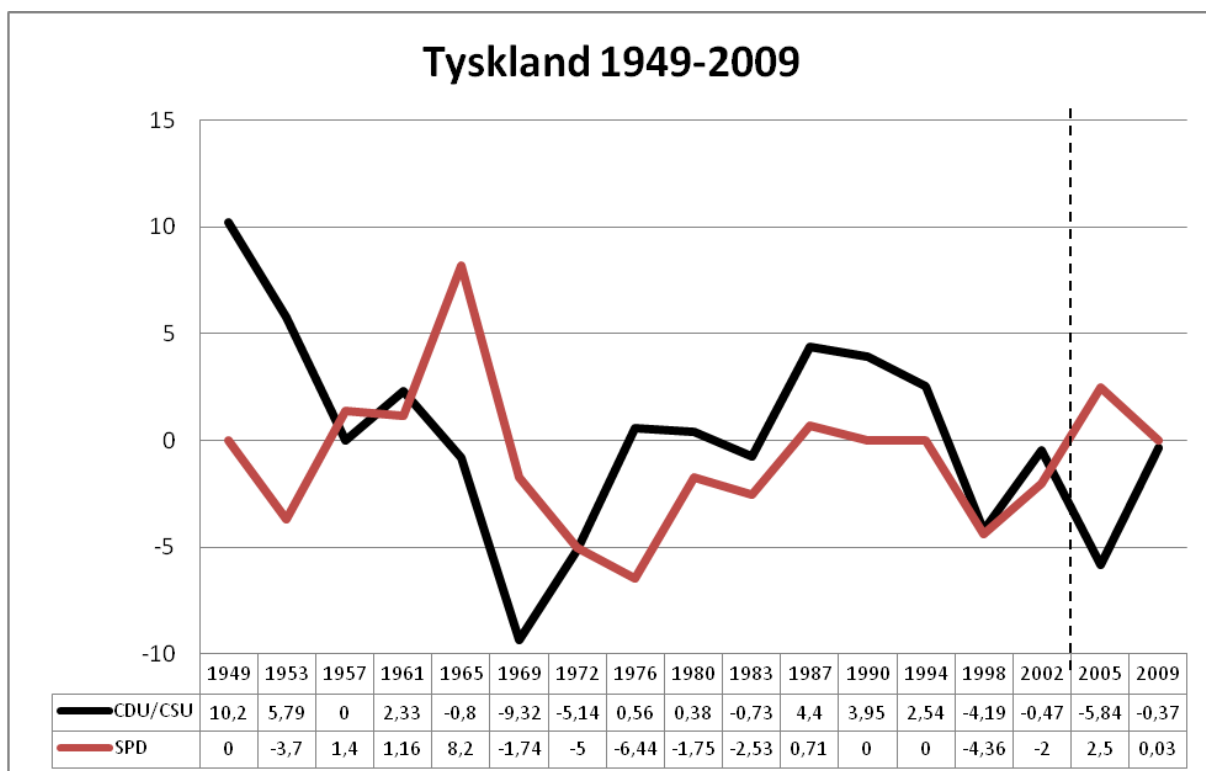
Av de utvalgte skillelinjene i analysen er denne den hvor forutsetningene er mest forskjellige i Norge og Tyskland. Norge har en langt høyere grad av geografisk spredning enn Tyskland. Det er altså større avstand mellom distrikt og sentrum i Norge, mens Tyskland geografisk sett er mer kompakt. For Tysklands del gir den føderale styreformen også delstatene mer makt enn de norske fylkene har. I tillegg, til dels som følge av tidligere industrialisering, får vi ingen urbaniseringsbølge innenfor tidsperioden i Tyskland i motsetning til i Norge. Det er derfor å forvente at interesse-motsetningene på denne skillelinjen er sterkere i Norge.

³⁴ ”Eine vollständige rechtliche Gleichstellung solcher Lebensgemeinschaften mit der Ehe lehnen CDU und CSU ab.”

For å finne ut hvordan partiene plasserer seg i forhold til hverandre innenfor dette saksområdet oppretter jeg en skala, med ubetinget støtte til distriktene som det ene ytterpunktet, og ubetinget støtte til sentralisering som det andre ytterpunktet. For å representere støtte til distriktene velger jeg MRG-kategoriene per301 (Decentralization: Positive) og per 703 (Farmers: Positive). Den første av disse kategoriene uttrykker støtte til et levende bygdesamfunn, hvor den demokratiske beslutningsprosessen kommer så nær befolkningen som mulig. Den andre kategorien uttrykker støtte til primærnæringene, som er blant de viktigste for å opprettholde verdiskapning i lokalsamfunnene. For å uttrykke støtte til sentralisering velger jeg følgende MRG-kategorier: per302 (Centralization: Positive) og per 303 (Governmental and Administrative Efficiency: Positive). Den første av disse uttrykker misnøye med lokaldemokrati og gir støtte til sentrale beslutningsorganer. Den andre omhandler ikke eksplisitt forhold mellom urbane og rurale strøk, men ønsket om effektivitet i beslutningsprosesser som uttrykkes i denne kategorien går klart i retning av at sentrale løsninger er å foretrekke. Jeg velger derfor å ta med denne kategorien som et uttrykk for ønske om sentralisering. Sammenlagt verdi på de kategoriene som uttrykker støtte til sentralisering trekkes så fra sammenlagt verdi på kategoriene som uttrykker støtte til distriktene. Høye plussverdier uttrykker dermed sterk støtte til utkantstrøk, mens høye minusverdier uttrykker sterk støtte til sentrale strøk.

Figur 4.1 De norske partienes utvikling på sentrum-periferi-skillelinjen.

Figur 4.2 De tyske partienes utvikling på sentrum-periferi-skillelinjen.

4.5.1 Avstand mellom partiene på sentrum-periferi-skillelinjen

Vi får her et langt mer komplisert resultat enn på de foregående politiske skillelinjene. Figur 4.1 og 4.2 viser at det er relativt store svingninger for de fleste partiene, selv om de er noe større hos de tyske partiene enn hos de norske. Dette kan bety at partiene ikke har noen spesiell profil innenfor saksområdet, og at de derfor følger trender for å holde tritt med velgerne. En annen mulighet er at partiene tilegner seg en verdibasis de i utgangspunktet ikke hadde.

Som figur 4.1 viser, uttrykker de norske partiene relativt sterk støtte til distriktene fram til ut på 1970-tallet. Deretter ser vi en klar dreining i retning sentrum. Det kan se ut til at man ønsket et bærekraftig distrikts-Norge, men at primærnæringenes nedgang både som næringsvei og basis for velgersegment fører til sterkere sentrumsorientering. Med unntak av på 1960-tallet er det Arbeiderpartiet som sterkest støtter utkant-Norge. Likevel ser det ut til at Høyre, som tradisjonelt sett tilhørte elitene i byen, holder seg godt inne med velgere i rurale strøk fram til 1970-tallet. Det kan være noe av grunnen til at høyrebølgen vokser fram. Men det tyder på at når partiet først har fått bredere støtte, avsluttes offensiven mot distriktene. Denne dreiningen i retning sentrum har på den ene siden sin naturlige forklaring i urbaniseringen som gir mindre velgerpotensial i utkantstrøkene. På den annen side blir Høyre mer opptatt av effektivisering av det offentlige Norge på 1980-tallet. Partiet har sin klareste orientering mot sentrale strøk i denne perioden. Det ser ikke ut til at bevegelsene til de norske partiene på 1990- og 2000-tallet har noen bestemt retning.

For de tyske partiene er bildet noe mer oversiktlig. Figur 4.2 viser at svingningene riktignok er noe større enn hos de norske partiene, men fra starten av 1970-tallet har partiene parallelle kurver. Det er stort sett CDU/CSU som støtter utkantstrøkene mest, selv om 1960-tallet er et unntak. SPD beveger seg over et noe mindre område, og bortsett fra plasseringen i 1965 holder partiet seg stabilt på cirka samme nivå. Ellers er det interessant å merke seg at den første perioden da SPD og CDU/CSU regjerte sammen (1966-1969) er det punktet i grafen hvor partiene er lengst fra hverandre.

Vi ser at Arbeiderpartiet og Høyre har en dreining mot sentrum innenfor perioden, men at den ikke starter før på 1970-tallet. SPD og CDU/CSU har ikke helt den samme tendensen. De tyske partiene beveger seg en del, men tendensene er kortvarige. Imidlertid har de tyske

partiene stort sett parallelle kurver, mens de norske partiene først får dette inn på 1980-tallet. Av dette kan det slutes at denne skillelinjen blir mindre viktig på et tidligere tidspunkt for de tyske partiene enn for de norske. For begge land er imidlertid avstanden mellom partiene stort sett liten, noe som kan tyde på at det ikke er noe særlig velgerpotensial å utnytte på denne skillelinjen for disse partiene. En viktig forskjell på landene er at det i Tyskland helt klart er det konservative partiet som er mest distriktsvennlig, mens det er sosialdemokratene som i stor grad er mest distriktsvennlig i Norge. Bakgrunnen for dette er sannsynligvis at CDU/CSU er dannet som masseparti, mens Høyre er dannet som eliteparti. Høyre har derfor aldri nådd ut til samme brede lag av befolkningen som CDU/CSU.

4.5.2 Tekstanalyse: Regionalpolitiske forskjeller mellom partiene ved valgene i 2005 og 2009 i Norge og Tyskland.

I partiprogrammene uttrykker Høyre og Arbeiderpartiet seg positivt om distriktene og viktigheten av disse. Arbeiderpartiet ”vil opprettholde hovedtrekkene i bosettingsmønstret og vil legge til rette for likeverdige levekår over hele landet” (A 05: 20). For å sikre dette bør distriktene ha meningsfulle oppgaver. Derfor vil ”Arbeiderpartiet... skape en bedre balanse mellom velferdspolitiske ambisjoner, økonomisk satsing og kommunalt ansvar. Kommunens problemer er først og fremst demokratiske og økonomiske, ikke et effektivitetsproblem” (A 05: 48). Arbeiderpartiet har tiltro til at kommunene selv kan løse velferdsoppgaver på en bra måte. Dette er Høyre enig i, men de bruker liberalistiske argumenter. ”Staten skal ikke påta seg oppgaver som bedre kan løses i lokalsamfunnet” (H 05: 11). Derfor må lokaldemokratiet være velutviklet. Høyre mener at ”lokal selvbestemmelse sikrer nærhet til beslutningene, medbestemmelse for innbyggerne og et levende demokrati” (H 05: 79). Der Arbeiderpartiet mener at staten må garantere desentralisering av oppgaver, mener Høyre at ”et livskraftig samfunn skapes og utvikles nedenfra” (H 05: 10).

Begge partiene gir også støtte til landbruket. Arbeiderpartiet mener at ”det norske småskalajordbruket er viktig for en nasjonal matforsyning” (A 05: 22). For Høyres del står ”idealet om den frie selvstendige bonden” (H 09: 25) sterkt i deres ideologi. Høyre og Arbeiderpartiet har altså tilnærmet like mål om utvikling av bærekraftige lokalsamfunn, men de ønsker å benytte seg av forskjellige virkemidler for å få til dette. De valgte virkemidlene til partiene ser ut til å være avspeilinger av de økonomiske metodene de ønsker å benytte seg av i

samfunnet som helhet. Partiprogrammenes behandling av distriktpolitikk bærer preg av å være underordnet økonomiske spørsmål.

Det tyske samfunnet har noen kjennetegn som det norske mangler, og derfor vil utgangspunktet for distriktpolitiske vurderinger være noe annerledes i Tyskland. For det første har vi den føderale samfunnsstrukturen som gjør delstatene medansvarlig for den statlige politikken. SPD mener at ”føderalisme er bra, men det kreves konkrete ansvarsområder og avklarte samarbeidsforhold mellom stat og forbundsstat”³⁵ (S 05: 17). Det er altså viktig for SPD at beslutningsstrukturen må være så effektiv som mulig. CDU/CSU er enige i dette. De mener at Tysklands ”føderalisme er preget av deltakelse fremfor klart avgrensede ansvarsområder, noe som gir stadig mindre politisk spillerom for staten og forbundslandene, og som blokkerer raske beslutninger”³⁶ (C 05: 37). Begge partiene mener altså at lokalstyre er viktig, men ikke må komme i konflikt med effektiv statlig politikk. Likevel mener CDU/CSU at ”vårt lands mangfoldighet kjennetegnes ved at alle kommuner har forskjellige behov, styrker og svakheter”³⁷ (C 09: 69), og derfor må oppgaver desentraliseres. SPD på sin side mener at ”vår kommunalpolitikk sørger for gode kommunale finanser, sikrer velferdstjenestene og utvider lokalpolitisk spillerom”³⁸ (S 09: 65). Begge partier mener altså at føderalisme må gå begge veier.

Det andre kjennetegnet som påvirker distriktpolitikken i Tyskland er den vedvarende forskjellen på levestandard og økonomisk styrke mellom vest og øst. Det gamle østtyske området henger fortsatt etter delstatene i vest. Ettersom det her er snakk om økonomi, benytter begge partiene seg av økonomiske virkemidler skissert tidligere i analysen som løsning på dette. CDU/CSU vil ha ”en selvforsørgende økonomisk utvikling i de nye

³⁵ ”Föderalismus ist gut, aber er braucht Klarheit in der Verantwortung und Klarheit in der Kooperation zwischen Bund und Ländern.”

³⁶ ”Statt klar abgegrenzter Kompetenzen haben wir einen Beteiligungsföderalismus, der Bund und Ländern immer weniger eigene Gestaltungsspielräume lässt und schnelle Entscheidungen blockiert.”

³⁷ ”Zur Vielfalt unseres Landes gehört gerade, dass jede Gemeinde unterschiedliche Bedürfnisse, Stärken und Schwächen hat.”

³⁸ Wir bleiben die Kommunalpartei, die für eine gute Finanzausstattung der Kommunen sorgt, die Daseinsvorsorge sichert und lokale Handlungsmöglichkeiten erweitert.”

forbundslandene”³⁹ (C 09: 60). De ønsker altså at det ikke skal være statlige tilskudd som driver hjulene rundt. For SPD er det ”et hovedmål å utjevne levekårene i Øst-Tyskland med de i Vest-Tyskland i enda større grad”⁴⁰ (S 05: 30). Både sosial og økonomisk likhet er viktig. Det er altså partienes økonomiske målsettinger som skal hjelpe Øst-Tyskland opp på et høyere nivå.

Vi ser altså en til dels liknende trend i Tyskland som i Norge, nemlig at partienes økonomisk politikk bestemmer hvilke virkemidler man vil bruke for å nå sine distriktpolitiske mål. Det ser altså ut som om målene er likelydende for de tyske partiene, men at det er forskjeller på hvordan man mener man kan nå målene. De kjennetegnene som er annerledes ved det tyske samfunnet gir ikke impulser til noen annen type distriktpolitikk enn i Norge. Ønske om godt fungerende lokaldemokrati og levende lokalsamfunn er felles for partiene, men i Tyskland omfatter det flere forhold enn i Norge.

4.6 Miljøvernskillelinjen

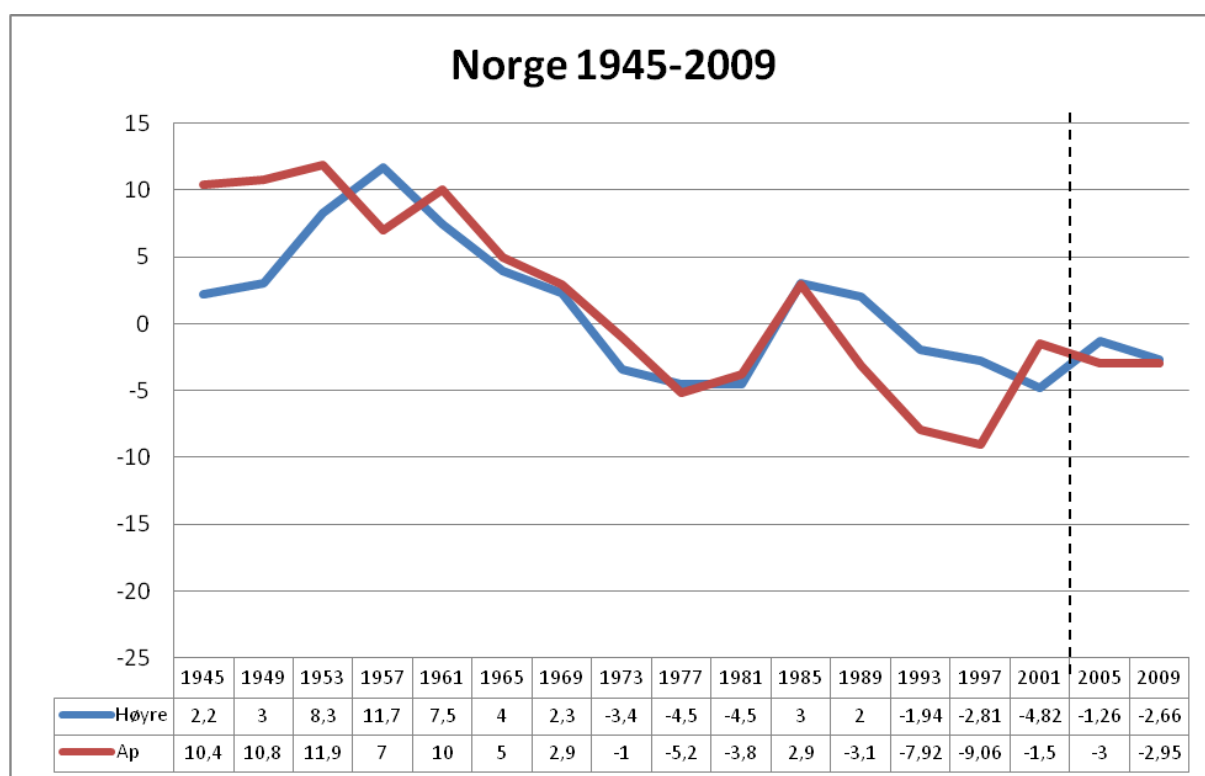
Miljøvern som politisk tema er av langt nyere karakter enn de jeg har behandlet i analysen til nå. Det er først sent på 1960-tallet at verdier av ikke-materiell art får sitt innpass i politikken. Bakgrunnen for dette er de store protestbølgene som pågikk i de vestlige demokratiene på denne tiden. De partiene jeg konsentrerer meg om i denne oppgaven er altså dannet før miljøvern ble et politisk tema. Det er derfor her ikke snakk om kjerneverdier, men heller i hvilken grad og på hvilken måte partiene har gjort miljøvern til en del av sin politiske plattform. Jeg forventer derfor ikke å kunne påvise noen forskjeller på partiene før sent i tidsperioden. Jeg vil likevel analysere MRG-data for hele perioden for å se utviklingen i perspektiv. Dessuten kan partiene ha uttalt seg om miljøvern uten at det har vært definert som nettopp dette.

For å finne ut hvordan partiene plasserer seg i forhold til hverandre i miljøpolitiske spørsmål har jeg opprettet en skala hvor totalvern av miljøet er det ene ytterpunktet, mens produksjon uten begrensninger er det andre ytterpunktet. Totalvern av miljøet representeres ved to MRG-kategorier. Den første er per501 (Environmental Protection: Positive) som er kjerne kategorien

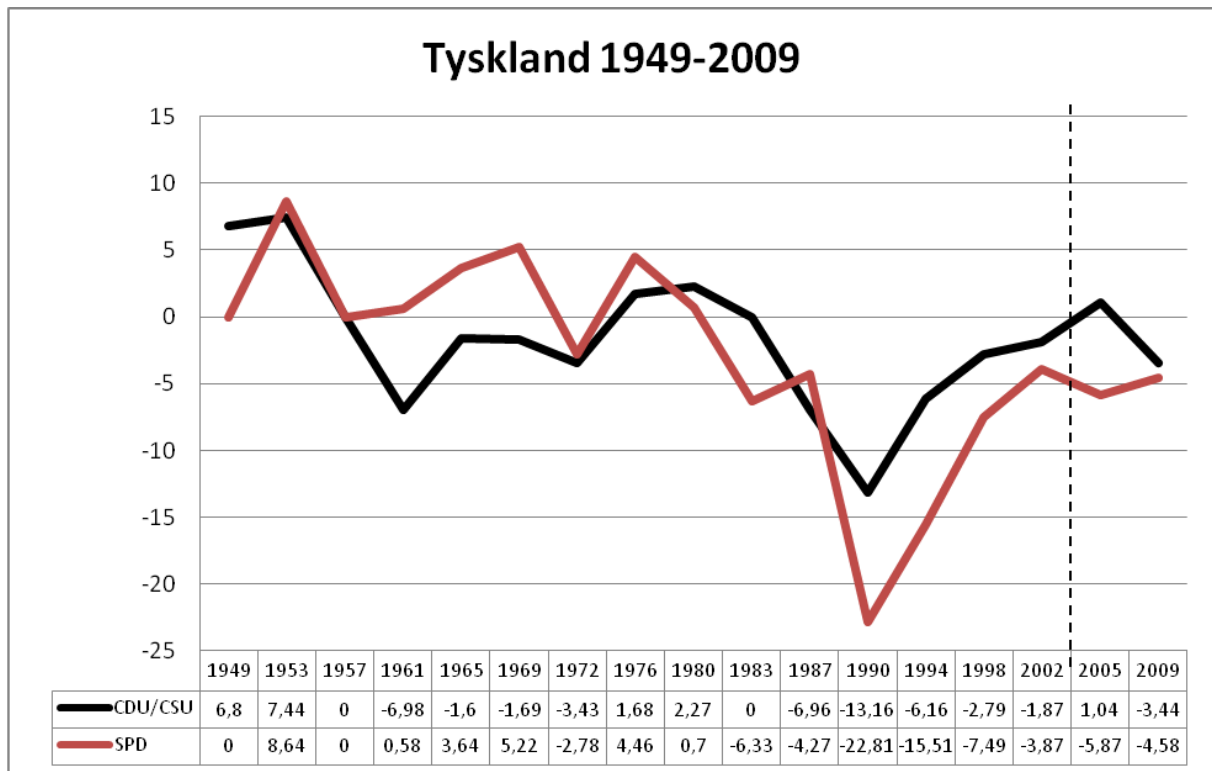
³⁹ ”Wir wollen eine selbsttragende Wirtschaftsentwicklung in den neuen Ländern erreichen.”

⁴⁰ ”Ein vorrangiges Ziel ist es, Ostdeutschland auf dem Weg der Angleichung der Lebensverhältnisse weiter voranzubringen.”

for dette emnet. Den andre er per416 (Anti-Growth Economy: Positive) som representerer bærekraftig utvikling. Denne kategorien har imidlertid ikke blitt brukt ved koding av de norske partiprogrammene før i 1993. Men kodingene har vist at nesten ingen partier forfektet en bærekraftig utvikling før 1990-tallet (Klingemann et. al. 2006: s.157). Jeg velger derfor likevel å ta med denne kategorien ettersom det er den seneste delen av perioden som er mest interessant i dette underkapittelet. Produksjon uten begrensninger representeres kun ved én kategori, nemlig per410 (Productivity: Positive). Denne kategorien må sies å representere det motsatte av miljøvern, ettersom så å si all utnytting av naturressurser faller innunder dette. Inngrep i naturen kommer i svært høy grad som følge av ønske om produksjon av varer eller tjenester, og faller derfor inn under ”vekstparadigmet” (Klingemann et. al. 2006 s.157). De sammenlagte scorene på kategoriene som representerer vern av miljøet trekkes så fra scoren på produksjonskategorien for å finne partienes plassering fra valg til valg. Høye pluss verdier vil således bety støtte til ubegrenset produksjon, mens høye minusverdier vil bety høy grad av miljøvern.

Figur 5.1 De norske partienes utvikling på miljøvernsskillelinjen.

Figur 5.2 De tyske partienes utvikling på miljøvernsskillelinjen.

4.6.1 Avstand mellom partiene på den miljøpolitiske skillelinjen

Som ventet viser figur 5.1 og 5.2 lite forskjeller på partiene fram til 1980-tallet. Like lite overraskende er det at det er høyt fokus på produksjon i oppbyggingsfasen etter 2. verdenskrig. Fra ca. 1960 får vi imidlertid en stabil utvikling i retning miljøvern for alle partiene. For de norske partienes del varer tendensen fram til ca. 1980, mens de tyske partiene har en flatere kurve, til dels med noen brudd i tendensen. Cirka midt på 1980-tallet endres mønsteret. Svingningene blir større for alle partiene, men størst i Tyskland.

Figur 5.1 viser at miljøvern først på 1960-tallet har noen som helst innflytelse for de norske partiene. Sannsynligvis er det nettopp konsekvensene av industrioppbyggingen som gjør at det ensidige produksjonsfokuset nedtones. Selv da den norske oljealderen begynner fortsetter orienteringen i retning vern av miljøet, men her taler nok partiene med to tunger. Ut på 1980-tallet stopper utviklingen opp litt, noe som kan tyde på et midlertidig metningspunkt for miljøvern som stemmemagnet. Arbeiderpartiet og Høyre ligger svært nær hverandre hele perioden, noe som tyder på at det kun er en anerkjennelse av miljøvernets viktighet som oppstår. Partiene viser at de bryr seg om miljøvern, men det er lite som tyder på at de er

veldig konkrete. Det er en liten tendens til at Arbeiderpartiet er den største pådriveren for industriell gjenreisning, men det er samtidig Arbeiderpartiet som ser ut til å ta miljøvern mest alvorlig på 1990-tallet. På 2000-tallet har Arbeiderpartiet og Høyre stabilisert seg på omtrent samme sted på grafen. Dette antyder at ingen av disse partiene har gått drastisk til verks for å vinne stemmer blant miljøvernere. De miljøpolitiske forskjellene på Arbeiderpartiet og Høyre ser ut til å være små.

Figur 5.2 viser at SPD og CDU/CSU har den samme retningstendensen i miljøpolitikk hele perioden sett over ett, men utviklingen går i større grad i bolker for dem. Den største kursendringen kommer først inn på 1980-tallet. Her ser det ut til at partiene tar opp kampen om miljøvernorienterte velgere med De Grønne som kommer inn i Riksdagen for første gang i 1983. SPD trekkes lengst i retning av totalvern av miljøet, men det ser ut til at partiene anser kampen som tapt ut på 1990-tallet. Likevel holder SPD seg på en grønnere linje en CDU/CSU helt siden 1980-tallet. Inn på 2000-tallet ser det ut som om både CDU/CSU og SPD stabiliserer seg på omtrent samme sted på grafen. Det ser også ut som at svingningen i retning mer miljøvern på 1990-tallet er definitivt over.

Avstanden blir større mellom partiene både i Norge og i Tyskland inn på 1980-tallet, men det faktum at miljøvernsaken resulterer i et nytt parti i parlamentet i Tyskland gjør at forutsetningene blir noe annerledes her. I Norge absorberes miljøpolitikken i den allerede eksisterende partistrukturen. SPD og CDU/CSU dras lenger i retning vern av miljøet. På 2000-tallet stabiliserer både de norske og de tyske partiene seg på omtrent samme nivå. SPD får mot slutten av tidsperioden De Grønne som regjeringspartner, men ser ikke ut til å beveges mot mer vern av miljøet av den grunn.

4.6.2 Tekstanalyse: Miljøpolitiske forskjeller mellom partiene ved valgene i 2005 og 2009 i Norge og Tyskland.

Det er stadig debatt om hvordan Norge skal forvalte og utnytte sine naturressurser. I spennet mellom økonomisk vekst og miljøvern er det stort diskusjonspotensial. Høyre mener ”økonomisk vekst er avgjørende for å kunne videreutvikle velferdssamfunnet” (H 09: 21). Oljeindustrien sørger for økonomisk vekst. Derfor mener Høyre videre at oljeindustrien må stimuleres til videre vekst, og de ”vil derfor åpne for petroleumsvirksomhet i de nordlige havområdene” (H 05: 60). Nettopp utvidelse av oljeutvinning til nye områder langs

norskekysten har vært en av de viktigste miljøpolitiske sakene i Norge på 2000-tallet. Arbeiderpartiet anerkjenner også oljens viktighet for norsk økonomi. De ønsker ”å opprettholde verdiskapingen, sysselsettingen og kompetansen i petroleumsnæringen på et høyt nivå,” og derfor vil de ”øke leteaktiviteten etter olje og gass, og oljeindustrien må få tilgang til interessante letearealer” (A 05: 26). Arbeiderpartiet er altså ikke like konkrete som Høyre når det gjelder oljeutvinning i Nord-Norge. Likevel er det ikke særlig store politiske forskjeller på Høyre og Arbeiderpartiet hva oljeindustri gjelder.

Men selv om partiene ikke ønsker noen reduksjon av oljeproduksjonen er naturvern relativt høyt på agendaen. Det synes å herske enighet om at naturen bør bevares for framtiden. Høyre mener for eksempel at ”hensynet til kommende generasjoner tilsier en restriktiv holdning til videre vassdragsutbygging som vil innebære større inngrep i uberørt natur” (H 05: 49). Arbeiderpartiet mener at ”hensynet til miljø må være gjennomgripende i alt vi foretar oss” (A 05: 31), og trekker også inn internasjonale forhold. De erklærer at ”bevaring av økologisk mangfold ikke bare er et nasjonalt anliggende, men et område der Norge har klare internasjonale forpliktelser” (A 09: 34). Norge må altså ikke se isolert på sin egen innsats for miljøet, men se det hele i et internasjonalt perspektiv, ettersom miljøproblemer ikke stopper ved landegrensene. Høyre ønsker på sin side å gjøre miljøvern lønnsomt. De mener at ”vern kan kombineres med næringsvirksomhet som ikke belaster naturen” (H 05: 58). Det er altså relativt stor enighet om at miljø og natur må bevares og at bærekraftig utvikling er et ideal for begge partiene.

I Tyskland har man ingen oljeindustri, men også her er det stor debatt om hvor man skal ta sin energiforsyning fra. Kull og innkjøpt gasskraft er viktig, men det største stridsspørsmålet i Tyskland handler om bruken av atomkraft. Her er også de to største partiene som er hovedmotstandere. CDU/CSU går inn for fortsatt bruk av atomkraft. De mener at ”kjernekraft inntil videre er en uerstattelig del av vår varierte energiforsyning.” Grunnen til dette er at ”klimavennlige og kostnadsgunstige alternativer enda ikke er tilgjengelig i stor nok grad”⁴¹ (C 09: 25). Selv om kjernekraft kan innebære risiko klarer man foreløpig ikke å dekke det krafttomrommet som vil oppstå hvis man går bort fra atomenergi. SPD mener på sin side at kjernekraften fører med seg for mange bivirkninger. De mener ”bruken av atomenergi er for

⁴¹ ”Die Kernenergie ist ein vorerst unverzichtbarer Teil in einem ausgewogenen Energiemix.... weil heute klimafreundliche und kostengünstige Alternativen noch nicht in ausreichendem Masse verfügbar sind.”

risikofylt. Ikke minst er spørsmålet om hvor atomavfall skal lagres fremdeles uløst. Derfor vil vi avslutte all bruk av atomenergi innen 2021”⁴² (S 09: 28). Det er altså klare forskjeller i holdningene til atomkraft mellom SPD og CDU/CSU, selv om begge partiene ser energiforsyningen i et langtidsperspektiv.

Men bortsett fra spørsmålet om atomkraft, er det lite tegn til miljøpolitiske uenigheter mellom partiene. Begge partiene mener at det finnes næringsmessig vekstpotensial i miljøvern. CDU/CSU erklærer at ”det er vårt felles mål å sikre økonomisk vekst uten å ødelegge miljøet, nå og for framtidige generasjoner”⁴³ (C 09: 70). Også SPD mener at økonomisk vekst og velferd ikke bør gå utover miljøet. De ”ser ikke opprettholdelse av arbeidsplasser og ansvarsfull miljøpolitikk som motsetninger”⁴⁴ (S 05: 38). Det forekommer også likelydende uttalelser med støtte til naturvern fra begge partiene. SPD uttaler at ”våre naturressurser er av felles verdi, og de må derfor beskyttes mot rovdrift”⁴⁵ (S 09: 73). SPD påpeker også at dette ikke må stoppe ved landegrensene. CDU/CSU er enige i dette: ”Vi vil bevare vår rike natur og vårt arts mangfold, og i tillegg oppfylle våre forpliktelser i internasjonalt miljøarbeid”⁴⁶ (C 09: 72). Partiene skiller seg altså i svært liten grad fra hverandre når det gjelder miljøpolitiske intensjoner.

I Tyskland, som i Norge, er partienes holdninger til miljøvern svært like. Det er imidlertid en klar motsetning mellom SPD og CDU/CSU når det gjelder bruken av atomkraft. SPD mener helt klart at belastningen på miljøet er for sterk, mens CDU/CSU foreløpig holder atomkraften for å være en hensiktsmessig energikilde. Denne uenigheten om energiforsyning er ikke like sterk mellom Høyre og Arbeiderpartiet. Miljøpolitiske motsetninger kommer altså klarere fram mellom de tyske partiene enn mellom de norske.

⁴² ”Die Nutzung der Atomenergie birgt zu grosse Risiken. Nicht zuletzt ist die Frage der Endlagerung des Atom Mülls bis heute ungelöst... Wir steigen bis 2021 komplett aus der Atomenergie aus.”

⁴³ ”Unser gemeinsames Ziel ist es, wirtschaftliches Wachstum in einer intakten Umwelt jetzt und für künftige Generationen zu sichern.”

⁴⁴ ”Die Sicherung von Arbeitsplätzen und verantwortliche Umweltpolitik sind für uns keine Gegensätze.”

⁴⁵ ”Unsere natürlichen Lebensgrundlagen sind ein öffentliches Gut, das vor zu starker Inanspruchnahme geschützt werden muss.

⁴⁶ ”Wir wollen den Naturreichtum und die Artenvielfalt unserer Heimat weiter bewahren und auch unsere Verantwortung für den internationalen Umweltschutz engagiert wahrnehmen.”

4.7 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg sett på den politiske avstanden mellom partiene på forskjellige skillelinjer, både kvantitativt og gjennom tekstanalyse. Jeg har gjennom denne dybdeundersøkelsen av partienes politikk forsøkt å avdekke hvorvidt forskjellene på partiene er større i Norge enn i Tyskland, og hvorvidt det er forskjeller i samarbeidspotensial mellom partiene i de to landene.

Når det gjelder venstre-høyre-skillelinjen har det tidlig i perioden vært stor avstand mellom de norske partiene. Arbeiderpartiet og Høyre nærmer seg hverandre fram mot 1970-tallet, før de trekker fra hverandre igjen. På 2000-tallet er avstanden ganske stor. Høyre er mer positive til markedsøkonomiske midler, mens Arbeiderpartiet mener det offentlige sikrer velferdssamfunnet. De tyske partiene, på sin side har stort sett parallelle kurver i hele perioden, og dermed konstant avstand. Også mellom CDU/CSU og SPD er det statens ansvarsområde det er størst uenighet om. CDU/CSU vil ha staten så liten som mulig, mens SPD mener den sikrer den positive samfunnsutviklingen.

I utenrikspolitikken er avstanden mellom de norske partiene ganske liten, og begge partiene blir mer vennlig innstilte til omverdenen i løpet av perioden. Forskjellene på partiene er små. Høyre gir litt sterkere støtte til forsvaret, mens i EU-saken er mindretallet av EU-motstandere i Arbeiderpartiet et usikkerhetsmoment på 2000-tallet. Forskjellen er enda mindre på de tyske partiene, og bevegelsene over tid går ikke i noen bestemt retning. CDU/CSU gir noe sterkere støtte til forsvaret, men ellers er meningsmotsetningene mellom CDU/CSU og SPD små i utenrikspolitikken.

Når det gjelder religions- og moralskillelinjen er det ingen klare tendenser i partienes bevegelser fra valg til valg, men de sosialdemokratiske partiene er stort sett mindre opptatt av tradisjonell moral. CDU/CSU er noe mer konservative enn det Høyre er i disse spørsmålene. En liten forskjell mellom landene er at avstanden mellom partiene i spørsmål om homofili og ”nye” samlivsformer er noe større i Tyskland.

På sentrum-periferi-skillelinjen er det vanskelig å avdekke noen forskjeller mellom partiene i det hele tatt. Dette gjelder for begge land, selv om forutsetningene er forskjellige. De norske partiene har imidlertid en svak tendens i retning mer støtte til sentrum i løpet av perioden.

Ellers uttrykker partiene støtte til distriktene, men er lite konkrete i hva de ønsker å gjøre for distriktene.

På miljøvernsskillelinjen beveger alle partiene seg i retning sterkere støtte til miljøvern fram til slutten av 1980-tallet. Heretter stopper denne utviklingen opp. Avstandene mellom partiene er små i begge landene. Alle partiene er også opptatt av naturvern, men de få motsetningene som finnes handler om energiforsyningen i Norge og Tyskland. Begge partiene i Norge uttrykker støtte til oljeindustrien, selv om Høyre er noe mer konkrete. I Tyskland er partiene imidlertid uenige om atomkraften. CDU/CSU er for, mens SPD er mot fortsatt bruk av dette.

Etter at den politiske avstanden mellom de norske og de tyske partiene nå er analysert, vil jeg i det følgende diskutere hvordan den politiske avstanden, ved siden av de tidligere gjennomgåtte elementene, kan påvirke partiene i koalisjonsforhandlinger med hverandre.

5 AVSLUTNING OG KONKLUSJON

Etter å ha gått gjennom sentrale elementer som kan påvirke partiene i koalisjonsforhandlinger og regjeringsdannelser, vil jeg nå forsøke å gi svar på hovedproblemstillingen i denne oppgaven. Som sagt, i underkapittel 1.3, er hovedproblemstillingen i denne oppgaven delt i to. De to spørsmålene lyder altså som følger:

1: Hvorfor er regjeringssamarbeid mellom sosialdemokrater og konservative ansett som et alternativ i Tyskland, men ikke i Norge?

2: I hvilken grad kan koalisjonsteoretiske perspektiver belyse dette?

Jeg vil nå diskutere hvordan de forskjellige sentrale elementene kan gi svar på problemstillingen. Dette vil bli gjort i den samme rekkefølgen som de forskjellige elementene er presentert tidligere i oppgaven. Dette betyr at jeg først, i underkapittel 5.1, tar for meg koalisjonsteoriens prediksjonsevner for norske og tyske regjeringer. De maktsøkende teoriene gjennomgås før de politikk-drevne teoriene. Deretter vil jeg, i underkapittel 5.2, diskutere hvordan forklaringene på andre typer regjeringer enn den minimalt vinnende regjeringer kan belyse hvorfor storkoalisjoner er vanligere i Tyskland enn i Norge. Først forklaringene på overtallige regjeringer og deretter forklaringene på mindretallsregjeringer. I underkapittel 5.3 vil jeg se på hva de politiske avstandene har å si for sannsynligheten av regjeringssamarbeid mellom sosialdemokrater og konservative i de to landene, før jeg i underkapittel 5.4 diskuterer hvordan formelle og uformelle forhold i norsk og tysk politikk påvirker partiene. Til slutt, i underkapittel 5.5, vil jeg konkludere, og svare kort på de to problemstillingene.

5.1 Koalisjonsteoriens prediksjoner for regjeringsdannelser

5.1.1 Maktsøkende koalisjonsteoriens prediksjoner

De maktsøkende teoriene, gjennomgått i underkapittel 2.1.1, konsentrerer seg først og fremst om den numeriske størrelsen på partiene etter et valg, altså hvor stor andel av parlamentets representanter partiene har. Den enkleste teorien om minimalt vinnende regjering uavhengig av hvilke partier, fremsatt av William Riker, forutsier i liten grad hva slags regjeringer

valgresultatene i Norge og Tyskland tilsier. For Norges del er det kun Borten-regjeringens andre periode (1969-1970) og Willochs regjering i perioden fra 1983 til 1985 som predikeres ut fra denne teorien. Ikke ved noe tilfelle i etterkrigstiden forutsier denne teorien en regjering med Arbeiderpartiet og Høyre. Det samme er tilfellet for en regjering med CDU/CSU og SPD i Tyskland. Teorien treffer likevel noe oftere i Tyskland, men dette er først og fremst en effekt av at det i lang tid kun er 3 partier representert i Forbundsdagen, og derfor vil ett eller to av partiene til en hver tid ha det minste flertallet.

Leisersons teori om at det minimale flertallet bør inneholde så få parti som mulig er ikke særlig mye bedre til å predikere regjeringsdannelsene i Norge og Tyskland. Imidlertid forutsier denne teorien en regjering med Arbeiderpartiet og Høyre ved ett tilfelle, nemlig i 1997. Her utgjør Arbeiderpartiet og Høyre det minste mulige flertallet. Den faktiske regjeringen som ble dannet var imidlertid en mindretallsregjering med KrF, Senterpartiet og Venstre. Også i Tyskland har CDU/CSU og SPD det minst mulige flertallet ved ett tilfelle. Dette er ved valget i 1949. CDU/CSU dannet regjering her, men med flere mindre borgerlige partier fremfor SPD. Regjeringen ble dermed også overtallig.

Heller ikke Axelrods teori om minimalt tilknyttet flertall er noen god predikator for regjeringsdannelser i Norge, i alle fall om man legger den viktigste skillelinjen (venstre-høyre-skillelinjen) til grunn. Bortsett fra Borten-regjeringen fra 1969 til 1970, er det kun den rød-grønne regjeringen med SV, Arbeiderpartiet og Senterpartiet (2005-) som predikeres ut fra denne teorien. En storkoalisjon predikeres aldri. Det samme er tilfellet for CDU/CSU og SPD. Teorien er imidlertid en bedre predikator for Tyskland, hvor det ofte er regjeringer bestående av partier som er nærmest hverandre på venstre-høyre-skillelinjen.

Austen-Smith og Banks' teori om at politiske prioriteringer kun er et spill for velgerne gir ingen mening for norske forhold. Dertil er koalisjonsmønstrene for utstabile, og de mange mindretallsregjeringene avviser denne teorien. For Tysklands del kan, som Laver og Schofield nevner (1990: 105), denne teorien passe til det tyske partisystemet i perioden 1961 til 1983, da SPD og CDU/CSU kjempet om FDPs gunst, kanskje heller enn om velgernes gunst. Dette er imidlertid vanskelig å slå fast, og får mer preg av spekulasjoner. Uansett predikerer aldri denne teorien en storkoalisjon i noen av landene, all den tid det minimalt vinnende flertallet er den foretrukne regjeringsformen.

De maktsøkende koalisjonsteoriene er altså for det første meget svake til å forutsi hvilke regjeringer vi får i Norge, og for det andre nærmest utelukker de en samarbeidsregjering mellom Arbeiderpartiet og Høyre. Men ettersom disse teoriene passer dårlig til norske forhold, vil det heller ikke være riktig å bruke disse til å predikere mulige regjeringsdannelser. For Tysklands del passer teoriene litt bedre, særlig for perioden det kun er tre partier i Forbundsdagen, men også her er det store feilprediksjoner. Selv om teoriene passer litt bedre forutsies imidlertid nesten ingen regjeringer med sosialdemokrater og konservative. Det synes klart at disse teoriene passer best til partisystemer med få partier. Jo flere partier, jo dårligere prediksjonsevne. Det synes uansett klart at de maktsøkende koalisjonsteoriene i liten grad kan belyse dannelsen av storkoalisjoner.

5.1.2 Politikkdrevne koalisjonsteoriens prediksjoner

De politikksøkende teoriene legger, som beskrevet i underkapittel 2.1.2, i tillegg til partienes størrelse, vekt på partienes politiske preferanser for å forutsi hvilke regjeringer som blir dannet. Imidlertid forutsetter også disse teoriene et minimalt flertall. De Swaan mener at de partiene som danner regjering bør ligge nær hverandre på de viktigste politiske skillelinjene. Det nye elementet er altså viktigheten av de politiske skillelinjene i hvert enkelt land.

De Swaans teori gir en ganske god pekepinn på hvilke regjeringer som blir dannet i Tyskland. Regjeringspartnerne her ligger stort sett nærmest hverandre på venstre-høyre-skillelinjen. De vanligste regjeringsmønstrene i Tyskland er koalisjonsregjeringer med CDU/CSU og FDP, og med SPD og FDP eller De Grønne, og disse mønstrene predikeres altså ut fra De Swaans teori. CDU/CSU ligger vanligvis nærmest FDP i økonomisk politikk, mens SPD vanligvis ligger nærmest De Grønne (tidligere FDP). Det er altså vanligvis lenger avstand mellom CDU/CSU og SPD, enn det er mellom disse og andre partier. Derfor vil ikke en storkoalisjon predikeres i noen særlig grad. For Norges del ligger også regjeringspartiene stort sett ved siden av hverandre på venstre-høyre-skillelinjen når vi har koalisjonsregjeringer. Imidlertid er det ikke alltid at norske regjeringskoalisjoner har flertall, og mindretallsregjeringer faller ikke inn under prediksjonene til De Swaans teori. Arbeiderpartiet og Høyre ligger vanligvis ikke nærmest hverandre på denne skillelinjen, og derfor vil en slik koalisjon sjelden predikeres.

Hvilke skillelinjer som er viktigst for å forutsi hvem som havner i regjering avhenger av den relative betydning av skillelinjen. Både for Norge og Tysklands del synes det klart at det er

venstre-høyre-skillelinjen som er viktigst. Når det gjelder Tyskland ser det ut til at de aller fleste regjeringene består av partier som ligger ved siden av hverandre på denne skillelinjen. Imidlertid er det ikke alle regjeringene som er minimalt vinnende. De to tilfellene det har vært en regjering med CDU/CSU og SPD, er de eneste hvor regjeringspartiene ikke nødvendigvis har ligget ved siden av hverandre. Disse faller utenfor prediksjonen. For Norges del er det flere skillelinjer som har vært viktige, men venstre-høyre-skillelinjen er viktigst for regjeringsforhandlinger. På denne skillelinjen har Arbeiderpartiet i lang tid dekket medianvelgeren, noe som har gitt dem gode kort på hånden. Men de regjeringene de har dannet har sjelden vært flertallsregjeringer, noe som er en forutsetning i koalisjonsteoriene. For norske koalisjonsregjeringer er også prioriteringer på religionsskillelinjen viktig i de koalisjonsforhandlingene hvor KrF har vært med. Likeledes kan prioriteringer på sentrum-periferi-skillelinjen være viktige når Senterpartiet er i regjeringsforhandlinger. Arbeiderpartiet og Høyre ligger nærmere hverandre på andre skillelinjer enn venstre-høyre-skillelinjen, men det er denne som er viktigst for disse partiene. Derfor predikeres ingen regjering mellom disse to partiene ettersom den relative betydningen de andre skillelinjene er lavere i Norge.

De politikksøkende teoriene ser ut til å passe godt for Tyskland. Alle tyske regjeringer har flertall i parlamentet. Det er imidlertid noe varierende om dette flertallet er minimalt eller ikke. En regjering med CDU/CSU og SPD predikeres i liten grad, ettersom de normalt sett ikke ligger nærmest hverandre på venstre-høyre-skillelinjen. For Norges del gjør kravet om minimalt flertall prediksjonsevnen mye lavere. Disse teoriene tar ikke inn over seg det faktum at det ofte dannes mindretallsregjeringer i Norge. Prediksjon av en regjering med Arbeiderpartiet og Høyre er også sjelden. Altså kan heller ikke de politikkdrevne koalisjonsteoriene belyse dannelsen av storkoalisjoner i noen særlig grad.

Både i Tyskland og Norge dannes det altså ofte regjeringer som ikke er minimalt vinnende. Det vil derfor nå være nyttig å se på forklaringer på dannelser av andre regjeringstyper enn den ideelle typen som forutsies i koalisjonsteoriene.

5.2 Forklaringer på andre regjeringstyper

Koalisjonsteoriene predikerer omtrent aldri dannelsen av en storkoalisjon, verken i Norge eller i Tyskland. Derfor må forklaringen på en eventuell dannelse av en slik regjering bygge på andre elementer. Et hovedproblem med den koalisjonsteoretiske tilnærmingen er altså det

innebygde ”minimalt flertall”-kravet. Dersom dette til en hver tid er idealet for regjeringsdannelser, blir prediksjonsevnen svak. Forklaringer på andre typer regjeringer vil derfor kunne si noe utfyllende om dannelsen av en storkoalisjon.

5.2.1 Forklaringer på overtallige regjeringer

For Tysklands del er overtallige regjeringer det vanligste avviket fra minimalt vinnende regjeringer. Grunnlag for dannelsen av overtallige regjeringer er oppsummert i kapittel 2.3. For eksempel vil en storkoalisjon være en overtallig regjering. Det vil derfor være naturlig å tenke at forklaringene på overtallige regjeringer vil kunne forklare dannelsen av en storkoalisjon.

Den politisk forklaringen om at en overtallig regjering vil kunne gjøre implementering av viktig lovverk lettere, kan i stor grad forklare dannelsen av den tyske storkoalisjonen i 1966. Denne regjeringen ble ikke dannet som følge av noe valgresultat, men midt i en parlamentsperiode, som følge av behovet for grunnleggende reform. Når man trenger et grunnlovsendrende flertall, altså 2/3 av representantene i parlamentet, kan det altså en storkoalisjon være hensiktsmessig. Den samlede mandatfordelingen for CDU/CSU og SPD har med unntak av i 2009 vært på over 2/3 av samtlige representanter i Forbundsdagen⁴⁷, noe som kan gjøre en slik regjering aktuell. For Norges del er bilde ganske annerledes. I tillegg til at overtallige regjeringer ikke er sedvane, er det kun i tre Stortingsperioder at Arbeiderpartiet og Høyre til sammen har hatt over 2/3 av Stortingsrepresentantene, nemlig fra 1977 til 1989. Her regnes selvfølgelig ikke årene Arbeiderpartiet hadde flertall alene med. Ved valgene i 2001 og 2005 hadde partiene sågar ikke noe flertall av representantene i det hele tatt. Dette betyr at en regjering med Arbeiderpartiet og Høyre etter 1989 ikke ville oppfylt den hensikten en overtallig regjering er ment å fylle. Dette er med på å gjøre et slikt regjeringssamarbeid mindre sannsynlig.

En annen politisk forklaring på en overtallig regjering er at dette kan også være et forsvar av demokratiet interne eller eksterne trusler. Denne forklaringen kan være med på å forklare dannelsen av Adenauers koalisjonsregjering i perioden 1953 til 1957, ettersom dette var en politisk formativ periode for Forbundsrepublikken, og et viktig siktemål var å stabilisere det politiske systemet. En eventuell tysk storkoalisjon vil altså kunne forklares på denne måten.

⁴⁷ Se vedlegg for valgresultater fra 1945 til 2009.

For Norges del er det imidlertid usannsynlig at bare Arbeiderpartiet og Høyre skulle danne regjering i en ekstraordinær situasjon. Det ville være rart om ikke flere norske partier skulle deltatt i regjeringen i en slik situasjon, slik som tilfellet var med samlingsregjeringen i 1945. En slik forklaring vil altså kunne passe i Tyskland, men den er ikke sannsynlig for Norges del.

Forklaringene på overtallige regjeringer kan altså i relativt stor grad forklare dannelsen av en storkoalisjon i Tyskland. For norske forhold passer ikke forklaringene like godt.

Hovedgrunnen til dette er de forskjellige partisystemene i Norge og Tyskland. CDU/CSU og SPD utgjør en mye sterkere sammenlagt kraft i det tyske partisystemet enn det Arbeiderpartiet og Høyre utgjør i det norske. Hvis en overtallig koalisjon skal ha den effekten den er ment å ha er ikke en storkoalisjon det riktige alternativet i Norge.

5.2.2 Forklaringer på mindretallsregjeringer

For Norges del er det, i motsetning til i Tyskland, mindretallsregjeringer det vanligste avviket fra minimalt vinnende regjeringer. Forklaringer på slike regjeringsdannelser kan avdekke forhold som motvirker storkoalisjoner.

Forklaringen om at fragmentering og polarisering av partisystemer gjør mindretallsregjeringer sannsynlig har liten forklaringsevne for norske og tyske forhold, men som Narud nevner (2010), kan partienes relative styrke vis-à-vis hverandre ha større forklaringsevne, i alle fall for Norges del. Arbeiderpartiet har i Norge vært det største partiet i nesten hele perioden, med eller uten flertall, og har derfor hatt en god forhandlingsposisjon i det norske partisystemet. De har stort sett dekket midten av venstre-høyre-skillelinjen i det norske partisystemet.

Arbeiderpartiet har altså sjelden trengt å forholde seg til Høyre all den tid de borgerlige partiene ikke har klart å samle seg. I Tyskland er CDU/CSU og SPD langt mer jevnbyrdige i størrelse, noe som motvirker mindretallsregjeringer, ettersom de andre partiene vanligvis ligger mellom dem på venstre-høyre-skillelinjen.

Når det gjelder forklaringen om at mangel på investitur gjør mindretallsregjeringer sannsynlig er vi inne på et tema som er viktig for norske regjeringsdannelser. Den norske negative parlamentarismen gjør det lett å danne mindretallsregjeringer, ettersom det ikke finnes noen institusjonelle krav til innsettelsen av en regjering. Dette gjør at Arbeiderpartiet og Høyre, som normalt sett er hovedmotstandere i partisystemet, vil foretrekke andre eventuelle

koalisjonspartnere enn hverandre. En storkoalisjon blir derfor lite sannsynlig. Tyskland, i motsetning til Norge, har investitur, noe som gjør mindretallsregjeringer lite sannsynlige. Det var i ytterste konsekvens kravet om investitur som ble avgjørende for dannelsen av den andre tyske storkoalisjonen i 2005. Her gjorde det uklare valgresultatet at ingen av de på forhånd avtalte koalisjonskonstellasjonene fikk flertall, noe som gjorde at de ikke ville bli valgt av flertallet av representantene i Forbundsdagen. Dermed fikk man forhandlinger om alternative konstellasjoner, og en storkoalisjon ble resultatet.

Forklaringen om at gode muligheter til innflytelse for opposisjonen vis-à-vis regjeringen sannsynliggjør mindretallsregjeringer utgjør nok en forskjell på Norge og Tyskland. Stortingets komitésystem gir god mulighet til politisk påvirkning. Derfor har vi siden 1961 kun unntaksvis hatt flertallsregjeringer i Norge. Ettersom Arbeiderpartiet og Høyre gjerne har dannet mindretallsregjeringer, alene eller med andre partier, har det vært mer attraktivt å sitte i opposisjon til hovedmotstanderen enn å samarbeide med den. Når det gjelder Tyskland er flertallsregjeringer normen, og dermed blir den politiske innflytelsen for opposisjonen mindre.

Som vi ser faller de fleste forklaringene på mindretallsregjeringer sammen med de norske politiske og institusjonelle forholdene, noe som for det første gjør flertallsregjeringer mindre nødvendige, og for det andre gjør det mindre sannsynlig med en storkoalisjon. For Tysklands del passer derimot ingen av forklaringene på mindretallsregjeringer særlig godt. Mangelen på relevansen av slike forklaringer i Tyskland, gjør at storkoalisjoner godt kan oppstå her. Dette er en viktig forskjell på de to landenes politiske systemer.

5.3 Betydningen av politisk avstand for regjeringsdannelser

For at en storkoalisjon skal kunne dannes vil det være av betydning at de politiske avstandene ikke er for store. I kapittel 4 ble avstanden mellom partiene på forskjellige skillelinjer analysert, noe som gir et klarere bilde. I dette underkapitlet vil jeg diskutere de politiske forskjellene, og også finne ut hvorvidt det er forskjeller i avstanden mellom partiene i Norge og Tyskland, noe som vil kunne forklare om det er lettere for de tyske partiene enn for de norske å bli enige om samarbeid.

Figurene i kapittel 4 viser med tydelighet at avstanden mellom partiene, både de norske og de tyske, er størst på venstre-høyre-skillelinjen. Selv om det er en del svingninger er det bare

unntaksvis at avstanden er mindre enn på de andre skillelinjene. Dette betyr av de politiske utfordringene ved koalisjonsforhandlinger absolutt vil være størst på denne skillelinjen. Avstanden mellom CDU/CSU og SPD er aller minst i 1965, noe som kan ha gjort forhandlingene om den første samarbeidsregjeringen lettere. Dette gir imidlertid ikke noen definitiv pekepinn på at tilnærming på venstre-høyre-skillelinjen er en forutsetning for en slik regjering. Ved tilfellet i 2005 er avstanden mellom CDU/CSU og SPD større enn noen gang siden 1950-tallet. Altså skulle man forvente at muligheten for en storkoalisjon var liten. Da dette likevel ble utfallet, må det være andre aspekter enn den politiske avstanden som var avgjørende i dette tilfellet.

Arbeiderpartiet og Høyre ligger relativt nær hverandre i økonomisk politikk på 1970- og 1980-tallet, noe som i seg selv kunne føre til fruktbare politiske forhandlinger. Men realitetene i det norske politiske landskapet i samme tidsperiode antydde på ingen måte noen tilnærming mellom Arbeiderpartiet og Høyre. Dette har for så vidt vært tilfelle i hele perioden. Både før og etter perioden på 1970- og 80 tallet har avstanden mellom Arbeiderpartiet og Høyre på venstre-høyre-skillelinjen vært relativt stor, men som vi ser i Tyskland setter ikke dette noen definitiv stopper for et slikt regjeringssamarbeid. Det har imidlertid vært andre koalisjonspartnere som har vært mer naturlige å samarbeide med. Dette gjelder for alle fire partiene denne oppgaven omhandler.

Det ser ut til at stor avstand mellom partiene i økonomisk politikk ikke utelukker forhandlinger. Man må derfor kunne slå fast at de prinsippene som formuleres i partiprogrammet ikke er endelige, men kan tøyes til en viss grad. Dette til tross for at venstre-høyre-skillelinjen er den viktigste for både de sosialdemokratiske og de konservative partiene. Det ser heller ikke ut til at den økonomipolitiske avstanden mellom Arbeiderpartiet og Høyre er noe større enn avstanden mellom SPD og CDU/CSU.

Svingningene på den utenrikspolitiske skillelinjen er mindre enn på venstre-høyre-skillelinjen. Ved de to tilfellene de tyske partiene har samarbeidet i regjering har avstanden i utenrikspolitikk vært relativt liten. Slik sett har forhandlinger om utenrikspolitiske prioriteringer vært uten de store kontroversene i 1966 og i 2005. For de tyske partienes del er det i første rekke rundt 1980 at avstanden mellom CDU/CSU og SPD er noe å snakke om. Dette kommer som en følge av striden om NATOs dobbeltvedtak. Det er derfor sannsynlig at utenrikspolitiske forhandlinger ville vært mer problematiske i 1980. I Tyskland genererer den

utenrikspolitiske skillelinjen ikke like store motsetninger til en hver tid. Den avhenger av aktualiteten av utenrikspolitiske spørsmål.

For Norges del er det vår tilknytning til internasjonale organisasjoner som oftest gir seg utslag på den utenrikspolitiske skillelinjen. Avstanden mellom Arbeiderpartiet og Høyre var relativt sett høyere i kjølvannet av 2. verdenskrig, selv om oppslutningen om NATO offisielt sett var unison fra de to partiene. Offisielt sett er også partiene enige om at Norge bør inn i EU. I Arbeiderpartiet finnes det likevel et stort mindretall som er negative til norsk EU-medlemskap. Dette er et moment som kan bli avgjørende for Arbeiderpartiets deltakelse i en regjeringskoalisjon med Høyre, i alle fall dersom et EU-medlemskap skulle bli aktuelt i framtiden. Imidlertid viser fakta at norske regjeringer kan holde sammen selv om partiene har motstridende holdning til EU. Det er først når saken, og dermed den utenrikspolitiske skillelinjen, blir aktuell at den blir et problem for regjeringsforhandlinger. Avstanden mellom Arbeiderpartiet og Høyre er likevel stort sett langt mindre i utenrikspolitikk enn i økonomipolitikk. I tillegg ser avstanden mellom partiene ut til å være relativt lik i Norge og Tyskland.

Når det gjelder den religiøse skillelinjen ser avstanden mellom partiene ut til å være enda mindre enn på skillelinjen for utenrikspolitikk. Dette gjelder for begge land. Det ser heller ikke ut til at denne skillelinjen har mer å si for samarbeidspotensialet mellom sosialdemokrater og konservative på noe spesielt tidspunkt. Den lille avstanden er relativt konstant. Ved de tilfellene CDU/CSU og SPD har samarbeidet i regjering er avstanden mellom partiene i religions- og moralpolitikk av ubetydelig art. Både i Norge og Tyskland er avstanden noe større på 1990-tallet, men relativt sett er avstanden fortsatt liten. En annet aspekt ved religions- og moralpolitikk er at partiene bruker lite plass på slike spørsmål i sine partiprogram. De knytter altså mindre politisk tyngde til religions- og moralpolitikken, noe som tyder på at denne skillelinjen ikke har noe særlig innvirkning på eventuelle regjeringsforhandlinger i noen av landene.

Heller ikke på sentrum-periferi-skillelinjen er avstanden særlig stor, verken mellom CDU/CSU og SPD eller mellom Arbeiderpartiet og Høyre. Til tross for at de geografiske forutsetningene er forskjellig i Norge og Tyskland er ikke partienes distriktpolitiske profil noen betydelig velgermagnet. Partiene legger derfor heller ikke noen særlig stor prestisje i politiske standpunkt på denne skillelinjen. Det er i tillegg verdt å merke seg at avstanden

mellom SPD og CDU/CSU er størst de gangene de har vært i regjering sammen. Dette tyder på at saksområdet ikke er særlig viktig for partiene, og derfor ikke har gjort koalisjonsforhandlingene noe vanskeligere. Arbeiderpartiet og Høyre er i hovedsak enda nærmere hverandre enn de tyske partiene på denne skillelinjen. Altså er skillelinjen av liten viktighet for partiene både i Norge og Tyskland, og avstanden mellom partiene innad i landene er heller ikke særlig store.

Når det gjelder miljøpolitikk har det innenfor tidsperioden ikke segmentert seg sterke motsetninger mellom Arbeiderpartiet og Høyre. Det samme er tilfellet for SPD og CDU/CSU. Norges framvekst som oljelasjon har ikke vært konfliktfylt med tanke på produksjon. Det har snarere vært de økonomiske aspektene ved dette som har vært omstridt. Utviklingen har ikke vært ulik i Tyskland, men spørsmålet om atomkraft er langt mer omstridt her enn det oljen er i Norge. Det virker altså som at partiene i begge land er enige i at miljøvern bør prioriteres, men det kan være forskjeller i hvordan de mener man bør gjøre det. På de tidspunktene SPD og CDU/CSU har samarbeidet i regjering har avstanden mellom partiene på denne skillelinjen vært på beskjedent nivå. Altså kunne SPD og CDU/CSU danne en storkoalisjon i 2005, selv om de er uenige om atomkraften. Når det gjelder Arbeiderpartiet og Høyre er avstanden stort sett enda mindre enn mellom de tyske partiene.

Skillelinjene som er valgt ut i denne oppgaven er ment å skulle representere et bredt spekter av politiske motsetninger mellom partiene. Det er imidlertid klart at venstre-høyre-skillelinjen skiller seg ut når det gjelder de sosialdemokratiske og de konservative partiene. Ikke overraskende er denne skillelinjen den med de fleste og de viktigste motsetningene for de omtalte partiene. Også utenrikspolitikken er fra tid til annen viktig, mens de andre skillelinjene er mindre viktig for disse partiene. Et viktig poeng er imidlertid at selv om avstanden på noen politiske saksfelt er stor, står beviselig ikke dette i veien for storkoalisjoner i Tyskland. Ettersom avstandene mellom Arbeiderpartiet og Høyre ikke er noe større enn mellom CDU/CSU og SPD, er det liten grunn til å tro at de politiske motsetningene gjør det umulig med en norsk storkoalisjon.

5.4 Formelle og uformelle forhold som påvirker regjeringsdannelser

De formelle og uformelle forholdene gjennomgått i underkapittel 3 har varierende grad av effekt på partienes opptreden i koalisjonsforhandlinger. Et viktig forhold er, som nevnt, partisystemets sammensetning. Partidannelsene er definert langs politiske skillelinjer. Disse er altså med på å strukturere de politiske motsetningene som finnes i partisystemene. I Tyskland er det stort sett på bakgrunn av venstre-høyre-skillelinjen at partiene er dannet. Av partiene i Forbundsdagen er det kun De Grønne som ikke har denne som sin viktigste skillelinje. I Norge er partidannelsene fordelt på flere skillelinjer, men Arbeiderpartiet og Høyre har sitt utgangspunkt i venstre-høyre-skillelinjen.

Det tyske partisystemet har i lange perioder vært et toblokksystem. Dermed har mønstrene for regjeringsdannelser vært forutsigbare. En storkoalisjon har ikke vært den regjeringsformen som har vært forventet ut fra partisystemets sammensetning, men sammensetningen har like fullt vært med på å legge premissene de gangene storkoalisjoner har blitt dannet. I Norge har Arbeiderpartiet i lang tid vært det største partiet, og kun samlet har de borgerlige partiene kunnet utfordre Arbeiderpartiet. Dette gjør at en storkoalisjon ikke har vært å forvente i Norge.

Selv om begge landene har opplevd viktige historiske begivenheter, har dette i liten grad rokket ved konkurranseforholdet mellom sosialdemokrater og konservative. Et lite unntak er SPDs vedtak av Godesbergerprogrammet, ettersom de da, i følge CDU/CSU, ble mer politisk pålitelige, noe som gjorde det mulig å danne den første tyske storkoalisjonen i 1966. I Norge hadde EF-saken tidlig på 1970-tallet sterk innvirkning på partisystemet, men endret ikke forholdet mellom Arbeiderpartiet og Høyre.

Styrkeforholdet mellom Arbeiderpartiet og de andre partiene gjør også at den norske valgordning ikke har noen særlig effekt på hvilke regjeringskonstellasjoner vi får. I Tyskland hadde innføringen av sperregrense en klar effekt på partisystemet⁴⁸. Konsentrasjonen om færre partier hadde sterk påvirkning på aktuelle regjeringskonstellasjoner, men det rokket ikke ved at CDU/CSU og SPD definerte seg selv som hovedmotstandere. Det faktum at partiene

⁴⁸ Jamfør ”konsentrasjonsfasen” av det tyske partisystemet (von Alemann 2004: 57).

har vært hverandres hovedmotstandere har påvirket alle fire partienes strategiske opptreden. Vanligvis har dette vært et hovedpoeng i kampen om velgerne. Det vil for eksempel aldri være særlig smart for disse partiene å forhåndsavtale samarbeid med hverandre før et valg. Dette ville skape uklare forhold for velgerne.

Av de formelle og uformelle forholdene gjennomgått i dette underkapitlet er det først og fremst partisystemets sammensetning som har betydning for regjeringskoalisjoner. I Norge har Arbeiderpartiets dominerende stilling gjort at de ikke har måttet, og sjelden har villet regjere med andre partier. Høyre har i alle fall ikke vært blant disse partiene. I Tyskland er CDU/CSU og SPD de to like store og dominerende partiene. De kan imidlertid vanligvis velge andre samarbeidspartier enn hverandre.

5. 5 Avsluttende kommentarer

I denne oppgaven har jeg behandlet forutsetningene for en storkoalisjon i Norge og Tyskland, og forsøkt å finne ut hva som forklarer denne regjeringsformens varierende aktualitet i de to landene, samt hvordan koalisjonsteorier belyser temaet.

Koalisjonsteorier forutsier i liten grad hvilke regjeringskoalisjoner som blir dannet i Norge. For Tysklands del er prediksjonsevnen noe bedre, i alle fall når det gjelder de politikkdrivne koalisjonsteoriene. Felles for begge land er imidlertid at koalisjonsteoriene så å si aldri predikerer en storkoalisjon. I Tyskland vil en storkoalisjon numerisk sett nesten alltid være større enn det minimalt vinnende flertallet. CDU/CSU og SPD ligger heller ikke vanligvis ved siden av hverandre på den viktige venstre-høyre-skillelinjen. Heller ikke Arbeiderpartiet og Høyre ligger ved siden av hverandre på denne skillelinjen. I tillegg gjør de mange små partiene det mindre sannsynlig at Arbeiderpartiet og Høyre skal utgjøre det minste mulige flertallet.

Når det gjelder andre regjeringstyper enn den minimalt vinnende er forklaringsevnen sterkere både for norske og tyske forhold. Forklaringene på overtallige regjeringer speiler i stor grad elementer i det politiske systemet i Tyskland, men ikke i Norge. Samtidig speiler forklaringene på mindretallsregjeringer elementer i det politiske systemet i Norge, men ikke i Tyskland. Et nøkkelord for regjeringsdannelser i Tyskland er ”flertallskonstellasjon”. Investituren, sammen med lovgivning (1966) og valgresultat (2005) er forklaringen på de

storkoalisjonene man har hatt på riksnivå i Tyskland. Når situasjonen er uavklart ut fra valgresultatet, gjør disse kravene og begrunnelsene en samarbeidsregjering med CDU/CSU og SPD til et alternativ. Et nøkkelord for regjeringsdannelser i Norge må derimot bli ”flertall for politikk”. Det er altså, grunnet den negative parlamentarismen, viktigere å få flertall for den politikken man ønsker å føre, enn at regjeringen alene har flertall i Stortinget. De begrunnelsene som gis for dannelsen av overtallige regjeringer, forekommer ikke i Norge. Dette gjør en regjering med Arbeiderpartiet og Høyre lite sannsynlig.

Den politiske avstanden mellom sosialdemokrater og konservative er ikke spesielt forskjellig i de to landene. Utfordringene er størst på venstre-høyre-skillelinjen i begge landene, og saksmotsetningene er stort sett de samme. Derfor forklarer ikke de politiske avstandene hvorfor en storkoalisjon er et alternativ i Tyskland, men ikke i Norge. Imidlertid spiller partisystemet en viktig rolle. Det vil, så langt man kan se, alltid finnes andre regjeringskonstellasjoner i norsk politikk som vil foretrekkes framfor en storkoalisjon.

Sammenfattet blir svarene på de to problemstillingene som følger:

- 1) Regjeringsinnsettelsespraksis og partisystemets sammensetning er hovedforklaringene på hvorfor regjeringssamarbeid mellom sosialdemokrater og konservative er ansett som et alternativ i Tyskland, men ikke i Norge.
- 2) Koalisjonsteorier kan i liten grad belyse dette forholdet, ettersom de er svake prediktorer, og ettersom et regjeringssamarbeid mellom sosialdemokrater og konservative kun unntaksvis vil være det minst vinnende flertall.

De naturlige motsetningene mellom sosialdemokrater og konservative gjør et slikt regjeringssamarbeid til en lite intuitiv konstellasjon. Kun når den politiske situasjonen tilsier det, gjerne som følge av nasjonale eller internasjonale kriser, eller uklarheter i den parlamentariske situasjonen, kan det være aktuelt. For Norges del vil det imidlertid i slike situasjoner være andre regjeringskonstellasjoner som er mer aktuelle enn en storkoalisjon.

Litteratur

- Alemann, Ulrich von (2001): *Das Parteiensystem der Bundesrepublik Deutschland*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.
- Allhardt, Eric & Pesonen, Pertti (1967): "Cleavages in Finnish Politics.", kap. 7 i Seymour M. Lipset & Stein Rokkan (red.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press
- Austen-Smith, David & Banks, Jeffrey S. (1988): "Elections, Coalitions and Legislative Outcomes.", *American Political Science Review*, Vol. 82, No. 2, juni 1988, s.405-422.
- Axelrod, Robert (1970): *Conflict of Interest: A Theory of Divergent Goals with Applications to Politics*. Chicago: Markham Press.
- Bartolini, Stefano & Mair, Peter (1990): *Identity, Competition and Electoral Availability. The Stabilisation of European Electorates 1885-1985*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beyme, Klaus von (2004): *Das Politische System der Bundesrepublik Deutschland: Eine Einführung*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- Budge, Ian et. al. (2001): *Mapping Policy Preferences, Estimates for Parties, Electors, and Governments 1945-1998*. Oxford: Oxford University Press.
- Budge, Ian & Bara, Judith (2001): "Manifesto-Based Research: A Critical Review.", kap. 2 i Ian Budge et. al.: *Mapping Policy Preferences, Estimates for Parties, Electors, and Governments 1945-1998*. Oxford: Oxford University Press.
- Budge, Ian & Klingemann, Hans-Dieter (2001): "Finally! Comparative Over-Time Mapping of Party Policy Movement.", kap. 1 i Ian Budge et. al.: *Mapping Policy Preferences, Estimates for Parties, Electors, and Governments 1945-1998*. Oxford: Oxford University Press.

- Dexheimer, Wolfgang F. (1973): *Koalitionsverhandlungen in Bonn 1961-1965-1969. Zur Willensbildung in Parteien und Fraktionen*. Bonn: Eichholz-Verlag.
- Eriksen, Knut Einar (1977): "Norge i det vestlige samarbeidet.", i Trond Bergh & Helge Ø. Pharo (red.): *Vekst og velstand. Norsk politisk historie 1945-1965*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Flåtten, Lars Petter (2000): *Venner eller fiender. En analyse av konfliktstruktur og partiavstand i det norske partisystemet på 1990-tallet*. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for Statsvitenskap. Hovedoppgave.
- Görtemaker, Manfred (1999): *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland: Von der Gründung bis zur Gegenwart*. München: Beck Verlag.
- Grønlie, Tore (1977): "Norsk industripolitikk 1945-65.", i Trond Bergh & Helge Ø. Pharo (red.): *Vekst og velstand. Norsk politisk historie 1945-1965*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haftendorn, Helga (1986): *Sicherheit und Stabilität. Außenbeziehungen der Bundesrepublik zwischen Ölkrise und NATO-Doppelbeschuß*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Heidar, Knut & Saglie, Jo (2002): *Hva skjer med partiene?* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Hellevik, Ottar (1994): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*, 5.utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holsti, Ole R. (1969): *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley.
- Inglehart, Ronald (1977): *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

- Klingemann, Hans-Dieter et. al. (1994): *Parties, Policies, and Democracy*. Boulder, Colorado: Westview Press, Inc.
- Klingemann, Hans-Dieter et. al. (2006): *Mapping Policy Preferences II. Estimates for Parties, Electors, and Governments in Eastern Europe, European Union and OECD 1990-2003*. Oxford: Oxford University Press.
- Klingemann, Hans-Dieter & Volkens, Andrea (1992): "Coalition Governments in the Federal Republic of Germany: Does Policy Matter?", kap. 7 i Michael J. Laver & Ian Budge (red.): *Party Policy and Government Coalitions*. Basingstoke: Macmillan Publishers.
- Krehbiel, Keith (1988): "Spatial Models of Legislative Choice.", *Legislative Studies Quarterly*, Vol. 13, No. 3, august 1988, s. 259-319.
- Krippendorff, Klaus (1980): *Content Analysis. An Introduction to its Methodology*. Beverly Hills, California: Sage Publications.
- Laver, Michael J. & Budge, Ian (red.) (1992): *Party Policy and Government Coalitions*. Basingstoke: Macmillan Publishers.
- Laver, Michael J. & Schofield, Norman (1990): *Multiparty Government: the Politics of Coalition in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Leiserson, Michael (1968): "Factions and Coalitions in One-Party Japan: An Interpretation Based on the Theory of Games.", *American Political Science Review*, Vol. 62, No. 3, September 1968, s.770-787.
- Lijphart, Arend (1999): *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- Linz, Juan J. (1967): "Cleavage and Consensus in West German Politics: The Early Fifties.", kap. 6 i Seymour M. Lipset & Stein Rokkan (red.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.

- Lipset, Seymour M. & Rokkan, Stein (red.) (1967): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.
- Narud, Hanne Marthe (1988): “*Vis meg din liste og jeg skal si deg hvem du er!*”. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for statsvitenskap. Hovedfag.
- Narud, Hanne Marthe (2003): "Hvem skal styre landet? Velgernes syn på regjeringalternativene ved valget i 2001.", kap. 8 i Bernt Aardal (red.): *Velgere i villrede*. Oslo: N.W. Damm & Søn.
- Narud, Hanne Marthe (2010): “Parlamentarisme i vår tid.” Foredrag presentert på Grunnlovsseminaret: ”Stortinget – den fremste statsmakt? Balanse og samspill mellom statsmaktene.”, Oslo 7. oktober 2010.
- Narud, Hanne Marthe & Strøm, Kaare (2000): “Norway: A Fragile Coalition Order.”, kap. 5 i Wolfgang C. Müller & Kaare Strøm (red.): *Coalition Governments in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press
- Narud, Hanne Marthe & Valen, Henry (2007): *Demokrati og ansvar. Politisk representasjon i et flerpartisystem*. Oslo: N.W. Damm & Søn.
- Rasch, Bjørn Erik (2004): *Kampen om regjeringmakten. Norsk parlamentarisme i europeisk perspektiv*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Riker, William H. (1962): *The Theory of Political Coalitions*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- Rogers, Daniel (1995): *Politics after Hitler: The Western Allies and the German Party System*. New York: New York University Press.
- Rokkan, Stein (1967): “Geography, Religion and Social Class: Crosscutting Cleavages in Norwegian Politics.”, kap. 8 i Seymour M. Lipset & Stein Rokkan (red.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.

- Saalfeld, Thomas (2000): "Germany: Stable Parties, Chancellor Democracy, and the Art of Informal Settlement.", kap. 2 i Wolfgang C. Müller & Kaare Strøm (red.): *Coalition Governments in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Sejersted, Francis (2003): *Opposisjon og Posisjon: Høyres Historie 1945-1981*. Oslo: Pax Forlag.
- Strøm, Kaare (1990): *Minority Government and Majority Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strøm, Kaare & Leipart, Jørn (1992): "Norway: Policy Pursuit and Coalition Avoidance.", kap 4 i Michael J. Laver & Ian Budge (red.) (1992): *Party policy and government coalitions*. Basingstoke: Macmillan Publishers.
- Swaan, Abram de (1973): *Coalition Theories and Cabinet Formations. A Study of Formal Theories of Coalition Formation Applied to Nine European Parliaments after 1948*. Amsterdam: Elsevier B.V.
- Valen, Henry (1992): *Valg og politikk: Et samfunn i endring*. 2. utg. Oslo: NKS-forlaget
- Volgens, Andrea (2001): "Quantifying the Election Programmes: Coding Procedures and Controls.", kap. 4 i Ian Budge et. al.: *Mapping Policy Preferences. Estimates for Parties, Electors, and Governments 1945-1998*. Oxford: Oxford University Press.
- Weber, Robert Phillip (1985): *Basic Content Analysis*. Beverly Hills, California: Sage Publications.
- Aardal, Bernt (1994): "Hva er en politisk skillelinje?", i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, bind 35 s.218-249. Oslo: Universitetsforlaget.

Kilder

PARTIPROGRAM:

Det Norske Arbeiderparti:

2005: "Ny solidaritet."

2009: "Skape og dele."

Høyre:

2005: "Nye muligheter."

2009: "Muligheter for alle."

Sozialdemokratische Partei Deutschlands:

2005: "Vertrauen in Deutschland."

2009: "Sozial und Demokratisch. Anpacken. Für Deutschland."

Christlich-Demokratische Union/Christlich-Soziale Union:

2005: "Deutschlands Chancen nutzen. Wachstum. Arbeit. Sicherheit."

2009: "Wir haben die Kraft."

Vedlegg

MRG-kategorier

	Domain 1: External Relations
per101	<i>Foreign Special Relationships: Positive</i> Favourable mention of particular countries with which the manifesto country has a special relationship. For example, in the British case: former colonies; in the Swedish case: the rest of Scandinavia; the need for cooperation with and/or aid to such countries.
per102	<i>Foreign Special Relationships: Negative</i> Negative mention of particular countries with which the manifesto country has a special relationship; otherwise as 101, but negative.
per103	<i>Anti-Imperialism: Anti-Colonialism</i> Negative reference to exerting strong influence (political, military, or commercial) over other states; negative reference to controlling other countries as if they were part of an empire; favourable mention of decolonization; favourable reference to greater self-government and independence for colonies; negative reference to the imperial behaviour of the manifesto and/or other countries.
per104	<i>Military: Positive</i> Need to maintain or increase military expenditure; modernizing armed forces and improvement in military strength; rearmament and self-defence; need to keep military treaty obligations; need to secure adequate manpower in the military.
per105	<i>Military: Negative</i> Favourable mention of decreasing military expenditures; disarmament; 'evils of war'; promises to reduce conscription, otherwise as 104, but negative.
per106	<i>Peace: Positive</i> Peace as a general goal; declarations of belief in peace and peaceful means of solving crises; desirability of countries joining in negotiations with hostile countries.
per107	<i>Internationalism: Positive</i> Need for international cooperation; cooperation with specific countries other than those coded in 101; need for aid to developing countries; need for world planning of resources; need for international courts; support for any international goal or world state; support for UN.
per108	<i>European Integration: Positive</i> Favourable mention of European integration in general; desirability of expanding the European Union and/or of increasing its competence; desirability of the manifesto country joining (or remaining a member).

per109	<i>Internationalism: Negative</i> Favourable mention of national independence and sovereignty as opposed to internationalism; otherwise as 107, but negative.
per110	<i>European Integration: Negative</i> Hostile mention of the European Union; opposition to specific European policies which are preferred by European authorities; otherwise as 108, but negative.
	Domain 2: Freedom and Democracy
per201	<i>Freedom and Human Rights: Positive</i> Favourable mention of importance of personal freedom and civil rights; freedom from bureaucratic control; freedom of speech; freedom from coercion in the political and economic spheres; individualism in the manifesto country and in other countries.
per202	<i>Democracy: Positive</i> Favourable mention of democracy as a method or goal in national and other organizations; involvement of all citizens in decision-making, as well as generalized support for the manifesto country's democracy.
per203	<i>Constitutionalism: Positive</i> Support for specific aspects of the constitution; use of constitutionalism as an argument for policy as well as general approval of the constitutional way of doing things.
per204	<i>Constitutionalism: Negative</i> Opposition to the constitution in general or to specific aspects; otherwise as 203, but negative.
	Domain 3: Political System
per301	<i>Decentralization: Positive</i> Support for federalism or devolution; more regional autonomy for policy or economy; support for keeping up local and regional customs and symbols; favourable mention of special consideration for local areas; deference to local expertise.
per302	<i>Centralization: Positive</i> Opposition to political decision-making at lower political levels; support for more centralization in political and administrative procedures; otherwise as 301, but negative.
per303	<i>Governmental and Administrative Efficiency: Positive</i> Need for efficiency and economy in government and administration; cutting down civil service; improving governmental procedures; general appeal to make the process of government and administration cheaper and more effective.
per304	<i>Political Corruption: Negative</i> Need to eliminate corruption, and associated abuse, in political and public life.
per305	<i>Political Authority: Positive</i>

	Favourable mention of strong government, including government stability; manifesto party's competence to govern and/or other party's lack of such competence.
	Domain 4: Economy
per401	<i>Free Enterprise: Positive</i> Favourable mention of free enterprise capitalism; superiority of individual enterprise over state and control systems; favourable mention of private property rights, personal enterprise and initiative; need for unhampered individual enterprises.
per402	<i>Incentives: Positive</i> Need for wage and tax policies to induce enterprise; encouragement to start enterprises; need for financial and other incentives such as subsidies.
per403	<i>Market Regulation: Positive</i> Need for regulations designed to make private enterprises work better; actions against monopolies and trusts, and in defence of consumer and small business; encouraging economic competition; social market economy.
per404	<i>Economic Planning: Positive</i> Favourable mention of long-standing economic planning of a consultative or indicative nature; need for government to create such a plan.
per405	<i>Corporatism: Positive</i> Favourable mention of the need for the collaboration of employers and trade union organizations in overall economic planning and direction through the medium of tripartite bodies of government, employers, and trade unions.
per406	<i>Protectionism: Positive</i> Favourable mention of extension of maintenance of tariffs to protect internal markets; other domestic economic protectionism such as quota restrictions.
per407	<i>Protectionism: Negative</i> Support for the concept of free trade; otherwise as 406, but negative.
per408	<i>Economic Goals</i> Statements of intent to pursue any economic goals not covered by other categories in Domain 4. This category is created to catch an overall interest of parties in economics and, therefore, covers a variety of economic goals.
per409	<i>Keynesian Demand Management: Positive</i> Demand-oriented economic policy; economic policy devoted to avoiding depression, mitigating effects of depression, and/or to increasing private demand through boosting public demand and/or through increasing social expenditures.
per410	<i>Productivity: Positive</i> Need to encourage or facilitate greater production; need to take measures to aid this; appeal for greater production and importance of productivity to the

	economy; increasing foreign trade; the paradigm of growth.
per411	<i>Technology and Infrastructure: Positive</i> Importance of modernization of industry and methods of transport and communication; importance of science and technological developments in industry; need for training and research. This does not imply education in general (see category 506).
per412	<i>Controlled Economy: Positive</i> General need for direct government control of economy; control over prices, wages, rents, etc.; state intervention into the economic system.
per413	<i>Nationalization: Positive</i> Favourable mention of government ownership, partial or complete, including government ownership of land.
per414	<i>Economic Orthodoxy: Positive</i> Need for traditional economic orthodoxy; e.g. reduction of budget deficits, retrenchment in crisis, thrift, and savings; support for traditional economic institutions such as stock market and banking system; support for strong currency.
per415	<i>Marxist Analysis: Positive</i> Positive reference (typically but not necessary by Communist parties) to the specific use of Marxist-Leninist terminology and analysis of situations which are otherwise uncodable.
per416	<i>Anti-Growth Economy: Positive</i> Favourable mention of anti-growth politics and steady-state economy; 'ecologism'/'Green' politics especially as applied to economic policy; sustainable development. This category was not used for Norway up to 1989. Test codings, however, have shown that parties before the beginning of the 1990s hardly ever advocated anti-growth policies.
	Domain 5: Welfare and Quality of Life
per501	<i>Environmental Protectionism: Positive</i> Preservation of countryside, forests, etc.; general preservation of natural resources against selfish interests; proper use of national parks, soil banks, etc.; environmental improvement. 'Ecologism'/'Green' politics as applied to environmental policy.
per502	<i>Culture: Positive</i> Need to provide cultural and leisure facilities including arts and sport; need to spend money on museums, art galleries, etc.; need to encourage worthwhile leisure activities and cultural mass media.
per503	<i>Social Justice: Positive</i> Concept of equality; need for fair treatment of all people; special protection for underprivileged; need for fair distribution of resources; removal of class barriers; end to discrimination on the grounds of race, sex, gender, disability, age, sexual orientation, etc.
per504	<i>Welfare State Expansion: Positive</i>

	Favourable mention of need to introduce, maintain, or expand any social services or social security scheme; support for social services such as health service or social housing. This category excludes education.
per505	<i>Welfare State Limitation: Positive</i> Limiting expenditure on social services or social security; otherwise as 504, but negative.
per506	<i>Education Expansion: Positive</i> Need to expand and/or improve educational provisions at all levels. This excludes technical training which is coded under 411.
per507	<i>Education Limitation: Positive</i> Limiting expenditure on education; otherwise as 506, but negative.
	Domain 6: Fabric of Society
per601	<i>National Way of Life: Positive</i> Appeals to patriotism and/or nationalism; suspension of some freedoms in order to protect the state against subversion; support for established national ideas.
per602	<i>National Way of Life: Negative</i> Opposition to patriotism and/or nationalism; opposition to the existing national state; otherwise as 601, but negative.
per603	<i>Traditional Morality: Positive</i> Favourable mention of traditional moral values; prohibition; censorship, and suppression of immorality and unseemly behaviour; maintenance and stability of family; religion.
per604	<i>Traditional Morality: Negative</i> Opposition to traditional moral values; support for divorce, abortion, etc., otherwise as 603, but negative.
per605	<i>Law and Order: Positive</i> Enforcement of all laws; actions against crime; support for enhancing resources for police, etc., tougher attitudes in courts.
per606	<i>Social Harmony: Positive</i> Appeal for national effort and solidarity; need for society to see itself as united; appeal for public spiritedness; decrying anti-social attitudes in times of crisis; support for the public interest.
per607	<i>Multiculturalism: Positive</i> Favourable mention of cultural diversity, communalism, cultural plurality and pillarization; preservation of autonomy of religious, linguistic heritages within country including special educational provisions.
per608	<i>Multiculturalism: Negative</i> Enforcement or encouragement of cultural integration; otherwise as 607, but negative.
	Domain 7: Social Groups
per701	<i>Labour Groups: Positive</i> Favourable reference to labour groups, working class, unemployed; support

	for trade unions; good treatment of employees.
per702	<i>Labour Groups: Negative</i> Abuse of power by trade unions; otherwise as 701, but negative.
per703	<i>Farmers: Positive</i> Support for agriculture and farmers; any policy aimed specifically at benefitting these.
per704	<i>Middle Class and Professional Groups: Positive</i> Favourable reference to middle class, professional groups, such as physicians or lawyers; old and new middle class.
per705	<i>Underprivileged Minority Groups: Positive</i> Favourable reference to underprivileged minorities who are defined neither in economic nor in demographic terms, e.g. the handicapped, homosexuals, immigrants, etc.
per706	<i>Non-economic Demographic Groups: Positive</i> Favourable mention of, or need for, assistance to women, the elderly, young people, linguistic groups, etc.; special interest groups of all kinds.

Valgresultater og mandatfordeling

Norge

Valgresultat i prosent (Mandatfordeling i parentes)

	SV	Ap	Sp	V	KrF	H	Frp	Andre	Mandater totalt
1945	-	41(76)	8(10)	13,8(20)	7,9(8)	17(25)	-	12,3(11)	150
1949	-	45,6(85)	4,9(12)	12,5(21)	8,4(14)	16(23)	-	12,6	150
1953	-	46,7(77)	8,8(14)	10(15)	10,5(14)	18,4(27)	-	5,6(3)	150
1957	-	48,3(78)	8,6(15)	9,6(15)	10,2(12)	16,8(29)	-	6,5(1)	150
1961	2,4(2)	46,8(74)	6,8(16)	7,2(14)	9,3(15)	19,3(29)	-	8,2	150
1965	6(2)	43,1(68)	9,4(18)	10,2(18)	7,8(13)	20,3(31)	-	3,2	150
1969	3,4	46,4(74)	9(20)	9,4(13)	7,8(14)	18,8(29)	-	5,2	150
1973	11,2(16)	35,3(62)	6,8(21)	2,3(2)	11,9(20)	17,2(29)	5(4)	10,3(1)	155
1977	4,2(2)	42,3(76)	8(12)	2,4(2)	9,7(22)	24,5(41)	1,9	7	155
1981	4,9(4)	37,2(66)	4,2(11)	3,2(2)	8,9(15)	31,7(53)	4,5(4)	5,4	155
1985	5,5(6)	40,8(71)	6,6(12)	3,1	8,3(16)	30,4(50)	3,7(2)	1,6	157
1989	10,1(17)	34,3(63)	6,5(11)	3,2	8,5(14)	22,2(37)	13(22)	2,2(1)	165
1993	7,9(13)	36,9(67)	16,7(32)	3,6(1)	7,9(13)	17(28)	6,3(10)	3,7(1)	165
1997	6(9)	35(65)	7,9(11)	4,5(6)	13,7(25)	14,3(23)	15,3(25)	3,3(1)	165
2001	12,5(23)	24,3(42)	5,6(10)	3,9(2)	12,4(22)	21,2(38)	14,6(26)	5,5(1)	165
2005	8,8(15)	32,7(61)	6,5(11)	5,9(10)	6,8(11)	14,1(23)	22,1(38)	3,1	169
2009	6,2(11)	35,4(64)	6,2(11)	3,9(2)	5,5(10)	17,2(30)	22,9(41)	2,7	169

(Kursiv angir hvilke partier som dannet, eller fortsatte i regjering etter hver enkelt valg)

Tyskland

Valgresultat i prosent (Mandatfordeling i parantes)

	CDU/CSU	FDP	SPD	Grüne	Linke	Andre	Mandater totalt
1949	<i>31(139)</i>	<i>11,9(52)</i>	29,2(131)	-	-	27,9(80)*	402
1953	<i>45,2(243)</i>	<i>9,5(48)</i>	28,8(151)	-	-	16,5(45)*	487
1957	<i>50,2(270)</i>	<i>7,7(41)</i>	31,7(169)	-	-	10,4(17)*	497
1961	<i>45,3(242)</i>	<i>12,8(67)</i>	36,2(190)	-	-	5,7	499
1965	<i>47,6(245)</i>	<i>9,5(49)</i>	39,3(202)	-	-	3,6	496
1969	<i>46(242)</i>	<i>5,8(30)</i>	42,7(224)	-	-	5,5	496
1972	<i>44,8(225)</i>	<i>8,4(41)</i>	45,8(230)	-	-	1	496
1976	<i>48,6(243)</i>	<i>7,9(39)</i>	42,6(213)	-	-	0,9	496
1980	<i>44,5(226)</i>	<i>10,6(53)</i>	42,9(218)	1,5	-	0,5	497
1983	<i>48,7(244)</i>	<i>6,9(34)</i>	38,2(193)	5,6(27)	-	0,6	498
1987	<i>44,2(223)</i>	<i>9,1(46)</i>	37(189)	8,3(42)	-	1,4	497
1990	<i>43,8(319)</i>	<i>11(79)</i>	33,5(239)	5(8)	2,4(17)	4,3	662
1994	<i>41,5(294)</i>	<i>6,9(47)</i>	36,4(252)	7,3(49)	4,4(30)	3,5	672
1998	<i>35,2(245)</i>	<i>6,2(43)</i>	40,9(295)	6,7(47)	5,1(36)	5,9	669
2002	<i>38,5(248)</i>	<i>7,4(47)</i>	38,5(251)	8,6(55)	4(2)	3	603
2005	<i>35,2(226)</i>	<i>9,8(61)</i>	34,2(222)	8,1(51)	8,7(54)	4	614
2009	<i>33,8(239)</i>	<i>14,6(93)</i>	23(146)	10,7(68)	11,9(76)	6	622

(Kursiv angir hvilke partier som dannet, eller fortsatte i regjering etter hver enkelt valg)

*1949: I regjering: Deutsche Partei (DP) (4(17))

*1953: I regjering: DP (3,3(15)) & Gesamtdeutscher Block (GB/BHE) (5,9(27))

*1957: I regjering: DP (3,4 (17))